

T.C.
FIRAT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI
ORTAÇAĞ TARİHİ BİLİM DALI

SELÇUKLULARDA TOPLUMSAL VE
KÜLTÜREL HAYAT

YÜKSEK LİSANS TEZİ

DANIŞMAN
Doç. Dr. Aydın ÇELİK

HAZIRLAYAN
Seyfettin KAYA

ELAZIĞ-2013

T.C.
FIRAT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI
ORTAÇAĞ TARİHİ BİLİM DALI

SELÇUKLULARDA TOPLUMSAL VE
KÜLTÜREL HAYAT

YÜKSEK LİSANS TEZİ

DANIŞMAN
Doç. Dr. Aydın ÇELİK

HAZIRLAYAN
Seyfettin KAYA

Jürimiz, tarihinde yapılan tez savunma sınavı sonunda bu yüksek lisans / doktora tezini oy birliği/ oy çokluğu ile başarılı saymıştır.

Jüri Üyeleri:

1. **Prof. Dr.**

2.

3.

4.

5.

F. Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulunun tarih ve sayılı kararıyla bu tezin kabulü onaylanmıştır.

Prof. Dr. Enver ÇAKAR
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü

ÖZET**Yüksek Lisans Tezi****Selçuklular Döneminde Toplumsal ve Kültürel Hayat****Seyfettin KAYA****Fırat Üniversitesi****Sosyal Bilimler Enstitüsü****Tarih Anabilim Dalı****Ortaçağ Tarihi Bilim Dalı****Elazığ-2013; Sayfa: XV+101**

Selçuklular, Türk Tarihi'nde önemli bir dönüm noktasına sahiptir. Malazgirt Savaşı'ndan sonra Anadolu'ya gelen Selçuklular, Anadolu'nun yerli insanları ile kaynaşmış, ticari ve sosyal ilişkiler kurmuşlardır. Bu durum zamanla Anadolu'nun Türkleşmesine ve Müslümanlaşmasına neden olmuştur.

Selçuklu Türklerinin İslamiyet'i kabul etmeleriyle Türk-İslam kültürü Ön-Asya'ya taşınmıştır. Giyim-kuşam tarzları ve sosyal yaşamları İslami prensiplere göre yeni bir şekil almıştır. Özellikle kadının toplumdaki yerini güçlenmiş ve sosyal hayattaki önemi gerçek anlamda ortaya çıkmıştır.

Selçuklular Ön-Asya'da sosyal etkinliklerini sürdürmüşlerdir. Bu sosyal etkinlikler Selçuklu Türkleri arasındaki birlik ve beraberliği güçlendirmiştir. Dini ve Milli bayramlarını kutlamayı devam ettiren Selçuklular, toplumsal organizasyonlar tertiplemeyi ihmal etmemişlerdir. Selçukluların yemek ve sofrası kültürlerini İslami prensiplere göre yeni bir şekil alarak geliştirmiştir.

Geçmiş ile günümüz arasında bir köprü olan Selçuklular, Türk kültürünün sürekliliğini sağlamış ve Türk kültürünün varlığının korumasına katkıda bulunmuşlardır.

Anahtar Kelimeler: Selçuklular, Giyim Kuşam, Kadın, Sosyal Etkinlikler, Yemek

ABSTRACT

Master Thesis

Social and Cultural life of the Seljuks Period

Seyfettin KAYA

Fırat University

Social Science Institute

History Basic Discipline

Medieval Discipline

Elazığ-2013; Page: XV+101

Seljuks has an important milestone in the Turkish History. The Seljuks, who came to Anatolia after the Battle of Manzikert, had socialized with the local people of Anatolia and contacted trading and social relationships with them. This situation eventually had caused the Anatolia being Turkish and Muslim.

The Seljuks Turks had transferred the Turkish-Islamic culture to Asia by accepting Islam. Their clothing and dress styles and social lives had been taken from accordance with the Islamic principles. Especially, the place of women in society had become strong and their importance in the social life had appeared in real terms.

The Seljuks had carried their social activities on in Asia-Minor. These social activities had strengthened the cooperation and unity between the Seljuk Turks. The Seljuks, who kept celebrating the national and religious festivals, had not neglected to organizations. The food and eating culture of the Seljuks had developed by taking a new form accordance with the Islamic principles.

The Seljuks, who are like a bridge between the past and the present, have provided continuity of Turkish culture and contributed the protection of the existence of Turkish culture.

Key Words: Seljuks, Apparel, Women, Social Events, Food

İÇİNDEKİLER

ÖZET	II
ABSTRACT.....	III
İÇİNDEKİLER	IV
ÖNSÖZ	VIII
KISALTMALAR	X
KONU VE KAYNAKLAR.....	XI
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

1. SELÇUKLULARIN ANADOLU'YA GELİŞİ VE SELÇUKLU-BİZANS

TOPLUMSAL İLİŞKİLERİ.....	5
1.1. Selçukluların Anadolu'ya İskânı.....	5
1.1.1. Selçukluların Anadolu'ya Yerleşmesi	5
1.1.2. Hasankale (Pasinler) Savaşı (1048).....	6
1.1.3. Tuğrul Bey'in Doğu Anadolu Seferi	7
1.1.4. Alparslan Dönemi'nde Anadolu'ya Türkmenlerin Yerleştirilmesi	8
1.1.5. Malazgirt Savaşı (1071)	8
1.1.6. Türklerin Anadolu'ya Yerleşmesi	10
1.2. Selçuklu-Bizans Toplumsal İlişkileri.....	12
1.2.1. Anadolu'nun Türkleşmesi	13
1.2.2. Türk-Rum Ticari İlişkileri	16
1.2.3. Türk-Rum Evlilikleri	17

İKİNCİ BÖLÜM

2. SELÇUKLULARDA GİYİM-KUŞAM VE KADININ SOSYAL STATÜSÜ 22

2.1. Selçuklularda Kılık-Kıyafet	22
2.1.1. Selçuklularda Başa Giyilen Giyecekler	22
2.1.2. Selçuklularda Tüm Vücuda Giyilen Giysiler	24
2.1.3. Selçuklularda Şalvar-Çakşır-Potur ve Pantolon (Don).....	26
2.1.3.1. Şalvar	26
2.1.3.2. Çakşır	27

2.1.3.3. Potur.....	27
2.1.3.4. Pantolon (Don).....	27
2.1.4. Selçuklularda Ayakkabılar	27
2.1.5. Selçuklularda Süs Eşyaları	29
2.1.6. Selçuklularda Kullanılan Kemerler	30
2.1.7. Selçuklularda Askeri Giysiler.....	30
2.1.8. Elbiselerin Bakımı ve Muhafazası.....	31
2.2. Selçuklularda Sosyal Hayatta Kadın.....	31
2.2.1. Türk Kadınının Sosyal Hayattaki Konumu	31
2.2.2. Düğün Süreci, Evlilik ve Aile	32
2.2.2.1. Evlilik Öncesi Süreç	33
2.2.2.2. Düğün Töreni.....	36
2.2.2.3. Boşanma.....	39
2.2.2.4. Siyasi Amaçlı Yapılan Evlilikler	39
2.2.3. Kadınların İktisadi Hayattaki Yeri	41
2.2.4. Kadınların Toplumsal Yardımlaşmaya ve Dayanışmaya Katkıları.....	44
2.2.5. Kadının Gündelik Hayattaki Yeri.....	46

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. SELÇUKLULARDA SOSYAL ORGANİZASYONLAR VE MUTFAK KÜLTÜRÜ	48
3.1. Selçuklularda Sosyal Organizasyonlar.....	48
3.1.1. Spor Etkinlikleri	48
3.1.1.1. Güreş.....	49
3.1.1.2. Cirit	50
3.1.1.3. Avcılık	50
3.1.1.4. Diğer Sporlar.....	51
3.1.2. Toplumsal Eğlenceler ve Sarayda Düzenlenen Eğlenceler	51
3.1.3. Bayram ve Bayram Kutlamaları	53
3.1.4. Düğünler Sırasında Yapılan Sosyal Organizasyonlar	55
3.1.5. Selçuklularda Eğlence Hayatı.....	56
3.1.6. Matem (Yas) ve Cenaze Törenleri	57
3.2. Selçuklularda Mutfak Kültürü.....	58

3.2.1. Ekmek Çeşitleri	60
3.2.1.1. Yufka Ekmeği	60
3.2.1.2. Tandır Ekmeği	60
3.2.1.3. Arpa Ekmeği	61
3.2.1.4. Girde Ekmeği	61
3.2.2. Aperatif Yiyecekler	61
3.2.2.1. Börek	61
3.2.2.2. Kulice (Simit)	62
3.2.3. Etlı Yemekler	62
3.2.3.1. Kebaplar	62
3.2.3.2. Biryandır	63
3.2.3.3. Söğürme	63
3.2.3.4. Yahniler	63
3.2.3.5. Ateşte Kuzu	64
3.2.3.6. Tirit	64
3.2.3.7. Kalya-i Birinci (Kavurmalı Pilav)	64
3.2.3.8. Fırın Kebabı	65
3.2.4. Süt Ürünleri	65
3.2.4.1. Tutmaç	65
3.2.4.2. Keşkek	66
3.2.4.3. Sütlaç	66
3.2.5. Tatlı Yiyecekler	66
3.2.5.1. Nukul	67
3.2.5.2. Helvalar	67
3.2.5.2.1. Ceviz Helvası	67
3.2.5.2.2. Badem Helvası	67
3.2.5.2.3. Memnuniye	68
3.2.5.3. Dane ve Muza'fer	68
3.2.6. Kuruyemiş ve Çerezler	68
3.2.7. İçecekler	68
3.2.7.1. Ayran	69
3.2.7.2. Boza	69
3.2.7.3. Kızıl Süçük	69

3.2.7.4. Şarap	69
3.2.7.5. Pekmez Şerbeti	70
3.2.7.6. Nardenk Şerbeti	70
3.2.7.7. Limonlu Bal Şerbeti.....	70
3.2.7.8. Kar Şerbeti	70
3.2.7.9. Buhsun	70
3.2.8. Sebzeler, Meyveler ve Sebze-Meyve Yemekleri	71
3.2.9. Yağlar	72
3.2.10. Çorbalar	72
SONUÇ	73
BİBLİYOGRAFYA	75
EKLER	81
ÖZGEÇMİŞ	101

ÖNSÖZ

Kültür, toplumları en az etnik yapıları kadar karakterize eden ve toplumları birbirlerinden ayıran değerlerin toplamıdır. İnsanlığın var oluşundan beri toplumlar inançlarına, ananelerine ve değerlerine göre birbirlerinden ayrılmışlardır. Bu değerler ve nitelikler toplumlara bir kimlik kazandırmıştır. Doğal olarak toplumlar birbirlerinden ayrılmış ve farklı adlarla anılmışlardır.

Kültür, toplumların birbirinden ayrılmasını sağladığı gibi ona mensup bireylerin kendi içinde dayanışmalarını da sağlamaktadır. Toplumdaki bireyler kendi ortak değerlerinin etrafında toplanır ve aralarında bir birlik meydana getirirler. Bu yönü ile kültür, toplumların ortak bir paylaşımı olmuş ve toplumları güçlendirmiştir.

Türkler dünyanın en köklü ve en güçlü kültürüne sahip milletlerinden biridir. Bu köklü ve güçlü kültür, göçebe yaşamdan dolayı geniş bir coğrafyaya yayılmıştır. Bu durum Türklerin yaşam toplumsal yaşayışlarından kaynaklanmıştır.

Tarih boyunca bağımsızlık duygusu, savaşçı özellikler ve teşkilatlanma niteliklerine sahip olan Türkler, Eski Çağlardan itibaren birçok devlet kurmuşlardır. Dünyanın farklı coğrafyalarına göç eden Türkler, gittikleri bölgelerde yalnız siyasi egemenlik kurmamışlardır. Siyasi egemenlik kurmalarının yanı sıra kültürel, sosyal ve yaşam anlayışı konularında da göç edilen bölgelerdeki insanlara ve toplumlara örnek olmuşlardır. Bugün Uygur Avrupa'nın ordu yapılanmasında Türklerin izlerinin olması buna açıklamaya güzel bir örnektir.

Türkler siyasi örgütlenmeyi başarılı bir şekilde yaptıkları gibi uygarlık konusunda da birçok toplumu etkilemiş ve birçok toplumdaki da etkilenmişlerdir. Eski Türk devletleri Orta Asya'da Çin'e karşı savaşmış ve Çin ile kültürel etkileşim içersine girmişlerdir. Bu durum Türk kültürünün egemen, üstün ve köklü bir özelliğe sahip olmasından kaynaklanmaktadır. Çin'in yanı sıra Moğolların da Türk Kültüründen etkilendikleri görülmüştür. Siyasi açıdan farklı toplumlar üzerinde daha çok siyasi egemenlik kuran Moğollar kültürel yönden güçlü bir gelişim göstermemişlerdir. Doğal olarak Moğollar, Türklerle karşılaşmış, tanıştıktan sonra Türk kültüründen etkilenmeleri kaçınılmaz olmuştur. Bu yönü ile güçlü bir Türk kültürü karşısında tutunamayan Moğollar etnik olarak Türk olmalarına karşın kültürel olarak da Türkleşmiş ve Türk kültürünü özümsemişlerdir.

Türkler göç etmek istedikleri noktalara varıncaya kadar geçiş yolları üzerinde bulunan toplumları etkilemiş ve bu toplumlardan etkilenmişlerdir.

Türklerin göçebe yaşam tarzını benimsemeleri onların gelişmemiş ve uygar bir toplum olmadıkları anlamına gelmez. Aksine göçebe olmaları Türklere bazı özellikler kazandırdığı gibi karşılaştıkları toplumlara bir şeyler öğretme fırsatı da vermiştir. Bu yüzden dünyanın en hareketli toplumlarından biri olan Türklerin başka toplumları etkilemesi ve başka toplumlardan etkilenmesi doğaldır.

Türkler İslamiyet'i kabul ettikten sonra Kuran-ı Kerim ve Hadis'e ters düşmeyen bazı toplumsal özelliklerini İslam kültürünün içinde sürdürmüşlerdir. Bunun nedeni Türklerin bazı toplumsal özelliklerinin İslam kültürüne olan yakınlığıdır.

Türkler İslam kültürü içinde ulusal kültürlerini sürdükleri gibi İslam kültürüne de katkıda bulunmuşlardır. Bu durum 8.yüzyıldan başlayarak sonraki süreçte devam eden Türk-İslam kültürünün ortaya çıkmasına ortam hazırlamıştır. Bu Türk-İslam kültürü Talas Savaşı'ndan sonra Türklerin kitleler halinde İslamiyet'i kabul etmesi ile başlamış ve Selçuklular Dönemi'nde olgunlaşmıştır.

Selçuklular Dönemi'nde Türk-İslam kültürü Orta Asya'nın batısında oluşmaya başlamıştır. Bu kültür Malazgirt Savaşı'ndan sonra Anadolu'ya yerleşmeye başlamış ve yeni geldikleri bu bölgenin coğrafyasına hâkim olmuşlardır. Selçuklular Anadolu coğrafyasına siyasal ve kültürel açıdan hâkim olmuşlardır. Selçuklular gelmiş oldukları Anadolu'nun dağına, taşına, toprağına vb. Türkçe isimler vermiş ve bu coğrafyanın Türk –İslam kültürü ile kaynaşmasına olanak sağlamışlardır.

KISALTMALAR

- a.g.e** : Adı geçen eser
a.g.m : Adı geçen makale
b. : Bin
ev. : Çeviren
DLT : Divan-ı Lgat’it Türk
DTCF : Dil Tarih ve Coğrafiya Fakültesi
İ.A : İslam Ansiklopedisi
S : Sayı
s. : Sayfa
TTK : Türk Tarih Kurumu
vb. : Ve benzeri

KONU VE KAYNAKLAR

Selçuklular Dönemi ile ilgili kaynaklarımız ve bilgilerimiz uzun yıllar boyunca daha çok siyasi alanla ilgiliydi. Ancak son zamanlarda Selçukluların kültür ve medeniyet tarihi ile ilgili araştırmalara da ağırlık verilmeye başlandı.

Selçukluların Türk-İslam Medeniyeti'ne ve Anadolu Uygarlığı'na yaptığı katkıları anlamak için ana kaynaklar, araştırmalar, seyahatnameleri, makaleler vb. çalışmalar incelenmelidir. Ancak daha çok Farsça ve Arapça yazılmış olan bu kaynaklar, zamanla muhtelif bilim adamları tarafından Türkçeye tercüme edilmiş ve bu konuda çalışmalar yapan akademik çevrelere imkân sağlanmıştır. Bu tezin de oluşturulmasında bahsi geçen kaynaklardan önemli derecede ve titizlikle istifade edilmiştir.

Bu araştırmada kullanılan eserleri ve kaynakları kısaca tanıyalım.

A. Vakeyinameler

Selçukluların siyasi tarihi hakkında bilgi veren en önemli kaynak, İbni Bibi tarafından Farsça olarak kaleme alınan "*El Evamirü'l-Alaiye Fi'l-Umuri'l-Alaiye*" (*Selçukname*) adlı eserdir. İbni Bibi, ailesinin sarayda görevli olması sebebiyle birçok olaya yakından şahit olmuştur. Selçuklu Dönemi'nin siyasi, kültürel ve toplumsal durumu hakkında bilgi edinmek için bu kaynaktan istifade etme yoluna gidilmiştir.

Aksarayı'nın, Farsça olarak kaleme aldığı "*Müsameretü'l-Ahbar ve Müsameretü'l-Ahyar*" adlı eser, Selçuklular hakkında bilgi veren önemli bir kaynaktır. Bu eser Aksarayı'nın ömrünün büyük bir bölümünü devlet işleri ile geçirmesi, gördüklerini ve yaşadıklarını kaleme alması sebebiyle önemli bir ana kaynaktır. Selçukluların toplumsal ve kültürel yaşamı ile ilgili bilgiler bulundurması açısından Aksarayı'nın eserinden istifade edilmiştir.

İbnü'l Esir tarafından yazılan "*El Kamil Fi't Tarih*" adlı eser Selçuklular Dönemi ile ilgili bilgiler içermektedir. Bu eser Selçukluların kültür ve medeniyet tarihine önemli ölçüde katkı sağlamaktadır. İbnü'l Esir, kendi döneminde bulunan güvenilir kaynakları incelemiş, İslam dünyasında gezen seyah-tüccar-bilginlerin anlattıklarını kaleme almış ve kendi gezileri sonucunda edindiği izlenimlerini derleyerek bu eseri oluşturmuştur. Bu eser; İslamiyet'ten önce ve İslamiyet'ten sonra olmak üzere 12 ciltten meydana gelmektedir.

Muhammed b. Ali b. Süleyman Er Ravendi tarafından “*Rahat’üs Sudür ve Ayet’üs Sürür I/II*” adlı eser yazılmıştır. Bu eser 1203’te Muhammed b. Ali b. Süleyman Er Ravendi tarafından kaleme alınmaya başlanmıştır. Bu eser tamamlandıktan sonra Selçuklu hükümdarı Gıyasettin Keyhüsrev’e takdim edilmiştir. Bu eser Selçuklu teşkilatı ve işleyişi hakkında bilgiler vermesi ve Büyük Selçukluların sosyal, ekonomik, siyasi nitelikleri ile ilgili bilgiler vermesi bakımından önemlidir. Bu eser Selçuklu teşkilatı ve işleyişi hakkında bilgiler verdiği için Selçuklu sultanlarının unvan-lakapları, Selçuklu vezir-hacıları ve sarayda bulunan diğer görevliler hakkında bilgi vermektedir. Selçuklu teşkilatı ve saray erkânı ile ilgili bilgiler içerdiği için bu eserden yararlanma yoluna gidilmiştir.

Kemalüddin İbnü’l Adim, tarafından “*Bugyetü’t Taleb Fi Tarihi Haleb*” adlı eser kaleme alınmıştır. Daha çok XIII. yüzyılda Türkiye Selçuklularını konu edinen eser, Halep kentinin coğrafyasına ve halife, sultan, emir, şairlerin yaşam öykülerine ilişkin bilgilere de yer vermektedir. Kırk cilde yakın olduğu sanılan yapıtın, yazarının el-yazısı ile yazılmış on cildi günümüze ulaşabilmiştir. Bu ünlü yapıtın sekiz cildi Topkapı Müzesi Kütüphanesi, bir cildi Süleymaniye Kütüphanesi ve bir diğer cildi de Milli Kütüphane’de bulunmaktadır. Selçuklular ile ilgili bilgiler içerdiği için bu eserden yararlanma yoluna gidilmiştir.

Urfalı Mateos tarafından “*Vakeyi-Name*” adlı eser kaleme alınmıştır. Ermeni asıllı Urfalı Mateos Urfa’da doğup büyümüştür. Bir rahip olan Ermeni asıllı Urfalı Mateos, eserinde Urfa ve Suriye’de şahit olduğu sorunları, Yakın-Şark’ın Türkler tarafından fethini ve Haçlılar ile Müslümanlar arasında meydana gelen olaylar hakkında bilgiler vermektedir. Bu eserin 952-1136 yılları arasındaki süreci Urfalı Mateos; 1136-1162 yılları arasındaki süreci muhtemelen öğrencisi olan Papaz Grigor Zeyl tarafından kaleme alınmıştır. Selçuklular ile ilgili siyasi ve kültürel bilgiler içerdiği için bu eserden yararlanma yoluna gidilmiştir.

B. Seyahatnameler

Arap bir seyyah olan İbn Battuta seyahatnamesi ile meşhurdur. 1304 yılında Fas’ın Tanca kentinden başlayarak nerede ise bütün dünyayı gezmiştir. 1325 yılında genç yaşta hac yapmak üzere memleketinden ayrılmış, Mısır, Anadolu, Orta Doğu, Afrika’nın bir kısmını, Harezmi, Maveraünnehr, Horasan ve Afganistan’nın büyük merkezlerini geçmiş, daha sonra Şaşnagar’dan Sind vadisine ulaşmıştır. İndus havalisini

ve Multan'ı ziyaret ettikten sonra Dehli'ye varan İbn Battuta, burada kadılık vb. görevler ile yedi yıl ikamet etmiştir. Bir ara 1342'de Çin'e elçi olarak da gönderilmiş, bu neden ile Çin'den Hindçini'ne kadar olan bölgeleri gezmiş, Cava ve Maldiv adalarında da bir müddet kalmıştır. Daha sonra Mekke'ye dönüp 1348'de İskenderiye üzerinden memleketi olan Fas'a gelmiş, 46 yaşında iken (1369) vefat etmiştir. Anadolu'da yaşayan Türkler hakkında bilgiler verdiği için İbn Battuta'nın seyahatnamesinden yararlanma yoluna gidilmiştir

C. Edebi Eserler

Kaşgarlı Mahmut tarafından 1072 yılının ocak ayında yazılmaya başlanan Türk dilinin ilk sözlüğü olan *Divanü Lügati't-Türk* 1077 yılının ocak ayında tamamlanmıştır. Bu kaynak Türk dilinin ilk sözlüğü, Türk dilinin ilk derlemesi ve Türk dilinin ilk dilbilgisi kitabıdır. Bu kaynak tamamladıktan sonra Abbasi Halifesi Ebü'l-Kasım Abdullah'a takdim edilmiştir. *Divanü Lügati't Türk'ün* el yazmasının bir nüshası da bulunmaktadır. Bu nüsha da Kaşgarlı Mahmut'un kendi eliyle yazdığı nüsha değildir. Kitabı kopyalayan Muhammed bin Ebu-Bekir adında Şam asıllı bir araştırmacıdır. Ancak kitabı kopyalayan bu kişinin yaptığı hatalardan Türkçeyi ve Arapçayı çok iyi bilmediği belirtilmektedir. Bu nüsha İstanbul Fatih Millet Kütüphanesi'nde Ali Emiri kitapları arasında yer almaktadır.

Divanü Lügati't-Türk, Türk dilini Araplara öğretmek için yazılmıştır. Bu yüzden Arapça olarak kaleme alınmıştır. *Divanü Lügati't-Türk*, Arapça bir kitap olmasına karşın içinde çok sayıda Türkçe kelime ile Türk Halk Edebiyatı'ndan ve halk dilinden alınmış, çok sayıda şiir örnekleri, Türkçe deyimler ve atasözleri bulundurmaktadır.

Araplara Türkçe öğretmek için yazılan *Divanü Lügati't-Türk'te* yazıldığı dönem ile ilgili Arap lügatçılığı geleneğine uyulmuş ve Türkçe kelimeler, Arapça kelimelerin hususiyet ve vezinlerine göre sıralanmıştır.

D. Menakıbnameler

Ahmet Eflâkî, Mevlevilikte manevi bir rütbe olan dedelik seviyesine çıktığı için "Dede" lakabı ile anılmaktadır. Zengin ve kültürlü bir ailenin çocuğuydu. Altın Ordu Devleti'nin başkentinde eğitimine başladı. Daha sonra o devrin kültür merkezlerinden olan Konya'ya geldi ve tahsilini burada tamamladı. Muhtemelen astronomi dersleri alıp,

gök cisimlerinin gözlemleriyle uğraştığı için kendisine "*Eflâki*" denildi. Mevlana'nın oğlu Ulu Arif Çelebi'nin vefatına kadar (1316) yanından ayrılmadı.

Ahmet Eflaki tarafından "*Menakübü'l Arifin*" adlı eser yazılmıştır. İki cilt halinde Farsça yazılmış olan eser dilimize de çevrilmiştir. Bu eser Selçuklu Devri'nin sosyal, kültürel ve günlük yaşayışına ait birçok bilgiler içermektedir. "*Menakübü'l Arifin*" halkın sevip saydığı kimselerde görmek istediği fevkaladeliklerle dolu, idealize edilmiş, yarı tarihi ve yarı efsanevi özellik taşıdığı için menkıbe olarak kabul edilmektedir. Selçuklular Devri ile bilgiler içerdiği için bu eserden yararlanma yoluna gidilmiştir.

E. Siyasetnamâler

Büyük Selçuklu Devleti'nin hizmetinde çalışan ve vezirlik makamına kadar yükselen Nizamü'l Mülk, *Siyasetname* adlı bir eser kaleme almıştır. Bu eser Selçuklular ile ilgili siyasi ve kültürel bilgiler içermektedir. Selçuklular ile ilgili bilgiler içerdiği için bu eserden yararlanma yoluna gidilmiştir.

F. İnşa ve Münşaat Mecmuaları

Osmanlı Turan'ın "*Türkiye Selçukluları Hakkında Resmi Vesikalar*" isimli eserinde de bir takım inşa eserlerine yer verilmiştir. Bu eserde yer verilen Erguvan Hatun ile eşi arasında yapılan mektuplaşmalar ve bazı önemli vesikalar yer almaktadır. Selçuklu kültürü ve yaşayışı hakkında bilgiler içerdiği için bu eserden yararlanma yoluna gidilmiştir.

G. Vakfiyeler ve Kitabeler

Vakıflar ile ilgili vesikalar Selçuklular Dönemi'ne ait sosyal, dini ve ekonomik yapı hakkında bilgiler vermektedir. Bu vesikaların verdiği bilgilerden yola çıkarak, Selçukluların ekonomik, sosyal ve manevi yaşantıları hakkında bilgi sahibi olmaktadır. Bu yüzden Selçuklular hakkında bilgiler veren vakıf ile ilgili vesikalardan yararlanma yoluna gidilmiştir.

H. Araştırmalar

Araştırma kaynakları arasında Claude Cahen tarafından yazılan, “*Osmanlıdan önce Anadolu*” adlı eseri göstermemiz mümkündür. Bu eser X. yüzyıl ile XV. yüzyıl arasında Anadolu’da siyasi, sosyal, kültürel vb. alanda yaşanan süreci anlatmaktadır.

Sevim Can tarafından yazılan “*Selçuklular Dönemi’nde kadın*” adlı eser araştırma kaynakları arasında yer almaktadır. Bu eserde, Selçuklu toplumunda kadının bulunduğu konuma ışık tutulmuştur. Kadının sahip olduğu hakları ve toplumdaki konumunu ele alan bu eserden yararlanma yoluna gidilmiştir.

Abdülhalik Bakır’ın “*Orta Çağ İslam Dünyası’nda Tekstil Sanayi Giyim-Kuşam ve Moda*” adlı eseri ile Özden Süslü’nün “*Tasvirlerle Anadolu Selçuklularında Kıyafetler*” adlı kitaplarından da önemli ölçüde istifade edilmiş ve bu eserlerden yararlanma yoluna gidilmiştir.

Ayrıca farklı üniversitelerde yazılan konumuzla ilgili çeşitli tezlerden ve dergilerde bulunan bazı makalelerden yararlanılmıştır.

GİRİŞ

Selçuklular Tarihi Türk-İslam Tarihi'nde bir kesişme noktasıdır. Selçukluların Ön-Asya'ya kitleler halinde göç ettikleri süreç Türklerin Müslümanlığı kabul etmeye başladıkları süreç ile aynı zamana denk gelmektedir. Bu yüzden konumuzun daha iyi anlaşılması için Selçuklular ile aynı dönemde kurulan diğer devletler hakkında az da olsa bilgiler vermek gerekmektedir.

Büyük Selçuklu Devleti kurulduğu sırada Ön-Asya ve Orta Doğu'da Karahanlılar, Saman Oğulları Devleti, Gazneliler, Büveyh Oğulları Devleti, Abbasiler, Fatımiler ve Bizans İmparatorluğu bulunmaktaydı.¹

Karahanlılar Devleti (840-1212) yıkılan Uygurların toprakları üzerinde kurulmuştur. İran'ın Maveraünnehir topraklarına sahip olma düşüncesinden dolayı Gazneliler ile ittifak kurmuşlardır. Büyük Selçuklular ve Saman Oğulları Devleti ittifakına karşı savaşmışlardır.² Bu savaşlar sonucunda 999 yılında Saman Oğulları Devleti yıkılmış, bu devletin toprakları Karahanlılar ve Gazneliler arasında paylaşılmıştır. Ancak Saman Oğulları Devleti'nin bir varisi gibi hareket eden Büyük Selçuklular, Karahanlılar-Gazneliler ittifakına karşı savaşlar yapmışlardır. Bu durum Selçuklu-Karahanlılar ilişkilerinin ana teması olmuştur.³

Saman Oğulları Devleti (875-999) İran toprakları üzerinde Abbasilerden ayrılarak Nasır b. Ahmet tarafından kurulmuştur. Karahanlılar-Gazneliler ittifakına karşı siyasal varlığını sürdürmek için Selçukluların kurucusu olan Selçuk Bey'den yardım almışlardır. Ancak 999 yılında Karahanlılar-Gazneliler ittifakı Saman Oğulları Devleti'ni yıkmıştır. Bu durum Selçukluların İran'da yalnız kalmasına yol açmıştır.⁴

Gazneliler (963-1183) Saman Oğulları Devleti'nden ayrılarak Afganistan'ın Gazne şehrine gelen Alp Tekin tarafından kurulmuştur.⁵ Sultan Mahmut Dönemi'nde Hindistan'a İslamiyet'i yaymış ve İran'ın Horasan topraklarına hâkim olmaya çalışmıştır. Bu durum Karahanlılar-Gazneliler-Büyük Selçuklular ve Saman Oğulları Devleti arasındaki ilişkileri şekillendirmiştir. Büyük Selçuklular bu devletlerin

¹ Ali Sevim, Erdoğan Merçil, *Selçuklu Devletleri Tarihi*, Ankara 1995, s.1

² Komisyon, *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi*, cilt VII, İstanbul 1989, s.97

³ Ali Sevim, Erdoğan Merçil, *a.g.e.*, s.2

⁴ Ali Sevim, Erdoğan Merçil, *a.g.e.*, s.2-3

⁵ Erdoğan Merçil, *Gazneliler Devleti Tarihi*, Ankara 1989, s.1

kıskacında olan İran'da varlığını korumak ve toplumsal varlığını siyasi bir yapıya dönüştürmek için mücadele etmişlerdir.⁶

Şii-Büveyh Oğulları Devleti (932-1055) Ali Hasan ve Hüseyin Ahmet kardeşler tarafından kurulmuştur. Orta Çağ'da hüküm sürmüş Fars kökenli bir devlettir. İran'ın güneyi ve orta bölgelerini, Irak'ı ve Umman'ı hâkimiyetinde tutmuştur. 932'den 1056'ya kadar 124 yıl hüküm süren Şii-Büveyh Oğulları, Bağdat'taki Abbasi halifelerini kukla durumuna getirmişlerdir.⁷ Şii olmaları ve 945 yılında Bağdat'ta girerek Abbasi halifelerini nüfuzları altında tutmaları, Sünni İslam dünyasında Şii-Büveyh Oğullarına karşı düşmanca tavırların ortaya çıkmasına neden olmuştur. Ancak İslam dünyasında yeni bir güç olarak ortaya çıkan Selçuklular 1055 ve 1060 yıllarında Bağdat'a iki sefer düzenleyerek Abbasileri koruma altına almışlardır.⁸ Bu seferlerin sonucunda Şii-Büveyh Oğulları yıkılmış ve Selçuklular İslam dünyasının siyasi koruyucu haline gelmişlerdir.⁹

Abbasiler Devleti (750-1258) Ebü'l Abbas Abdullah tarafından kurulmuştur. Sünni İslam dünyasının siyasi ve dini temsilcisi idi. Şii-Sünni İslam dünyası arasındaki çatışmalar sırasında önce Gaznelilerin sonra Selçukluların koruyuculuğu altına girmiştir. Bu durum Selçuklu-Abbasi ilişkilerini ve doğal olarak Selçukluların İslam dünyasının koruyuculuğu görevini üstlenmesine ortam hazırlamıştır.¹⁰

Fatımi Devleti (909-1171) Ubeydullah El-Mehdi tarafından kurulmuştur. Şii mezhebine mensup bir devlettir. Ubeydullah El Mehdi, Fatımi Devleti'ni kurduktan sonra Abbasi Halifeliği'nden bağımsız bir şekilde hareket ederek halifeliğini ilan etmiştir.¹¹ Sünni İslam Dünyası için bir tehdit olan Fatımiler, Selçuklulara karşı Batini akımlarını desteklemiş ve Sünni-İslam dünyasını zayıflatmayı amaçlanmıştır. Ancak Kudüs'ü Haçlılara kaptıran Fatımiler, Eyyübilerin kurulması ile tamamen sona ermiştir.¹²

Bizans İmparatorluğu ise (375-1453) Hunlar tarafından düzenlenen Kavimler Göçü sonucunda ikiye bölünen Roma İmparatorluğu'nun doğu koludur. Bu parçalanmadan sonra Batı Roma Katolik mezhebini benimserken; Bizans, Ortodoks

⁶ Ali Sevim, Erdoğan Merçil, *a.g.e.*, s.3

⁷ Ali Sevim, Erdoğan Merçil, *a.g.e.*, s.3-4

⁸ Erdoğan Merçil, *Müslüman Türk Devletleri Tarihi*, Ankara 1997, s.50

⁹ Ali Sevim, Erdoğan Merçil, *a.g.e.*, s.3-4

¹⁰ Ali Sevim, Erdoğan Merçil, *a.g.e.*, s.4

¹¹ Aydın Çelik, *Kuruluş Dönemi Fatımiler Devleti Siyasi Tarihi (909-969)*, Elazığ 2007, s.63-75

¹² Ali Sevim, Erdoğan Merçil, *a.g.e.*, s.5-6

Mezhebi'ni benimsemiştir. Ortodoks–Bizans'ın siyasi varlığı devam ettiği sürece Katolik–Batı Roma ile mezhep farkından kaynaklanan bir mücadele yaşanmıştır. Selçuklular Anadolu'yu yurt edinmek amacıyla Batı bölgelerine sefer yaptıkları sırada Türklere karşı en fazla Bizanslar direnmiştir. Malazgirt Savaşı'ndan sonra Selçuklu Türkleri Anadolu'ya yerleşmeye başlamışlardır. Bu olay neticesinde Anadolu Türkleştiği sırada Rumlar ile Türkler arasında siyasi, kültürel, ticari vb. ilişkiler yaşanmıştır. Bu ilişkiler Türkler ve Rumlar arasında bir kaynatma başlatmış ve bu kaynaşma Türk kültürü ağırlıklı olmak üzere varlığını günümüze kadar sürdürmüştür.¹³

SELÇUKLULARIN ETNİK KÖKENİ VE ORTAYA ÇIKIŞLARI

Selçuklular Oğuzların Kınık boyuna mensupturlar. Dukak Bey Selçukluların atası olarak bilinmektedir. Dukak Bey, Oğuz Yabgu Devleti'nde önemli bir siyasi ve askeri göreve sahip idi. Ancak Dukak Bey'in Oğuz yabgusu ile anlaşmazlık içine düştüğü ile ilgili birçok rivayet kaynaklarda yer almaktadır. Bu rivayetlerden en bilinenine göre Dukak Bey'in, Bir Türk zümresine karşı çıkmak isteyen Oğuz yabgusu ile tartışmasıdır. Bu tartışma bir münakaşaya dönüşmüştür. Diğer Oğuz beylerin oraya girmesiyle tartışma daha fazla büyümemiş ve düzenlenen bir şölen ile tatsızlık, tatlıya bağlanmıştır. Bu olaydan sonra Dukak Bey'in Oğuzlar arasında ünü artmıştır.¹⁴

Dukak Bey'in ölümünden sonra oğlu Selçuk Bey, genç yaşlarında Oğuz yabgusu tarafından sübaşılığı görevine (Ordu başkomutanlığı) atanmıştır. Ancak Selçuk Bey'in Oğuz yabgusunun sarayına giderek Hatun, çocukları ve devlet ileri gelenlerinin önünden geçerek yabgunun hemen yanına oturması bir saygısızlık olarak nitelendirilmiştir. Bu nedenle Hatun'un kışkırtmaları neticesinde Selçuk Bey ile Oğuz yabgusunun arası açılmıştır. Bu durumun ciddiyetinin farkında olan Selçuk Bey kendisine bağlı kırık boyu ile birlikte Cend'e göç etmiştir. Cend Bölgesi'nde Saman Oğulları Devleti'nin etkisi ile aşağı yukarı 960'larda İslamiyet'i kabul etmiştir.¹⁵ Cend Bölgesi'nde Gazneli-Karahanlı ittifakına karşı Saman Oğulları Devleti'ni korudu ve buna karşılık bu devlet tarafından Nur kasabası Selçuklulara yurtluk olarak verildi.

Selçuk Bey'in 1007 yılında ölümü üzerine hayata bulunan üç oğlundan Aslan Bey, Kınık Boyu'nun başına geçmiştir. Ancak Gazneli–Karahanlı ittifakına karşı Saman Oğulları Devleti'ni destekleyen Selçuklu hükümdarı Arslan Bey'i bir hile ile

¹³ Ali Sevim, Erdoğan Merçil, *a.g.e.*, s.6-8

¹⁴ Ali Sevim, Erdoğan Merçil, *a.g.e.*, s.15-18

¹⁵ Osman Turan, *Selçuklular ve İslamiyet*, İstanbul 1998, s.14-16

tutuklatarak Hindistan'ın Kalincar Kalesi'ne götürülerek hapsedmiştir. 1029 yılında Arslan Bey Hindistan'ın Kalincar Kalesi'nde hayatını kaybetmiştir.¹⁶

¹⁶ Ali Sevim, Erdoğan Merçil, *a.g.e.*, s.15-16

BİRİNCİ BÖLÜM

1. SELÇUKLULARIN ANADOLU'YA GELİŞİ VE SELÇUKLU-BİZANS TOPLUMSAL İLİŞKİLERİ

1.1. Selçukluların Anadolu'ya İskânı

Selçukluların Anadolu'ya iskânı bin yılından sonra olmuştur. Ancak bu iskândan önce Selçuklular Anadolu'ya çeşitli vesilelerle girip çıkmışlardır. Selçukluların Anadolu'ya ilk girişleri 1018 yılında Çağrı Bey'in Doğu Anadolu'ya akını ile olmuştur. Bundan sonra Türkler Anadolu'yu tanımak ve sonrasında ele geçirmek için değişik politikalar izlemişlerdir.

1.1.1. Selçukların Anadolu'ya Yerleşmesi

Selçuklular IX. yüzyılda Orta Asya'dan Ön Asya'ya göç etti. İran'da Cend Bölgesi'ne göç eden Selçuklular, Saman Oğulları ile ittifak kurdular. Gazne-Karahanlı ittifakına karşı bu devleti korumaya çalıştılar. Ancak Gazne- Karahanlı ittifakı başarılı oldu ve Saman Oğlu Devleti 999'da yıkıldı. Bu gelişmeler karşısında idari ve siyasi kabiliyetleri sayesinde İran coğrafyasında varlıklarını korumayı başaran Selçuklular, Cend şehrinde Selçuk Bey öncülüğünde yeni bir Türk-İslam Devleti'nin temellerini attılar.¹⁷

Selçuk Bey, 1009 yılında yüz yaşı civarında öldü. Ancak kendisinden sonra Kınık Aşireti'ni yönetebilecek Arslan, Yusuf ve Musa adlarında 3 oğul (Mikail, Selçuk Bey hayatta iken yaşamını yitirmişti) bıraktı. Bu yüzden Selçuk Bey'den sonra ailenin reisliğine geriye kalan üç kardeşten Arslan Bey getirildi. Bu sıralarda 20 yaşı civarında oldukları tahmin edilen Çağrı ve Tuğrul Beyler ise kendilerine bağlı Türkmenlerin başında birer bey idiler. Bu iki kardeş amcaları Arslan Yabgu'nun yüksek hâkimiyetini tanımakta idiler. Ancak Saman Oğlu Devleti'nin yıkıldığı sırada Tuğrul ve Çağrı Beyler önce doğuya, daha sonra batıya göç ettiler. Tuğrul ve Çağrı beylerin, Doğu Karahanlı Devleti'ne sığınmalarının sebebi Batı Karahanlı (Maveraünnehir) hükümdarı İlig Han Nasr'ın (Nasır b. Ali) kendilerine karşı düşmanca bir siyaset izlemesiydi.¹⁸ Tuğrul ve Çağrı Beyler, İlig Han Nasr'ın (Nasır b. Ali) hücumuna uğradıktan sonra Karahanlı

¹⁷ İbnü'l Esir, *El Kâmil Fi't Tarih*, cilt IX, İstanbul 1986, s.362

¹⁸ Komisyon, *a.g.e.*, cilt VII, s.98

hanedanından Buğra Han'ın yanına Talas havalisine gittiler. Ancak Tuğrul ve Çağrı Beylerin sığındıkları Karahanlı hükümdarı Buğra Han'ın da niyeti Selçuklulara karşı pek olumlu değildi. Karahanlı hükümdarı Buğra Han, bu iki kardeşi yakalamak için uğraştı ise de yalnız Tuğrul Bey'i ele geçirebildi. Çağrı Bey ise üzerine gönderilen askerleri yendi ve pek çok esir aldı. Buğra Han'ın onlara düşmanca davranarak Tuğrul Bey'i tutuklanması üzerine Çağrı Bey bir baskınla Karahanlıları mağlup etti ve kardeşini kurtardı.¹⁹ Daha sonra Tuğrul ve Çağrı Beyler birlikte hareket ederek Maverâünnehire döndüler. Burada da Tuğrul ve Çağrı Beylerin şansları pek yaver gitmedi. Buhara hâkimi Ali tekin, bu iki kardeşe karşı savaş hazırlıklarına girişti. Bu hareketliğin farkına varan Tuğrul Bey bir kısım kuvvetlerin başında çöle çekilirken Çağrı Bey'de Doğu Anadolu'ya 1016-1021 yılları arasında olduğu düşünülen bir akına çıktı. Çağrı Bey Kafkasya üzerinden Van havzasındaki Vaspurakan Krallığı topraklarına girdi. Bu gelişme Selçukluların Anadolu'ya ilk gelişleri olarak kabul edilir.²⁰ Bu durum Selçukluların Anadolu'yu tanımlarına fırsat vermiştir.

1.1.2. Hasankale (Pasinler) Savaşı (1048)

Selçukluların Anadolu'ya akınları Tuğrul Bey'in hükümdarlığı döneminde de devam etti. Tuğrul Bey, 1043 yılında Kazvin'de iken Oğuzlar büyük kitleler halinde Doğu Anadolu'ya girmeye başladılar. Bu gelişme Bizans'ın doğu hududunu tehlikeye soktu. Bizans İmparatoru II. Basileisos (976–1025) bu tehdide karşı tedbir almaya karar verdi. Bizans İmparatoru II. Basileisos (976–1025) doğu hududunu emniyet altına almak için bir kısım Ermeni prensini Orta Anadolu ile Sivas civarına yerleştirdi. Basileisos'tan sonra imparator olan Konstantinos de (1025–1055) aynı siyaseti devam ettirdi. Konstantinos 1045 yılının sonbaharında Gürcü Prensi Liparit'i görevlendirerek Dvin üzerine yolladı. Tuğrul Bey bu Bizans saldırısını önlemek için Arslan Yabgu'nun oğlu Kutsalmiş'i, Liparit üzerine yolladı. Böylece Bizans Devleti ile Selçuklular arasında ilk çalışmalar Gence yakınlarında başladı, Kutalmış, Liparit'i ağır bir bozguna uğrattı. Bu başarı Selçukluları rahatlattı.

Tuğrul Bey, İbrahim Yinal'ı, Anadolu'nun fethi ile görevlendirdi. İbrahim Yinal Türkmenlerin bir kısmını 1047 yılında Anadolu'ya sevk etti. Tuğrul Bey Türkmenleri Anadolu'ya sevk ettikten sonra kendisi de harekete geçerek Pasinler Ovası'na geldi.

¹⁹ Erdoğan Merçil, *a.g.e.*, s. 45

²⁰ Urfalı Mateos, *Vekayinâme*, (çev. Hrand D. Andreevyan), Ankara 2000, s.48

Selçuklu birlikleri bir ticari merkez olan Erzen'i (Erzurum) aldılar. İbrahim Yinal Erzen'den harekete geçerek Hasankale'ye doğru ilerledi. Bizans ordusunun kendisine katılmasıyla kuvvetlenen Liparit, Kasrookomi'de (Ügümü) karargâh kurdu. Elli bin kişiden meydana gelen Bizans ordusunun komutanı Katokalon, Türklere fırsat vermeden hücumla geçmeyi teklif etti. Liparit ise günlerden cumartesi olmasının kendiler için uğursuz olduğunu söylemesi üzerine, bu teklif geri çevrildi. Ancak Selçuklu kuvvetleri aynı gün 18 Eylül 1048'de taarruza geçerek Bizans ordusunu bozguna uğrattı ve Liparit'i esir aldı.²¹

Hasankale mağlubiyetinden sonra Bizanslılar Selçuklular ile anlaştı. Bizans İmparatoru; Liparit ve diğer esirleri kurtarmak için yüklü miktarda bir fidye ödemeyi kabul etti. Bu amaçla Tuğrul Bey'e elçilerini çok kıymetli hediyeler ile birlikte yolladı. Tuğrul Bey de bu hediyelere karşılık Liparit ve esirleri serbest bıraktı. Ayrıca bu savaş ve galibiyet Selçuklulara Anadolu'ya yerleşebilecekleri konusunda cesaret vermiştir.²²

1.1.3. Tuğrul Bey'in Doğu Anadolu Seferi

Bizans İmparatoru Konstantin sarsılan otoritesini yeniden güçlendirmek için doğuya Akülytes komutasında bir ordu gönderdi. Bu ordu Gence üzerine yürüdü ve bu şehri ele geçirdi. Bu olaylar sırasında baskı altında kalan Tiflis ve Kafkas Bölgesi'ndeki Türkler Azerbaycan'a çekilmek zorunda kaldı.

Bu hadiselerden dolayı düzeni bozulan Bizans sınırını kontrol altına almak isteyen Tuğrul Bey 1054'te Doğu Anadolu seferine çıktı. Bizans topraklarına giren Tuğrul Bey Bargiri ve Erciş gibi yerleri ele geçirdikten sonra Malazgirt Kalesi önünde karargâhını kurdu. Ordusunu üçe ayıran Tuğrul Bey, kuvvetlerinin ilk kısmını kuzeyde Karadeniz'e, ikinci kısmını batıda Canik taraflarına ve üçüncü kısmını ise güneyde Oltu ve Tercan taraflarına yolladı. Bayburt civarına varan bir öncü Selçuklu birliği ise Bizanslılar tarafından bozguna uğratıldı. Aynı sıra Kars havalisinde hüküm süren Ermeni Gagik de Selçuklu ordusunu hücumlarıyla yıpratmaktaydı. Malazgirt'i kuşatma altında tutan Tuğrul Bey ise ordusunun kaybını önlemek ve yaklaşan kışa daha iyi hazırlık yapmak için muhasarayı kaldırmak zorunda kaldı.²³

²¹ Mehmet Altay Köymen, *Tuğrul Bey ve Zamanı*, İstanbul 1976, s.56

²² Komisyon, *a.g.e*, cilt VIII, s.108-109

²³ Gregory Abu'l Farac, *Abu'l Farac Tarihi*, cilt I, (çev. Ömer Rıza Doğrul), Ankara 1999, s.307-308; Ali Sevim- Erdoğan Mercil, *a.g.e*, s. 37-38

1.1.4. Alparslan Dönemi'nde Anadolu'ya Türkmenlerin Yerleştirilmesi

Tuğrul Bey Dönemi'nde Anadolu'ya yapılan keşif niteliğindeki akınlardan sonra Sultan Alparslan 1064 yılında Azerbaycan'a hareket etti. Kısa sürede Azerbaycan'ın hemen hemen tamamını ele geçirdi. Sultan Alparslan, daha sonra üzerine yürüdüğü Gürcistan'ı ele geçirdi. Bu bölgede Sultan Alparslan'a karşı koyabilecek bir güç de yoktu. Bu durum Sultan Alparslan'ın kısa sürede Kafkasya Bölgesi'ne hâkim olmasını kolaylaştırdı.²⁴

Sultan Alparslan, Azerbaycan ve Gürcistan topraklarını ele geçirdikten sonra Ermenilerin bulunduğu Kars'a doğru yöneldi. Kars dolaylarında bulunan Bağrat hanedanının merkezi olan Ani'yi kuşattı. Ani çok sert bir direniş göstermeden Sultan Alparslan'a teslim oldu. Böylece Kars dolaylarında Ermeni nüfuzunu etkisiz hale getiren Sultan Alparslan Kafkasya'ya hâkim oldu. Ani'nin fethi İslam dünyasında büyük bir sevinç yarattı. Abbasi halife Sultan Alparslan'a bu başarısından dolayı "*Ebü'l-Feth*" unvanını verdi.²⁵

Anadolu'ya geçiş yönünde bulunan engelleri ortadan kaldıran Sultan Alparslan, batıya doğru yapılacak fetihleri sistemli bir şekilde başlattı. Bu amaçla Anadolu'ya Bazı Türk beylerini gönderdi. Bu beylerden biri olan Afşin, Fırat ile Dicle arasında bulunan Bizans'a bağlı topraklarda birçok başarı elde etti ve Malatya dolaylarında bulunan bir Bizans birliğini yenerek Kayseri'yi ele geçirdi. Afşin, daha sonra Eskişehir ve Akşehir yolu üzerindeki Ammuriye şehrini fethederek bol miktarda esir ve ganimet ele geçirdi. Ancak Bizanslılar da boş durmuyorlardı. Bizanslılar, Silifke dolaylarında bulunan Türkmenleri yenerek, onların Halep'e kadar çekilmelerine neden oldular. Bizanslıların çekilmesinden sonra Türkmenler Konya'yı ele geçirdiler.²⁶ Ayrıca bu dönemde Kurda Bey, Gümüştekin ve Ahmetşah gibi komutanlar da Anadolu'nun fethi ile görevlendirilmişlerdir.²⁷

1.1.5. Malazgirt Savaşı (1071)

Malazgirt Savaşı Türklerin Anadolu'ya iskânı konusunda bir dönüm noktası olmuştur. 1071'de Muş'un Malazgirt Ovası'nda Romen Diyojen'in başında bulunduğu Bizans ordusu ile Sultan Alparslan'ın başında bulunduğu Selçuklu ordusu karşı karşıya

²⁴ Komisyon, *a.g.e.*, cilt VIII, s.118

²⁵ İbnü'l Esir, *a.g.e.*, cilt X, s.49-52

²⁶ Mehmet Altay Köymen, *Alparslan ve Zamanı*, cilt I, İstanbul 1972, s.40

²⁷ İbrahim Kafesoğlu, "*Alparslan Maddesi*", İ.A, İstanbul 1989, s.527

geldi.²⁸ Savaşın başladığı sıralarda Sultan Alparslan'ın kuvvetleri ile karşılaşan Uzlar ve Peçenekler, kılık-kıyafet ve konuşmalarından tanıdıkları Selçuklu Türklerinin kendi soydaşları olduklarını anlamış ve taraf değiştirerek Sultan Alparslan'ın yanına geçmişlerdir.²⁹ Savaşın başlarında yaşanan bu gelişme ile Selçuklu ordusu güçlendi. Savaşın ilerleyen aşamalarında Bizans ordusu yenik düştü ve imparator Selçuklu kuvvetleri tarafından esir alındı.³⁰ Ancak daha sonra yapılan antlaşma ile Romen Diyojen serbest bırakıldı.³¹

Sultan Alparslan Anadolu'nun fethini tamamlamak için Türkmen beylerini bu bölgenin fethiyle görevlendirdi. Ancak Anadolu'yu fethetmeye memur edilen komutanların kimler olduğu hakkında kaynaklarda sağlıklı bilgiler bulunmamasına rağmen Melikşah'ın hükümdar olduğu sıralarda Kutalmışoğulları ile Tutak ve Artık Beyler gibi komutanların Anadolu'da fetihler yapmakta olduğu bilinmektedir. Bu komutanların ileri görüşlülüğü sonucunda Anadolu, kısa sürede Türk yurdu haline gelmiş³² ve Büyük Selçuklu Devleti'ne bağlanmıştır.³³

Büyük Selçuklu Sultanı Melikşah, tahta geçtikten bir süre sonra güneye doğru sefere çıktı. Emir Tutuş, yöneticiliğini yaptığı Suriye'den kaçtı. Ancak Melikşah Irak Bölgesi'ne geçince Emir Tutuş, yeniden Suriye'ye döndü. Emir Tutuş Suriye hâkimiyetini genişletmeye çalışınca Musul Emiri Müslim ile arası açıldı. Musul Emiri Müslim, Fatımi halifesinden yardım istedi. Ancak Musul Emiri Müslim'in Fatımiler ile iş birliğine kızan Haran kadısı isyan etti. Musul Emiri Müslim, Haran'ı kuşattıktan sonra başta kadı olmak üzere beraberindekileri kılıçtan geçirdi. Yaşanan bu gelişmelerle beraber Diyarbakır Emiri Mansur'un da itaatkâr olmaması, Diyarbakır Bölgesi'nden gelen şikâyetleri arttırdı. Bu da Sultan Melikşah'ın doğuya asker sevk etmesine neden oldu.

Büyük Selçuklu ordusu Diyarbakır'a yaklaştığı sırada Emiri Müslim, Sultan Melikşah'ı at sırtında karşılayarak ona eski bağlılığını bildirdi. Ancak bir kısım Türkmen Emir Müslim'in kısa bir süre önce kurulan ordugâhına girerek buradaki malzemelere el koydu. Askeri bozulan Emir Müslim Diyarbakır'a çekildi.³⁴ Sultan

²⁸ İbrahim Kafesoğlu, *Selçuklu Tarihi*, İstanbul 1972, s.53-54

²⁹ Erdoğan Merçil, "Selçuklular ve Türkçe", *Bellekten*, S.248, s.114

³⁰ İbrahim Kafesoğlu, *a.g.e.*, s.53-54

³¹ İbnü'l Esir, *a.g.e.*, cilt X, s.71

³² Komisyon, *a.g.e.*, cilt VII, s.127

³³ İbnü'l Esir, *a.g.e.*, cilt X, s.136

³⁴ İbrahim Kafesoğlu, *Sultan Melikşah*, İstanbul 1973, s.35

Melikşah'ın isteği üzerine Artuk Bey Diyarbakır'ı kuşatma altına aldı. Emir Müslim Diyarbakır'dan çıkabilmek için Artuk Bey'e arzu ettiği miktarda para vereceğini bildirdi. Bu teklifi kabul eden Artuk Bey, Diyarbakır önünden kuvvetleri ile geri çekildi. Böylece Emir Müslim verdiği rüşvet ile kendisini bu tehlikeli durumdan kurtarmış oldu.³⁵ Daha sonra Büyük Selçuklu ordusu Mervanilere ait şehir ve kasabalar üzerine şiddetli saldırılarda bulundu. Mardin, Siirt, Erzen ve Hısn-ı Kayfa gibi önemli merkezler peş peşe alındı. Böylece tüm Diyarbakır Bölgesi'ne hâkim olundu. Mervani Devleti de ortadan kaldırılmış oldu.³⁶

1.1.6. Türklerin Anadolu'ya Yerleşmesi

Türkler Orta Asya'dan Anadolu'ya tarihin muhtelif devirlerinde defalarca gelmişlerdir. Ancak Anadolu'nun Türk yurdu haline gelmesinde etkili olan göçler, XI. yüzyıldan itibaren başlamıştır. Büyük Selçuklu Devleti'nin kuruluşundan önce Çağrı Bey 1018 yılında Doğu Anadolu'ya bir keşif akını yapmıştır. Ancak Bizans'ın direnişini kırarak Anadolu'ya yerleşme faaliyetleri Büyük Selçuklu Devleti'nin kuruluşundan hemen sonra başlamıştır. Büyük Selçuklu Sultanı Tuğrul Bey, Bizans ile Büyük Selçuklu Devleti arasında tampon bir bölge oluşturmak için İbrahim Yinal ve Kutalmış öncülüğünde Türkmen boylarını Anadolu'ya sevk etti ve bu komutanların Anadolu'da keşif akınlarında bulunmalarına gerekli olan ortamı hazırladı.³⁷

Malazgirt Savaşı'ndan sonra Türk kumandanları Anadolu'ya ilk defa doğudan girmişlerdir. Doğudan batıya doğru hareketlerinde, ele geçirip fethettikleri yerleri benimseyerek kılıç hakkı olarak bayraklarını dikmişlerdir. Böylece fethettikleri yerlerin hem fiilen hem de hukuken sahibi ve maliki oldular.³⁸ Doğuda ilk olarak Saltuk Bey, Mengücek ve Erzurum dolaylarını ve buradaki kaleleri alarak buraya sancağını dikmiştir. Artuk Bey de Mardin-Silvan çevresini alıp sahiplenmiştir. Artuk Bey, oradaki kalelere bayrağını dikerek "*buralar benim*" demiştir. Bu sebeple gelen komutanlar, daha batıya yönelmişlerdir. Mengücek Gazi, hemen Saltuk Bey'in ardındaki araziyi Kemah-Divriği dolaylarını ele geçirdi. Danişmed Gazi daha batıda, Malatya'dan Sivas'a oradan da Amasya ve Niksar'a kadar uzanan sahaya sahip oldu.³⁹ Bu arada öteki Türk

³⁵ Erdoğan Merçil, *a.g.m*, s.454

³⁶ İbrahim Kafesoğlu, *a.g.e*, s.35

³⁷ Komisyon, *a.g.e*, cilt VIII, s.209

³⁸ Tuncer Baykara, *Türkiye'nin Sosyal ve İktisadi Tarihi*, Ankara 2000,s.33; Yahya Akyüz, *Türk Eğitim Tarihi*, Ankara 2013, s.41

³⁹ Tuncer Baykara, *a.g.e*, s.34

beyleri de fethettikleri yerlerde kendi idarelerini kurmuşlardı. Çaka Bey, İzmir ve yöresine hâkim olmuş, Kutalmış'ın evladı ile yakın münasebetler kurmuştu. Bütün bu beyler ve kumandanlar, Melikşah'a ve onun vasıtasıyla halifeye tabi idiler.

Türkmenlerin Anadolu'ya süratli bir şekilde yerleşmesi ile Anadolu'nun etnik yapısında Türkler lehine gözle görülür bir değişme yaşandı. Büyük Selçuklular Mısır, Suriye ve Doğu bölgelerinden Türkleri-Türkmenleri Ahlât'a yığmışlardır.⁴⁰ Yeni geldikleri bölgenin dağına, ovasına, suyuna Türkçe isim veren Oğuzlar, kültürleri ile de Anadolu'ya yerleştiler. Onların bu yerleşme faaliyetlerini Tuğrul Bey, Alparslan ve Melikşah gibi Selçuklu sultanları destekleyerek Türk komutanlarına Anadolu'nun fethi vazifesini verdiler. Bu beylerden biri olan Artuk Bey, Kızılırmak ve Yeşilirmak havzasını Türkmenlerin yerleşmesine elverişli hale getirdi. 1072'de İssak Kommenos'un idaresi altındaki Bizans ordusunu yenen Artuk Bey, Sakarya vadisine kadar ilerledi. Bu sayede Türkler, Sivas, Ankara, Kayseri gibi merkezlere sahip oldular. Ancak Melikşah ile Kavurd arasında çıkan taht mücadelesi Artuk bey'in Anadolu'dan alınmasına neden oldu.

Artuk Bey'den sonra Anadolu'nun fethine memur edilen Tutak Bey, İzmit Körfezi'ni ele geçirdi. Boğazlar ve Marmara sahillerine kadar ilerleyen Türkler, Bizans'ın iç işlerine dahi karışmaya başladılar. Orta Anadolu'dan sonra Canik ve Ilgaz dağlarını aşan bir grup Türkmen, Karadeniz'i; Toros dağlarını aşan diğer bir grup ise Çukurova ve Akdeniz sahillerini yurt tuttu.⁴¹

Büyük Selçuklular Malazgirt Savaşı'ndan sonra fethedilen Anadolu'yu İslam diyarı ve Türk vatani haline getirmişlerdir.⁴² Ancak Büyük Selçuklular bunu tek koldan değil, Anadolu'nun fethini birçok koldan yapmışlardır. Bu yüzden Türklerin Anadolu'ya gelişleri çok yönlü olmuştur. Türkler Anadolu'ya sadece doğudan, Kafkaslar veya İran üzerinden gelmemişlerdir. Batıdan Trakya üzerinden ve kuzeyden Kırım'dan Karadeniz yolu ile yoğun bir şekilde denizden de gelmişlerdir.⁴³ Bu yoğun kitlesel göç hareketleri Bizans İmparatorluğu'nu pes ettirmiş ve Bizans İmparatorluğu, Malazgirt Savaşı'ndan sonra Büyük Selçukluların Anadolu'da varlığını ve egemenliğini tescil etmek zorunda kalmıştır.⁴⁴

⁴⁰ Alaaddin Ata Melik Cüveyni, *Tarih-i Cihangüşa*, (çev. Mürsel Öztürk), cilt II, Ankara 1988, s.146

⁴¹ Komisyon, *a.g.e.*, cilt VIII, s.209.

⁴² Osman Turan, *Türk Cihan Hâkimiyeti Meşkûresi Tarihi*, İstanbul 1995 s. 211

⁴³ Tuncer Baykara, *a.g.e.*, s. 44

⁴⁴ Mehmet Ersan, Mustafa Alican, *Selçukluları Yeniden Keşfetmek*, İstanbul 2012, s.141

Malazgirt Savaşı'ndan sonra Anadolu'ya gelen Türkler, burada bulunan Avarlar ve Peçenekler ile karşılaşmışlardır. Türkler Malazgirt Savaşı'ndan sonra Anadolu'da Konya bölgesine kadar gelerek buralarda, Bizanslıların Balkanlardan getirip Doğu Anadolu sınırlarına yerleştirdiği Türk asıllı Avarlar ve Peçeneklerle ilişki kurup yoğun bir Türk toplumu oluşturmuşlardır.⁴⁵

Türklerin Anadolu'da hâkimiyet kurması geçici bir düşünce olarak düşünülmemiştir. Türkler bundan sonraki süreçte Anadolu'nun hem sahibi hem de koruyucusu olmuşlardır. Haçlı seferleri sırasında Türkler Anadolu'yu Hıristiyanlara karşı korumuşlardır. Bunun en açık kanıtı İkinci Kılıç Arslan'ın, Anadolu topraklarında bir taraftan Bizans ile savaşırken, diğer taraftan topraklarına giren Haçlı dalgalarına da direnmesi olarak gösterilebilir.⁴⁶ Türkler tarihin muhtelif zamanlarında Anadolu'yu Doğu toplumlarına karşı da korumuşlardır. Bunun en açık kanıtı ise Celaleddin Harzemşah 1229'da Ahlât'a kuşatması sırasında görülmüştür. Celaleddin Harzemşah, Ahlât'ı o kadar güçlü bir şekilde muhasara etti ki, orada kışladı ve Ahlât'ın üzerine göl tarafından 20 mancınık kurup savaştı. Kalede o derece bir kıtlık oldu ki kaledekiler hayata kalmak için köpekleri keserek yemişlerdir. Bu durum Türklerin Anadolu'ya ne kadar sahip çıktıklarını göstermesi bakımından önemli bir örnektir.⁴⁷

1.2. Selçuklu-Bizans Toplumsal İlişkileri

Anadolu'nun Türkler tarafından fethedilmesi ile Anadolu'nun etnik, kültürel ve sosyal yapısında önemli değişiklikler olmuştur. Malazgirt Savaşı'ndan sonra kitlesel Türk göçlerinin yapılması ile Anadolu'nun etnik yapısı değişmiştir. Anadolu şehirlerinin etnik yapısı Türk fetihleriyle yeni bir şekil almıştır. Türk fetihleriyle Anadolu'ya gelen Müslüman Türkler yerli halkla aynı şehirlere yerleşmiş veya iskân ettikleri yeni yerlere yerleşmişlerdir. Anadolu'nun eski kentlerinde ise nüfusun büyük çoğunluğu Türk, Rum, Ermeni ve Yahudilerden oluşmuştur. Şehirlerde birbirleri ile ayrı mahallerde yaşayan bu halklar arasında aşırı kopukluk ve ayrılık yoktu. Bazen de karma bir şekilde nüfusu oluşan şehirlerde farklı dini ve etnik yapıda olan insanlar arasında samimi bir diyalogun meydana geldiğini görebiliriz.⁴⁸

⁴⁵ Vahap Aktaş, *Anadolu Selçuklu Devleti'nin Siyasi ve Sosyal Yapısı Üzerine Bir İnceleme*, Elazığ 2000, s.53

⁴⁶ Friederich Sare, *Küçük Asya Seyahati*, (çev. Dara Çolakoğlu), İstanbul 1998, s.48

⁴⁷ Erdoğan Merçil, *Selçukname*, cilt II, İstanbul 1977, s.151

⁴⁸ Mustafa Balaban, *Anadolu Selçuklu Devleti'nde Para*, Elazığ 1997, s.23

Türk Rum ilişkilerini anlatan bazı bilgiler savaş esirlerinin anlattıklarından da elde edilmiştir. Arapça konuşan Hıristiyan bir savaş esiri olan Harun Bin Yahya, 10. yüzyılda Bizans ve İstanbul ile ilgili gözlemlerini yazmıştır. Bu gözlemlerinde İstanbul'daki Türklerden söz ederek, bugünkü Sultanahmet civarındaki hipodromun altından geçen dehlizlerden birinin oklu ve kalkanlı Türkler tarafından koruduğunu anlatır. 12. yüzyılda Bizanslı şair ve yazar İoannes Tzetzes (Cises) Konstantinopolis'ten söz ederken, şehrin hem kozmopolit bir yapısının olduğunu hem de şehirde Türklerin rahatça yaşadıklarını anlatmıştır. Ayrıca İoannes Tzetzes, şehirdeki her yabancıyı onların dilleriyle–Rusça, Arapça, Türkçe, Latince ya da İbranice-“*selamlayabilmekle*” övündüğünden bahsetmiştir. 11. yüzyılın ortalarında Konstantinopolis'te Müslüman nüfusun artması ve Müslüman tacirlerle olan ticaretin yoğunlaşması üzerine, 1050 yılında şehirde bir cami yapıldı. Artık Türklerle Bizanslılar her zaman savaşmıyor, bir arada yaşamayı da öğreniyorlardı. Zaten bu Bizans'ın genel politikasıydı. Bizans kozmopolit bir yapının üzerine kurulmuştu, bu yapıyı idare etmensini de çok iyi biliyordu.⁴⁹

1.2.1. Anadolu'nun Türkleşmesi

Anadolu'nun fethinden sonra baba, abdal, dede lakaplı Türk şeyh ve dervişleri buraya gelip yerleşmişlerdir. Anadolu'ya gelen bu kurucu dervişler ve veliler Anadolu'nun Türkleşmesi ve Müslümanlaşmasında önemli rol oynamışlardır.⁵⁰

Büyük Selçuklu Devleti kurulmadan önce Selçuklu Türkleri, 1014 yılından beri Anadolu'ya çeşitli vesilelerle girip çıkmışlardır. Bu tarihten 60 yıl sonra Anadolu'da Konya Bölgesi'ne kadar gelen Selçuklu Türkleri, Bizanslıların Balkanlardan gelerek Doğu Anadolu sınırlarına yerleştirdiği Türk asıllı Avarlar ve Peçeneklerle ilişki kurup yoğun bir Türk toplumu oluşturmuşlardır.⁵¹

Orta Asya'dan Anadolu'ya gelen Türk boylarının arasında bir birlik yoktu. Aynı boydan gelenler bile birbiriyle sık sık çatışmaktaydı. Anadolu birkaç yüzyıl birbirine bağlı olmayan, çeşitli beylerin ve Türkmen boylarının çeşitli bölgelerde yerleşmelerine tanık olmuştur. O dönemde milli bilinç olmadığından bu boylar Bizans'ı tarihsel düşmanları olarak görmemiş, Anadolu'da bir Türk birliği sağlamak gibi bir idealleri de

⁴⁹ İsmail Tokalak, *Bizans-Osmanlı Sentezi*, İstanbul 2010, s.161-162

⁵⁰ Ömer Lütfü Barkan, *Kolonizatör Türk Dervişleri*, İstanbul 1966, s.9-15; Ali Üremiş, *Türkiye Selçuklularında Tasavvufi Hareketler*, Malatya 1996, s.45-46

⁵¹ Vahap Aktaş, *a.g.e.*, s.53

olmamıştır.⁵² Bu nedenle Osmanlı tarihçileri olayları biraz abartılı bir şekilde dile getirerek Türklerin Bizanslılarla devamlı savaş halinde olduğu izlenimi vermişler, Türklerle Bizanslıların değişik dönemlerde, uzun yıllar savaş yapmadan yan yana yaşadıklarını, ilişkilerindeki kültürel alış verişi görmezlikten gelmişlerdir. Aslında, birlik içinde olmayan Türk boyları bölgelerinde savaş yapmadan da karınlarını doyuracak bir düzen sağladığından Bizans'a saldırmamışlar; hatta Türkler, Bizans ile barış antlaşması yaparak, belli dostluklar kurmuşlar, ticaret yapmışlar, gerektiğinde iç içe barış içinde yaşamışlardı. Bu aşamada Türkler Anadolu'daki köy kasaba ve şehirlerde yaşayan Bizanslı halktan yerleşik düzenin kültür ve inancı konusunda pek çok şey öğrenmişlerdir. Örneğin, Türkler 1090 yılında İzmir Emiri Çaka Bey komutanlığında adalara kadar uzanmışlar, böylece İznik'i alarak Konstantinopolis'e 200 km yaklaşarak Ege Denizi'ndeki Bizans adalarını de tehdit etmeye başlamışlardı. Gemicilik ve denizcilik bilgileri gerektiren bu gelişmenin olabilmesi için, hayatında hiç deniz görmeden göçebe savaşçı kültürüne sahip olarak Anadolu'ya gelen Türklerin yerli Hıristiyan halkın yardımına ve bilgisine ihtiyacı vardı.

Türkler çok önceleri Bizans ordusunda paralı asker olarak savaşmaya başlamışlar, onların yaşam şekillerinden pek çok kültürel öğeyi kendi yaşam tarzıyla ve inançlarıyla birleştirmişlerdi. Bizans'ın savaşmadan diplomatik yollarla sorunları çözme politikası da karşılıklı kültür alışverişini kolaylaştırıyordu. Anadolu'ya gelen Türk boylarının içinde çoğunluğu Oğuz boyları oluşturuyordu. Oğuzlar da aralarında çeşitli boylara bölünüyor, her boy geçimini sağlamak için verdiği yaşam mücadelesinde zaman zaman aralarında çatışıyordu. Oğuzlar, bey önderlerinin çevresinde birleşince tehlikeli oluyorlardı. Birbirlerinden ayrılmış durumda güçsüzdüler. Onlar için yalnızca soya, boya dayalı iktidar anlaşılır bir şeydi. Başka her boy onlar için yabancıydı ve onu düşman olarak görüyorlardı. Akraba boylar arasında iç çarpışmalar böyle ortaya çıkıyordu. Bizanslılar kendilerine düşman güçleri bile uyguladığı akılcı diplomasi sayesinde kendi çıkarına kullanma siyasetini uzun yıllar başarıyla uygulayacaktı. Ayrıca Türk boylarının kendi aralarında savaşmaları ve düşmanlıkları Bizans'ın işini kolaylaştıran etkenlerdi.⁵³

Büyük olasılıkla coğrafi açıdan "*Türkleşme*" her yerde aynı yoğunlukta değildi. Özellikle sınırlardaki olayları anlatan vakayinamelerden de görüleceği gibi, siyasal

⁵² İsmail Tokalak, *a.g.e.*, s.158

⁵³ İsmail Tokalak, *a.g.e.*, s.159

açıdan Türk olan bölgelerin kuzey ve batıda Rumlarla güneyde Ermenilerle sınırları civarında “*Türkleşme*” çok yoğun yaşanmıştı.

Anadolu'nun iç bölgelerinde de bir Türk nüfusu olduğu kesindir; eğer bundan şüphe duyuluyorsa, bunu kanıtlayacak pek çok delil vardır. Bu delile en kuvvetli örnek Türkmenlerin kendi istekleri ve olayların onları zorlamasıyla sınır bölgesinde yoğunlaşmalarıdır.⁵⁴

Kırsal alanların Türkleşmesi, Türkmenlerin eseridir. Genellikle nüfusun çoğunluğunu oluşturanlar, bölgelere göre değişen oranlar da yerli halktı; bu halkın hepsi öldürmüş ya da kaçmış değildi; özgür veya bağımlı olarak pek çoğu Kapadokya'da Ermenistan'da Anadolu yaylasının çeşitli yerlerinde kalmışlardı. Batı sınırındaki bölgelerde ise Bizanslılar, Türkmenlerle savaşıp kazandıktan sonra bile, bu yörelerin halkını çoğu zaman birliklerinde götürüyorlar ve bir nevi insansız bölgeler yaratıyorlardı; Böylece Türkmenlerin önemi bir o kadar artıyordu. Ancak bazen Selçuklular da bu yerli Rumları topluyor ve cemiyetlerini sağlayacak koşullarda başka bölgelere yerleştiriyorlardı.⁵⁵

Türkler kırlarda yaylak-kışlak arasında yaşarken, şehirlerde de ilkin bu hayatı benimsediler. Çünkü hemen bütün şehir halkı, yaz mevsiminde yakın yaylara veya bağlara göçüyorlardı. Sadece askerler, şehirde (kalede) kalmaya mecbur idiler. Neticede hemen bütün iyi imkânlar Türklere hasredildiklerinde Türkler zenginleşti ve kalabalıklaştı. Ötekiler, eski yerlerinde kendi hayatlarını devam ettirdiler.⁵⁶

Anadolu'da Türk nüfusunun oranı ne olursa olsun gayrimüslim nüfusun oranı da önemli bir yer tutuyordu. Yerli Hıristiyan halk, fatih Türklere karşı sistemli bir düşmanlık göstermiyordu. Rum ve Ortodoks olmayan Süryani ve Ermeniler, bu fetihleri kendilerine yapılan kötü muamelelere karşı ilahî bir ceza olarak nitelendirmişlerdi. Bizanslılar, iç mücadelelerine Türklerden yardım istemişlerdi. Süryani ve Ermeniler, fetihler sırasında Türklerin yanında yer alarak Anadolu'nun fethini kolaylaştırmışlardı. Fetihlerden sonra ülkeye hâkim olan Türklerin yanında yerli Hıristiyan ve Rum asilzadeleriyle göçmenler yer alıyordu. Bu ortamda siyasi, iktisadi, sosyo-kültürel yönden halklar arasında bir kaynaşma meydana gelmişti.⁵⁷

⁵⁴ Claude Cahen, *Osmanlıdan önce Anadolu'da Türkler*, (çev. Y Moran), İstanbul 1979, s.101

⁵⁵ Claude Cahen, *a.g.e.*, s.102

⁵⁶ Tuncer Baykara, *a.g.e.*, s.43

⁵⁷ Ahmet Şerif Ceran, *XIII. Asırda Anadolu Selçukluların Müslim-Gayri Müslim Münasebetleri*, Konya 1992, s.102

1.2.2. Türk-Rum Ticari İlişkileri

Anadolu daha önce Arap-Bizans mücadelesine sahne olmuştu. Bu mücadelede Anadolu'da nüfus azaldı ve ekonomik hayat sıkıntılı bir süreç geçirdi. Bu koşullar altında Ön-Asya'ya gelen Türkler, Anadolu'ya yalnız siyasi hâkimiyetlerini değil, kendi sosyal ve ekonomik özelliklerini de taşıdılar.⁵⁸

Selçuklularda kervansaray ve ribat inşa etmeyi yöneticiler kendilerine bir vazife olarak görmüşlerdir.⁵⁹ Anadolu Selçukluların en yüksek kültürünü en canlı şekilde aksettiren eserler Denizli'den Erzurum, Kars ve Iğdır'a Kütahya'dan, Malatya, Bitlis Ahlât'a Antalya'dan Sinop ve Samsun'a kadar uzanan yollar üzerinde yükselen kervansaraylardır.⁶⁰ Kervansaraylar yolcuların barındığı, doyduğu her türlü sağlık ve temizlik hizmetini aldığı yerd. Anadolu Selçuklu Devleti'nde son derece modern kervansaraylar inşa edildi. Bu kervansaraylarda yolcular üç gün parasız barınma ve beslenme imkânına sahip oldu. Kervansaraylarda konaklayan yolcuların dinine, diline, mezhebine ve kültürüne bakılmaksızın hizmetine bakılmıştır.⁶¹

Bu devrede Türklerin büyük bir çoğunluğu konar-göçer Türkmenlerden teşekkül ettiği için devletin yerli çiftçilere ihtiyacı da vardı. Bu nedenle Selçuklu Devleti yerli halkı himaye etmekteydi. Hatta Selçuklu sultanları zaman zaman ele geçirdikleri bölgelerde yaşayan yerli Rumları alarak Selçuklu ülkesine getiriyor ve onları kendi ülkesinde her statüde iskân edip ziraata teşvik ettikten başka onları birkaç yıl boyunca vergiden muaf tutacağını da vaad ediyordu.⁶²

Selçuklu Türkleri Anadolu'ya geldiklerinde Anadolu'daki Türklerden öğrenecekleri bir şey yoktu. Saygı duyup örnek alacakları bir tek Bizans uygarlığı vardı. *“Selçuklular Anadolu'ya geldiklerinde sağlamca oturmuş toplumsal ve siyasal düzenlemeler buldular. Bizans'ın topraklarını ele geçiren Selçuklular onların devlet düzenini de almışlardır.”* Anadolu Selçukluları Bizans ile savaşmalarına rağmen ilişkilerini savaştan çok kültür ve ticaret alışverişi üzerine geliştirdiler.⁶³

⁵⁸ Mustafa Akdağ, *Türkiye'nin İktisadi ve İçtimai Tarihi*, cilt I, İstanbul 1995, s.9

⁵⁹ Nizamü'l Mülk, *Siyasetname*, (çev. Nurettin Bayburtlugil), İstanbul 1998, s. 29

⁶⁰ Ahmet Şentürk, *Anadolu Selçuklularının Yaşayış Biçimlerine ve Sanatlarına Genel Bir Bakış*, İstanbul 1991, s.27

⁶¹ Mehmet Aydoğdu, *Anadolu Selçuklu Kervansarayları Üzerine bir İnceleme*, Elazığ 2003, s. 2930

⁶² Ahmet Altıntaş, *Türkiye Selçuklularında Sosyal ve Ekonomik Hayat*, Malatya 1988, s.65.

⁶³ Vladimir Gordlevski, *Anadolu Selçuklu Devleti*, (çev. Azer Yaran), İstanbul 1988, s.340.

Bizans İmparatorluğu'nda Müslüman tüccarların ticaret yapmalarına izin veriliyordu. Bizans devlet kademelerinin önemli mevkilerinde Türkler, Selçuklu Devlet kademelerinde Bizanslılar yer alıyordu.⁶⁴

Anadolu insanı ister Orta Asya'da gelen Türkler olsun, ister yerli Hıristiyan halk olsun öncelikle hayatta kalma mücadelesi veriyordu: devamlı savaş halinde olmakla, toprak üzerindeki üretici kesimi yok etmekle bunun mümkün olamayacağını, bir arada yaşamamanın yaşam savaşını kolaylaştırdığını anlamakta geç kalmadılar. Bu anlayış ancak hoşgörü ve birbirini anlamak yoluyla olabilirdi. Türkler Anadolu'ya bir İslam devleti kurmak amacıyla değil, yurtluk bulmak için gelmişlerdi. Göçebe toplumlarında talan yaparak geçinmek onlar için uzun vadede mümkün değildi. Esas amaç hayvanlarını devamlı otlatabilecekleri yer bulmaktı. Gazilik, din uğruna savaş öncelikli meseleleri değildi. İslam öğretilerine göre, Dar'ül-Harb denilen çoğunluğu İslam olmayan bölgeleri bir an önce fethetme düşüncesine uydukları da söylenemez.⁶⁵

Türklerle Bizanslı Rumlar ve Anadolu'nun diğer Hıristiyan halkları da ticaret yapıyordu. Özellikle Selçuklu sultanlığının Moğollar tarafından harabeye çevrilmesi sonrasında İznik-Nikaia ile Türkler arasında tarım ürünleri ile sığır ticareti çok gelişmişti. İmparatorluk bunlardan iyi kazanç sağlıyordu. III. İoannes Vatatzes (1222-1245) Konya sultanlığını [Anadolu Selçukluları] kasıp kavuran kıtlık sırasında Türklere buğday satarak önemli miktarda gelir sağladı. Tüm bu gelişmeler, Anadolu'da oluşan hoşgörülü, uzlaşmacı, Türklere özgü halk İslam'ın Anadolu'daki Hıristiyan halklara Müslümanlar arasında nefret tohumu değil sevgi tohumu ekmesine yol açıyor, böylece halklar birbirine daha da yaklaşıyor, en azından bir arada yaşamaları kolaylaştırıyordu. İnsanlar her gün tanrı adına savaşmıyorlardı.⁶⁶

1.2.3. Türk-Rum Evlilikleri

Türkler Anadolu'ya geldikten sonra Rumlarla sosyal yönden de ilişkiler kurmuşlardır. Bu ilişkiler Türkler ile Rumlar arasında çeşitli vesilelerle evliliklerin yapılmasına ortam hazırlamıştır. Türk ve Rum toplumları arasında karma evlilikler yapılmıştır. Bu evlilikler Oğuz-Selçuklu unsurunun Türklüğünü yitirmesine yol açtığı da görülmemiştir.⁶⁷

⁶⁴ İsmail Tokalak, *a.g.e.*, s.161

⁶⁵ İsmail Tokalak, *a.g.e.*, s.174

⁶⁶ İsmail Tokalak, *a.g.e.*, s.172

⁶⁷ Claude Cahen, *a.g.e.*, s.103

Türklerin Anadolu'ya gelmeleri ile Türk-Rum ilişkileri yeni bir boyut kazanmıştır. Bu ilişkiler sonucunda din değişiklikleri veya evlilikler yoluyla Türk-Rum kaynaşması sağlanmıştır. Bu süreçte bazı Rumlar din değiştirerek Müslüman olmuşlardır. Ayrıca evlilikler yoluyla Türk-Rum ilişkileri akrabalık boyutuna taşınmıştır. 10. yüzyılda Türk boylarının Anadolu'ya gelmesiyle başlayan karma evliliklerde daha çok Türkler Bizanslı kadınlarla evlenmişlerdir. Bu evlilikler sırasında “*Turkopoli*”⁶⁸ olarak bilinen yeni bir melez halk ortaya çıkmıştır. Bu evlilikler sonucunda tarihi kaynakların kaydettiğine göre Türklerin arasında Rumca bilenlerin olduğu; bunların annelerinin Rum, babalarının ise Türk olduğu aktarılır.⁶⁹

11. ve 12. yüzyıllarda Anadolu'ya gelen Türkler ile yerli Rumlar arasında evlilikler yapılmaya başlandı. Bu evlilikler sonucunda yukarıda da bahsettiğimiz gibi Turkopoli adı verilen yeni bir melez ırk ortaya çıktı. Savaşçı niteliklerini Türklerden alan “*Turkopoliler*”, çeşitli milletlerden meydana gelen Bizans ordusu içinde de görev almışlardır. Bunların sayılarının Bizans ordusunda görev yapan, Türk askerlerinden ayrı olarak hiç de azımsanmayacak kadar çok olduğu kaydedilmiştir. Bizanslı tarihçi Gregoras'ın iddiasına göre, Hıristiyan olmuş ya da babaları Türk anneleri Hıristiyan olan Turkopoli denilen Hıristiyan Türklerin 1270-1290 savaşlarında Bizans ordusunda görev yaptıklarını belirtmiştir. Ayrıca “*Turkopoliler*” 12. yüzyıldan 15. yüzyıla kadar hafif süvari asker olarak çeşitli Haçlı devletlerine de hizmet vermişlerdir.⁷⁰

I. Alekios'un ordusunda Turkopoli denilen grupların varlığından söz edilir. 13. yüzyılda Turkopolilerin sayısı 3 bini aşmıştı. Aslında Turkopoliler kimseye fazla bağlı değildi, daha çok çıkarları doğrultusunda hareket ediyorlardı. Çoğunlukla Bizans'a hizmet etmelerine rağmen hem Türkçe hem de Rumca bildiklerinden, Türklerin tarafına geçebiliyorlar, hatta Bizans'ın baş düşmanlarıyla birleşerek Bizans'a karşı da savaşabiliyorlardı. 1305 yılında Bizans ordusu İmparator Andronikos'un oğlu Mikhail komutasında Katalan ordusuna karşı yaptığı iki savaştan bir sonuç alamamış, üçüncü defa yapılan savaştan sonra Bizans ordusunda savaşan Turkopoliler taraf

⁶⁸ “Turkopoli”, babası Türk, annesi Rum olan yeni bir unsur demektir. Aslında Turkopoli'ye Türk-Rum karışımı yeni bir melez ırk da demek pek de yanlış olmaz. Hıristiyan olmuş ya da babaları Türk, anneleri Rum olan Turkopoliler etnik ve kültürel yönden iki farklı kültürün karışımını temsil etmişlerdir. Claude Cahen'in, Osmanlı'dan Önce Anadolu adlı eserinde Turkopoli ile ilgili çokça bilgi bulunmaktadır. Bizans kaynaklarında Turkopolilere Hıristiyan Türkler de denir. Turkopoli Yunancada Türkoğlu anlamına gelmektedir. Claude Cahen, *a.g.e*, s.103-105

⁶⁹ İsmail Tokalak, *a.g.e*, s.161-163

⁷⁰ İsmail Tokalak, *a.g.e*, s.161

değiştirmişlerdi. Bizans ordusunun savaşı kaybetmesi üzerine Katalanlar, Turkopoliler ile birlik olup Edirne şehrini yağmalamışlardır.⁷¹

Orta Çağ'da Anadolu'ya gelen Selçuklu Türklerinin Rumlarla evlenmeleri doğaldır. Bu evlilikler sonucunda "*Turkopoli*" denilen yeni bir ırk türedi. Turkopoli Rumların kullandığı bir ifade idi. Ancak Turkopolinin Anadolu'da Türkler arasında taşıdığı anlam "*İğdiş*" idi.⁷² İğdiş Orta Çağ'da Selçuklulardaki yabancılarla evlenen Türklerden türeyen melez kuşağa denir.⁷³ İğdiş Anadolu'daki anlamıyla yerli Hıristiyan kadınla evlenen bir Türk veya Müslüman tanımlamak için kullanılır.⁷⁴ İğdiş sözcüğünün bir Bizanslı kadınla evlenmiş ve din değiştirmemiş yabancıları anlatmak için Bizanslıların kullandığı "*pulo*" sözcüğü ve halk Rumcasında "*bustumules*" sözcüğüne denk olduğu öne sürülür.⁷⁵

Hıristiyanlarla yan yana birlikte yaşama Selçukluların töre ve görüşlerini de değişikliğe uğrattı. Tahta çıkmadan önce sürgün ya da konuk olarak Bizans'ta bulunan Selçuklular doğal olarak Konya'ya Hıristiyan-Rum kültürüyle beslenmiş olarak dönüyorlardı. Siyasal düşüncelerle Bizans imparatorları bunlara kızlarını, kız kardeşlerini veriyorlardı. Hıristiyan kadından doğan ya da Hıristiyan kadınla evlenen Selçuklular dıştan İslam görünüyorlardı. Dinsel hoşgörü Selçukluların özelliği oluyordu.⁷⁶

En parlak dönemini 1204-1243 yılları arasında yaşayan Anadolu Selçuklu Devleti'nin saray dili ve kültüründe Türkçe değil Farsça hâkim idi. Selçuklu Türkleri şehirlere yerleştikçe Hıristiyan yerli halkın kültürünü daha çok almaya, onlarla kaynaşmaya başladı. Selçukluların Bizans ile beraberliği yalnız halklar seviyesinde değildi. Savaşlar, diplomatik ilişkiler, Bizans sarayından kız almalar, tahta çıkmadan önce sürgün ya da konuk olarak Bizans'ta bulunan bazı Selçuklu şehzadelerinin varlığı bu ilişkilerin devlet seviyesine çıktığına da örnektir. Selçuklu sultanlarının aile üyeleri arasında çok sayıda Hıristiyan kadın ve erkek bulunabiliyordu. Selçuklu sultanları II. Kılıç Arslan'ın oğlu I. Keyhüsrev (1192-1196) ve Alâeddin Keykubat'ın oğlu II.

⁷¹ İsmail Tokalak, *a.g.e.*, s.162-163

⁷² "İğdiş", Anadolu'da yerli Hıristiyan kadınla evlenen bir Türk'ü veya Müslüman'ı tanımlamak için kullanılır. Rumlarca kullanılan Turkopolinin, Anadolu'daki karşılığıdır. İsmail Tokalak, *a.g.e.*, s.162-163

⁷³ Bilge Umar, *Türkiye Halkının Orta Çağ Tarihi*, İstanbul 1998, s.254; Faruk Sümer, "Selçuklu Tarihinde İğdişler", *Türk Dünyası Araştırmaları*, S. 35, Nisan 1985, İstanbul, s. 18

⁷⁴ Claude Cahen, *a.g.e.*, s.150

⁷⁵ Claude Cahen, *a.g.e.*, s.149

⁷⁶ Vlademir Gordleski, *a.g.e.*, s.333-334

Keyhüsrev'in (1236-1245) anneleri Bizanslı Rum'du. Geleceğin imparatoru Mikhail Palaiologos (1259-1282) yıllarca Selçuklu ülkesinde yaşamıştı. Türkler ve Bizanslı Rumlar birbirleriyle kendi dindaşlarıyla olduğundan daha yakın ilişki içindeydiler. Öte yandan Anadolu'dan kaçmak zorunda alan Türk beyleri Suriye ve Mezopotamya Müslümanlarına, hatta hükümdarları Türk olan İran'a değil aksine genelde Bizans'a gitmeyi yeğlemişler bazıları da genellikle Bizans veya Kilikya'daki Ermenilere sığınmışlardı.⁷⁷

Türkler ve Rumlar arasında yapılan karşılıklı evlilikler sonucunda doğan Turkopoliler hem Türkçe hem de Rumca bilen melez bir kuşak idi. Turkopoliler Hıristiyan oldukları için 15. yüzyılın ortalarına kadar Rumların içinde yaşamışlardır. Ancak bu durum Turkopolilerin Rumların içinde melez kimliklerini de kaybetmelerine yol açmıştır.⁷⁸ Bu yüzyıllardan sonraki karşılıklı evliliklerde, Türkler Anadolu'daki hâkimiyetlerini daha güçlendirmişlerdir. Bu durum melez çocuklarda Müslüman Türk kimliği hâkim olmaya başlamıştır. Bu melez kimliğin Anadolu'nun kimliğini şekillendirmede katkıları olmuştur. Daha büyük katkıyı, Müslümanlığı seçen yerli Hıristiyan halk yapmıştır. Rum köylülerini ilk defa Türklerin kucağına Bizanslı büyük arazi sahiplerini kötü yönetimi atmıştı. Orta Asya'dan büyük kitleler halinde gelen ve Anadolu'nun etnik kimliğini şekillendiren Türkler baskı altında kalan Rum köylülerine kucak açtı. Bu durum Rumların Müslümanlaşmasına ve dolayısı ile Anadolu'nun Türkleşmesine katkıda bulundu.⁷⁹

Anadolu'daki Türklerin resmen Müslüman olmalarına karşın yerli halk Müslüman değildi. Bu arada Türkleşme ile İslamlaşmayı kesin olarak bir birine karıştırmamak gerekir. Fetihler döneminde ya da daha sonraları, topraklarını koruyabilmek, iyi bir iş sahibi olabilmek, parlak bir evlilik yapabilmek veya bunun gibi nedenlerle, önceleri bazı soylu Ermeni ve Gürcüler sonrada Rumlar İslamiyet'i kabul etmişlerdir. Bu olay, onların neslinden gelenlerin zamanla kültürel ve etnik açıdan Türkleşmeleri sonucunu vermişse de, gerçekten Türleştiklerini göstermez.⁸⁰ Doğuda genel olarak göçebe halkın çiftçiliğe yönelmesine rağmen, beylerinin köyden ziyade

⁷⁷ İsmail Tokalak, *a.g.e.*, s.164

⁷⁸ İsmail Tokalak, *a.g.e.*, s.172

⁷⁹ İsmail Tokalak, *a.g.e.*, s.172-173

⁸⁰ Claude Cahen, *a.g.e.*, s.107

kentte yerleşmeyi yeğledikleri ve kenti yalnız çölde veya bozkırlarda sefere çıktıkları zaman terk ettikleri bilinir.⁸¹

⁸¹ Claude Cahen, *a.g.e.*, s.108

İKİNCİ BÖLÜM

2. SELÇUKLULARDA GİYİM-KUŞAM VE KADININ SOSYAL STATÜSÜ

Selçukluların; İran, Anadolu, Irak ve Suriye'ye yerleşmeleri sonucunda Orta Asya Türk giyim ve kuşam kültürü Ön Asya'ya taşınmıştır. Bu durum Orta Asya Türk giyim ve kuşam kültürü ile Arap, Fars ve diğer yerel kavimlere ait giyim ve kuşam kültürünün kaynaşması sonucunu doğurdu. Bu kaynaşma geçmişten başlayarak nispeten günümüze kadar varlığını sürdürmüştür.

2.1. Selçuklularda Kılık-Kıyafet

Bir toplumla ilgili bilgi veren önemli unsurlardan biri de giyim ve kuşamdır. Giyim kuşam toplumları karakterize eden ve dıştan göze çarpan ilk unsurdur. Toplumlar insanoğlunun var oluşundan bugüne kadar farklı coğrafyalarda, farklı giysilerle yaşamlarını sürdürmüşlerdir. Bu durum toplumların kültürünün oluşmasında önemli bir rol oynamıştır. Toplumlar dil, din, mezhep ve ırk gibi unsurlarla birbirlerinden ayrıldıkları gibi giyim ve kuşama göre de birbirlerinden ayrılmışlardır. Bu açıdan giyim-kuşam toplumların kültürünü yansıtan önemli bir öge olmuştur.

Selçuklu Türkleri Orta Asya'dan Ön-Asya'ya geldikten sonra geleneksel giyim ve kuşam yapılarını çok fazla değiştirmemişlerdir. Ancak İslamiyet'i kabul ettikleri için inançları gereği giyim-kuşamlarında bir takım değişiklikler yapmak zorunda da kalmışlardır.

2.1.1. Selçuklularda Başa Giyilen Giyecekler

Selçuklu Türkleri bele kadar inen uzun ve örgülü saçlıydılar. Uzun ve örgülü saç sitili hem kadınlarda hem de erkeklerde vardı. Selçuklu Türkleri saçlarını sade olarak bırakmamışlardır. Çeşitli süslemelerle saçlarını donatmışlardır. Örgülü saçlara, keçi kılından yapılmış takma zülüfler takmışlardır.⁸²

Selçuklu kadınları İslamiyet'in de etkisi ile başlarını örterlerdi. Selçuklu-Türklerinde bu başörtüsüne "yaşmak" denirdi. Yaşmak genellikle sokağa çıkarken mahremiyeti örtmek için kadınlar tarafından giyilirdi. Kadınlar başlarını tülbent veya ipekli kumaştan yapılan bu başörtüsü ile kapatırlardı. Nispeten uzun tutulan bu

⁸² Özden Süslü, *Tasvirlerle Göre Anadolu Selçuklu Kıyafetleri*, Ankara 1989, s.150

başörtüsünün omuzlara kadar inmesi sağlanırdı. Bazen bu başörtüsü arkadan ve önden belden aşağıya kadar da inerdi. Kadınların kullandığı bir diğer giyecek de “közenek” denilen giysidir. Yaşamak ile birlikte kullanılan “közenek”, kadınların yüzlerine taktıkları peçe olarak ifade edilebilir.⁸³

Selçuklu Dönemi’nde kadın başlıkları uçları arkaya sarkan külah biçimindeydi. Saç örgüsüne “örküç”, kâküllerine ise “perçük” denilirdi.⁸⁴ Ayrıca kaynaklardan anlaşıldığına göre başörtüsü Türklerde yalnızca İslamiyet ile birlikte ortaya çıkmamıştır. İslamiyet’ten önceki süreçte de Türklerde örtünme vardı. Orta Asya Türklerinde başörtüsü bürünmek anlamında kullanılmıştır. Bu yüzden Orta Asya Türkleri başörtüsüne “bürüncük” olarak ifade etmişlerdir.⁸⁵ Bu anlamda başörtüsünün geçmişi Türklerde yeni değildir, aksine eski ve köklüdür.

Selçuklu kadınları başörtüsü dışında giyecekler de kullanmışlardır. Selçuklularda kadın giyim eşyaları arasında değirmi, çarşafa ve ibrişimden başörtüsü bulunmaktadır.⁸⁶ Ayrıca Selçuklu kadınları yüksek topuzların üzerine şeker külahlı gibi “hotoz”⁸⁷ denilen bir başlık takarlardı.⁸⁸

Abdülhalik Bakır’ın Orta Çağ İslam Dünyası’nda Tekstil Sanayi, Giyim-Kuşam ve Moda adlı eserinde Selçuklular Dönemi’nde kadın giyimi ile ilgili şu vurgular yapılmıştır; “Selçuklular zamanında prensesler ve toplumsal durumu yüksek kadınlar şapka giyerlerdi. Şapkalar saten veya kadifeden yapılırdı. Ancak bunların üzerine de her zaman bir örtü koymak gerekiyordu. Saray hatunları ve zengin tabakaya mensup kadınlarda başa taç giyme âdeti de yaygındı. Taçların; tek taşlı, diadem ve dilimli olmak üzere üç çeşidi vardı. Tek taşlı taçlar, alnın ortasına gelecek şekilde saçlara oturtulurdu. Bu süsleme anlayışı yüzyıllar boyunca bütün uygarlıklarda kullanıldığı gibi, orijinalliğini bozmadan Anadolu Selçukluları tarafından da uygulanmıştır.” Yine aynı eserde; “Selçuklu kadınlarının “bağaltarak” ya da “üsküf” adlı başlıklar

⁸³ Özden Süslü, *a.g.e.*, s. 151

⁸⁴ Mehmet Önder, “Selçuklu Devri Kadın Başlıkları”, *Türk Etnografyası Dergisi*, cilt XIII, 1973, s.3

⁸⁵ Bahaddin Ögel, *İslamiyet’ten Önceki Türk Kültür Tarihi*, cilt V, Ankara 1962, s.150

⁸⁶ Ahmed Eflaki, *Menakibü’l Arifin-Ariflerin Menkıbeleri*, (çev. Tahsin Yazıcı), cilt II, İstanbul 1995, s.696

⁸⁷ “Hotoz” Selçuklu kadınlarının yüksek saç topuzlarının üzerine şeker külahlı gibi giydikleri başlıktır. Kadınlar hotozu süs için saçlarına taktıkları. Hotoz çeşitli renklerden yapılırdı. Özden Süslü, *a.g.e.*, s. 151-152

⁸⁸ Sami Şimşek, “Başa giyilen başlıklar”, *Türk Folklor Araştırmaları*, S.139-140, Şubat 1961, s.2333

taktıklarından ve başlıkların kenarlarının değerli taşlar ve sırmalarla süslenmiş olduğundan” bahsetmektedir.⁸⁹

Selçuklu erkekleri ise “*takke*”, “*külah*”, “*börk*”, “*kovuk*” ve “*sarık*” gibi başa giyilen giysiler kullanırlardı. “*Takke-külah*” ufak bir başlık tipi idi. Tepesi sivri, yuvarlak veya basık konik şeklinde olabilirdi. Genellikle de keçeden yapılırdı.⁹⁰ “*Börk*” tepesi sivri olmayan yani tepesi düz bir çeşit külahtır. Beyaz çuhadan veya keçeden yapılırdı.⁹¹ Börklerin genellikle ön tarafı yüksek olup, etrafına kürk geçirildi.⁹² “*Kavuk*” içi boş anlamına gelmekte idi. Kavukların içi genellikle pamukla doldurulur ve çuha ile bezden dikilirdi.⁹³ “*Sarık*” ise ayakta sağ el ile başın etrafında sağdan sola dolanır ve dini geleneğe göre sarılırdı. 66 çeşit sarık sarma şekli vardır. Kadınların sarıklarının takkeleri altın ve gümüş ile süslenirdi. Sarık aynı zamanda meslekleri de simgelerdi. En büyük sarığa sahip olan üst düzeydeki dini kişidir.⁹⁴

Selçuklularda hükümdarların da bir giyim-kuşam tarzı vardı. Selçuklularda hükümdarlar genellikle tahta oturdukları zaman başlarına taç takarlardı. Selçuklu hükümdarlarının genelde saçları uzun, örgülü ve zülüfleri göğüslerine kadar inerdi. Başa takılan taç ile vücudun üst tarafındaki aksesuar tamamlanırdı. Taç aynı zamanda Eski Türk devletlerinden devam ede gelen hâkimiyet ve hükümdarlık sembolü idi.⁹⁵

2.1.2. Selçuklularda Tüm Vücuda Giyilen Giysiler

Selçuklularda genel anlamda tüm vücudu sarıp sarmalayan giysiler kullanılmıştır. Bu giysilerin başında “*kaftan*” gelirdi. Çeşitli renk ve biçimlerde olan kaftanların önü açıktı, yaka kısmı astarsızdı, diz kapaklarına veya topuklara kadar inerdi.⁹⁶ Bu kaftanların yanında astarlı kaftanlarda giyilirdi. İçi pamukla doldurulan bu astarlı ve cepsiz kaftanlara “*kapama*” denirdi.⁹⁷

Kaftanlar genellikle ince veya kalın kumaşlardan yapılırdı. Bayramlarda ve resmi günlerde günün anlam ve önemine göre giyilirdi. Ayrıca hükümdar tarafından

⁸⁹ Abdülhalik Bakır, *Orta Çağ İslam Dünyası'nda Tekstil Sanayi Giyim-Kuşam ve Moda*, Ankara 2005, s. 445- 447

⁹⁰ Kaşgarlı Mahmut, *D.L.T.*, cilt I, s.530

⁹¹ Nurhan Atasay, *Selçuklu Kıyafetleri Üzerine Bir Deneme*, Sanat Tarihi Yıllığı, cilt IV, 1970-1971, s.111-151; Özden Süslü, *a.g.e.*, 152-154

⁹² Bahaddin Ögel, *a.g.e.*, cilt V, s.358

⁹³ Mehmet Önder, “Mevlevi Kıyafetleri”, *Türk Etnografya Dergisi*, Ankara 1956, s.77-82; Özden Süslü, *a.g.e.*, Ankara 1989, s. 152

⁹⁴ Nebi Bozkurt, “*Sarık Maddesi*”, İ.A., İstanbul 2009, s. 152

⁹⁵ Özden Süslü, *a.g.e.*, s. 175

⁹⁶ Özden Süslü, *a.g.e.*, s. 159

⁹⁷ Bahaddin Ögel, *Türk Kültür Tarihine Giriş*, Ankara 1978, s.7

giydirilen kaftanlar önemli kabul edilirdi. Kaftan giydirme hükümdar tarafından yapılırsa bu durum bir mükâfatlandırma olarak kabul edilirdi.⁹⁸

Kaftanların beden kısmı vücudu sarardı, düğmeleri ise bele kadar iliklenirdi. Ancak kaftanların düğmesiz olanları da bulunurdu. Ayrıca kaftanların bel kısmında kemer bulunurdu. Kol kısmı ise kısa veya uzun olabilirdi. Uzun kollu kaftanlarda elleri örten kapaklar bulunurdu. Bu kapaklara “*yen kapağı*” denirdi. Bu yen kapaklı kıyafet, merasimlerde giyilirdi.⁹⁹

Selçuklular Dönemi’nde erkeklerin en önemli giysilerinden biri kaftanlardır. Çeşitli renk ve biçimlerde hazırlanan bu giysilerin önleri açık, astarsız ve diz kapaklarına veya topuklara kadar inecek şekilde olurdu. Yakasız, düz arkalı olan kaftanlar ise en basit olanlarıydı. Kaftanlar genellikle ince ve kalın kumaşlardan yapıldığı gibi, kişilere göre değerli kumaşlardan da imal ediliyordu. Bunlar, resmi ve mutlu günlerde de giyiliyordu. Bu giysi, Eski Türkler tarafından da giyiliyordu. Göktürk heykellerinde ve Uygurlarda dize veya yere kadar uzanan beli kuşaklı, dik veya devrik yakalı kaftanlar görülmektedir. Astarlı kaftanlara “*kapama*” denirdi. İç pamukla doldurulan cepsiz kaftanları köle ve hizmetkârlar giyerdi. Yünden yapılan ve daha çok köleler tarafından giyilen kaftana ise “*çekrek kapama*” denirdi.¹⁰⁰ Kaftan erkekler arasında giyildiği gibi kadınlar arasında da giyilmekteydi. Ancak kadınların giydiği kaftanlar ile erkeklerin giydiği kaftanlar farklı olurdu. Kadınların giydikleri kaftan süslü yapılırdı. Bu kaftanların üzerleri çiçeklerle bezenirdi ve rengârenk bir görünüm elde edilmeye çalışılırdı. Erkeklerin giydiği kaftanlarda ise süsleme yapılmazdı. Erkeklerin kaftanları saf, sade ve süssüz olurdu.¹⁰¹

Kaftan Eski Türk devletlerinden beri hâkimiyet sembolü olarak kullanılmaktaydı. Bu anlayış Selçuklular Dönemi’nde devam etmiştir. Hükümdarlar tahta oturduklarında hâkimiyet sembolü olan kaftanı giyerlerdi. Bu hükümdar kaftanları yakalıydı. Ayrıca sağdan sola doğru kapanırdı, giysinin kolları boldu ve yenleri dışarı doğru kıvrılırdı.¹⁰²

Ayrıca Dede Korkut Destanı’nda, kızların ve erkeklerin evlenmeden önce ak kaftan giydikleri anlatılmaktadır. Nişanlanan kızlara ise kırmızı kaftan gönderildi.

⁹⁸ Özden Süslü, *a.g.e.*, s.159

⁹⁹ Mehmet Altay Köymen, “Alpaslan Zamanı Türk Giyim Kuşamı”, *Selçuklu Araştırma Dergisi*, S.3, Ankara 1971, s.62.

¹⁰⁰ Abdülhalik Bakır, *a.g.e.*, s. 494

¹⁰¹ Orhan Saik Gökçay, *Dedem Korkut’un Kitabı*, İstanbul 1973, s.156

¹⁰² Özden Süslü, *a.g.e.*, s.160-175

Kırmızı rengin güveylik simgesi olduğu da anlaşılmaktadır. Kadınların giydikleri kaftanların üzerleri çiçeklerle bezenirdi. Kaftanların, kapalı yakalı kaftanlar, Yakası (V) şeklinde olan kaftanlar, kol yenleri bol olan kaftanlar ve ön kenarı açık kaftanlar olmak üzere dört çeşidi vardır.¹⁰³

Bu dönemde giyilen giysiler arasında “*gömlek*” ve “*mintan*” da bulunmaktadır. Gömlek ve mintan yeleğin içine giyilirdi. Yuvarlak dilimli yakası görülen ve gömleği işlemeli veya süslü dik yakalı düğmeli veya boyuna küçük şal konan giyimler de görülürdü.¹⁰⁴

2.1.3. Selçuklularda Şalvar-Çakşır-Potur ve Pantolon (Don)

Selçuklu Türkleri “*Şalvar*”, “*Çakşır*”, “*Potur*” ve “*Pantolon*” (*Don*) giysiler giyerlerdi. Türkler savaşçı bir toplum idi. Bu yüzden Türkler özellikle harp alanlarında rahat hareket edebilmek için çakşır ve potur gibi giysileri tercih ederlerdi. Bu giysiler kaftanın altına giyildiği için iç giyim olarak da adlandırılırdı.¹⁰⁵

2.1.3.1. Şalvar

Selçuklu kadınlarının ev giysileri “*gömlek*”, “*şalvar*” ve “*entariden*” meydana geliyordu. Şalvarlar bol paçalı, entariler uzun bol kollu, yakasız ve genellikle önden açıktı. Çoğu kez etek uçları öndeki yırtmaç veya açık olan ön kısım geniş biyelerle çevrilir, kolların üst bölümüne Arap giyim kültürünü bir ögesi olan “*tiraz*” denilen bantlar konulurdu. Selçuklu kadınları bol entarilerine, bellerine taktıkları kuşak ya da kemerlerle, diz kapağı ile topuk arasında bir uzunluk verirler ve giyimlerini çeşitli süslerle zenginleştirirlerdi. Bu süs eşyaları genellikle “*diademler*”, “*küpeler*”, “*inciler*”, “*bilezikler*” ve ayak bileklerindeki “*halhallerden*” oluşurdu.¹⁰⁶

Selçuklular Dönemi’nin temel giysisi olan “*şalvarın*” üzerinde durmak gerekir. “*Şalvar*”, üst kısmı bol-büzgülü, parçaları ayrı-genişçe dikilmiş bir giysidir. Yün ve şaldan yapıldığı için şalvar adı verilmiştir. Aynı zamanda ipek ve pamuklu bezden de yapılırdı. Kadınların şalvarları daha bol, erkeklerin ise daha dar olurdu. Beli uçkurla bağlanırdı.

¹⁰³ Abdülhalik Bakır, *a.g.e.*, s. 468

¹⁰⁴ Özden Süslü, *a.g.e.*, s.160-162

¹⁰⁵ Özden Süslü, *a.g.e.*, s.164

¹⁰⁶ Abdülhalik Bakır, *a.g.e.*, s. 466

Diz kapağından ayak bileğine kadar inen şalvarın paçası dar olurdu. Bu tarz şalvarlara “*potur*” denirdi. Bu şalvarların üzerine bazen tozluk da giyilebilirdi.

Şalvar uygarlıklara göre değişik renklerde kullanılırdı. Abbasiler siyah, Fatımiler ise beyaz renkli şalvarlar giyerlerdi. Arapların giydiği bu şalvarlar ipekli kumaşlardan yaparlardı. Şalvar aynı zamanda hilat olarak da verilirdi.¹⁰⁷

2.1.3.2. Çakşır

“*Çakşır*” şalvarın kısası olarak giyilmiştir. Çakşırın geniş parçaları diz kapağında büzülürdü. Savaşçı bir millet olan Türkler çakşırı harp alanlarında daha seri hareket edebilmek için giyerlerdi. Bu yüzden çakşır bir nevi askeri giysiydi.¹⁰⁸

2.1.3.3. Potur

“*Potur*” şekil ve yapı olarak çakşıra benzemektedir. Ancak potur ile çakşır arasındaki fark poturun, çakşırdan daha dar olmasıdır. Potur diz kapağından başlayarak, ayak bileğine kadar çok dar (çorap gibi) olarak devam ederdi. Potur da çakşır gibi savaş giysisiydi. Ayrıca resmi giyim olarak da kabul edilirdi.¹⁰⁹

2.1.3.4. Pantolon (Don)

“*Pantolon*” (*Don*) belden aşağı giyilen kisvenin adıdır. Bacakları ayrı ayrı örten her “*libasa*” (pantolon) don denirdi. Pantolon (don) dar, uzun ve parçaları yuvarlak yırtmaçlı veya diz kapağına kadar bol paçalı olarak görülürdü. Pantolon (don) günlük hayatta da giyilen bir giyim olarak görülmekteydi.¹¹⁰

2.1.4. Selçuklularda Ayakkabılar

Ayakkabı Türk giyimini tamamlayan önemli öğelerden biriydi. Türkler ayakkabıya oldukça önem verir ve her çeşidini de kullanırlardı. Türkler Orta Asya’da ayakkabı olarak çizme giyerlerdi.¹¹¹ Bu durum Selçuklular Dönemi’nde de devam etmiştir. Selçuklular Dönemi’nde terzilere “*yiçi*”; ayakkabı-çizme dikenlere “*etükçi*” denirdi¹¹² ve çizmeye ise “*etük*” adı verilirdi. Türk illerinin giyim eşyası olarak her

¹⁰⁷ Kaşgarlı Mahmut, *a.g.e.*, cilt I, s.38.

¹⁰⁸ Özden Süslü, *a.g.e.*, s.165

¹⁰⁹ Özden Süslü, *a.g.e.*, s.165

¹¹⁰ Özden Süslü, *a.g.e.*, s.164-166

¹¹¹ Bahaddin Ögel, *a.g.e.*, cilt V, s.115

¹¹² Kenan Çetin, *Selçuklu Medeniyeti Tarihi*, İstanbul 2011, s.234

dönemde her coğrafya da giydikleri “*etük*” yani çizme erkek ve kadınlar tarafından kullanılıyordu. Türklerin kullandıkları etükler, konçları yaklaşık 40 cm uzunluğunda, ökçesiz, uçları kıvrık, sarı ve kırmızı renkte idi. “*Keçe çizmeler*” de Türkler tarafından rağbet görmekteydi. Selçuklular Dönemi’nde yapılan çizmenin dikişleri arasına konan ayrı parçalar konurdu. Bu parçalara “*sızgi*” denirdi. En iyi çizme Türkmen keçisinden oyma’dan yapılırdı. Ayrıca kürkten de çizme yapılabilirdi.¹¹³

Selçuklular çizmede kullandıkları renklere anlamlar yüklemişlerdir. Bu açıdan Selçuklularda çizmede kullanılan renkler önemliydi. Kırmızı kemer ve kırmızı çizme Orta Asya hükümdarlık sembolü idi. Ancak Anadolu’da Türklerin büyük bir kısmı sarı çizme giyerdi. Sarı çizme ise kişilerin dini ve insani açıdan en yüksek mertebeye eriştikleri anlamına gelirdi.¹¹⁴

Selçuklularda çizmelerin üzerleri desenli olurdu. Bu durum Selçuklularda çizmeye verilen önemi gösterir. Çizmelerin konçları bazen düz, bazen de diz kapağına kadar yuvarlak dizlik şeklinde görülürdü. Bu arada çizme grubu içinde gösterebileceğimiz diğer bir örnek ise “*dolak*” (*Pataya*) idi. “*Pataya*”, 25-30 santimetre genişliğinde 1-1.25 metre uzunluğunda, yünden sık ve sağlam dokunmuş bir ayak giysisidir. Sonunda da püsküllü ipleri vardır.¹¹⁵ Bu suretle hazırlanan pataya ayakucundan diz kapağının altına kadar sarılır ve üzerine çorap giyilirdi.¹¹⁶ Ayrıca dolak başkası tarafından sarılırdı. “*adam ayağına dolak sarıldı*” veya “*adam dolak sarıldı*” denirdi.¹¹⁷

Selçuklular Dönemi’nde Türk ayakkabısı denilen ve Türkçe “*izlik*” adını taşıyan bir diğer ayakkabı ise “*çarık*” idi. Çarık şimdi olduğu gibi sığır¹¹⁸ ve deve derisi de dâhil her türlü hayvan derisinden yapılabilirdi ve o dönemde yaygın olarak söylenen “*yaya kimsenin atı, çarığı; kuvveti azığıdır*” atasözü ile “*çarık olsa adam ölmez; keçe olsa at yanır olmaz*” atasözü, Türkler açısından çarığın ne denli önemli bir ayak giysisi olduğunu göstermektedir. Aslında çarık, zamanımıza kadar devam etmiş bir ayakkabıdır. Debbâğlanmamış büyük baş hayvanların derisinden yapılır. Topuk ve yan kısımlarına ipler geçirilerek ayağa göre şekillendirilir. İplerin uçları çorabın üstüne

¹¹³ Nurhan Atasay, *a.g.e*, cilt IV, s.145; Abdülhalik Bakır, *a.g.e*, s. 499

¹¹⁴ Bahaddin Ögel, *a.g.e*, cilt V, s.115

¹¹⁵ Abdülhalik Bakır, *a.g.e*, s. 500

¹¹⁶ M. Zeki Oral, “Selçukîlerde Giyim Eşyası”, *Türk Etnografya Dergisi*, cilt V, Ankara 1963, s.14

¹¹⁷ Mehmet Altay Köymen, *a.g.m*, s.69

¹¹⁸ Bahaddin Ögel, *a.g.e*, cilt V, s.93; Nurhan Atasay, *a.g.e*, cilt IV, s.144

bağlanarak ayakta durması sağlanırdı. Anadolu ve Türklerin yaşadığı bütün bölgelerde halen kullanılmaktadır.¹¹⁹

Selçuklu kadınları erkeklerden farklı olarak bazı ayakkabılar giyerlerdi. Bu ayakkabıların başında “*terlik*”, “*pabuç*” ve “*mest*” gelirdi. Kadınların giyindikleri mest bazen süslenirdi. Kadınlar tarafından giyilen mestlerin uçlarına takılar ve pullar yapıştırılırdı. Böylece ayakkabılar süslenerek bezenirdi.¹²⁰

2.1.5. Selçuklularda Süs Eşyaları

Selçuklular süsleme eşyalarında kıymetli madenler kullanırlardı. Süslemede değerli madenler arasında altın ve gümüş gelirdi. Altın madeninden bilezik, yüzük, kolye ve küpe yapılırdı. Selçuklu kadınları bilezik takmaya düşkünlerdi. Bu bilezikler çeşit çeşit yapılırdı. Tellerin bükülmesi ile yapılan burmalı ve dilimli bileziklere “*dilmiç*”; savatlılara “*kabara*”; tel şeklinde olanlara “*seve*” denirdi. Boncuk dizisi şeklinde olanlara “*tor*” veya “*yandım*”; geniş bileziklere “*kolbağı*” ve “*kalçak*” gibi adlar verildi.¹²¹

Küpe de Selçuklu kadınlarının vazgeçemediği süs eşyalarından biriydi. Selçuklularda küpeye “*tolgag*” denirdi Küpeler de bilezikler gibi çeşit çeşit yapılırdı. Bunların en yaygın olanı halka ve hilal şeklinde altın ve gümüşten yapılan “*ökmek*” adı verilen küpelerdi.¹²² Ayrıca genç kızlar arasında çok ince küpe de yaygın olarak kullanılırdı.¹²³

Selçuklular Dönemi’nde en ağır takılar arasında “*gerdanlık*” yer alırdı. Bu arda İbni Fadlan kendi seyahatnamesinde Türk kadınlarının gerdanlığa düşkün olduklarını ve gerdanlık taktıklarında bahsetmektedir.¹²⁴ Selçuklular gerdanlığa “*boğmak*” adını vermişlerdir. Gerdanlıklar incili ve altın gerdanlıklar tarzında yapılırdı. Ayrıca gerdanlıklar yalnız kadınlar değil, erkekler tarafından da takılırdı.¹²⁵

Anadolu Selçuklu kıyafetlerini süsleyen öğelerden biri de “*kol bantları*”(tiraz) idi. “*Kol bantları*”(tiraz), genellikle düz kumaşlardan yapılırdı. Kol bantları genel

¹¹⁹ Abdülhalik Bakır, *a.g.e.*, s. 499

¹²⁰ Nurhan Atasay, *a.g.e.*, cilt IV, s.145; Abdülhalik Bakır, *a.g.es.* 473

¹²¹ Özden Süslü, *a.g.e.*, s.170

¹²² Bahaddin Ögel, *Türk Kültür Tarihine Giriş*, cilt V, Ankara 1991, s.243-245

¹²³ Kaşgarlı Mahmut, *a.g.e.*, cilt I, s.105-289

¹²⁴ İbni Fadlan, *Seyahatname*, (çev. Lütfü Doğan), İstanbul 1954, s.76

¹²⁵ Emel Esin, *Türk ül-Acemlerin Eseri Samara’da Cevsak ül-Hakani’nin Duvar Resimleri*, Sanat Tarihi Yıllığı, cilt V, 1975, s.219

olarak düz bant şeklinde yapılırdı. Selçuklu giyimini tamamlayan bu öge kişinin toplum içindeki mevkisini de gösterirdi.¹²⁶

“*Kol-bandı*”(tiraz) hâkimiyet sembolü olarak da kullanılmıştır. Kaynaklardan anlaşıldığına göre Hükümdarlar kollarına kol-bandı takarlardı. Hükümdarlığın simgesi olan kol-bantlarının üzerindeki bantlardan sağ koldaki banta “*Bedrettin*”; sol koldaki banta ise “*Lulu bi Abdullah*” yazılırdı.¹²⁷

2.1.6. Selçuklularda Kullanılan Kemerler

Kemer Türklerde Orta Asya’dan beri kullanılan ve giyim-kuşamı tamamlayan önemli bir öğedir. Bu kemerler, tokalar ile süslenirdi. Selçuklular kemer tokaları çeşitli maddelerden yaparlardı. Tokalı kemerler altın, gümüş, tunç ve yeşil taşlardan yapılırdı. Madeni plaklarda süslenen kayışlardan oluşan kemerlerin uçları sarkıktı ve bu uçlara çeşitli malzemeler asılırdı.¹²⁸

Selçuklularda giysileri bel hizasında tutmaya yarayan bir diğer giysi de kuşaktı. Selçuklularda kuşak yünden ve deriden yapılırdı. Kuşaklar beli sardıktan sonra uçları önden uzun veya kısa olarak bağlanırdı. Kemerin kuşaktan farkı ise tokasının oluşudur.¹²⁹ Ayrıca Türklerde delikanlılık çağına giren gençlere törenle kuşak kuşatmak bir gelenektir.¹³⁰

2.1.7. Selçuklularda Askeri Giysiler

Giyim kuşam ile ilgili son olarak askeri kıyafetleri de ele almak gerekir. Selçuklularda süvari giyiminde bir şıklık dikkat çekmektedir. Selçuklu askerleri genel anlamda başlarına börk veya serpuş takarlardı. Vücuda sıkıca takılmış bir zırh bu giyime eklenirdi. Bele sarkancalı bir kemer takılırdı. Bu kemere kılıç ve kama gibi silahlar takılırdı. Kollara kol-bandı yani (tiraz) takılırdı. Alta çakşır, potur veya pantolon (don) giyilirdi. Ayağa da çizme giyilirdi.¹³¹

¹²⁶ Özden Süslü, *a.g.e.*, s.172

¹²⁷ Özden Süslü, *a.g.e.*, s.176

¹²⁸ Özden Süslü, *a.g.e.*, s.173

¹²⁹ Özden Süslü, *a.g.e.*, s.174

¹³⁰ Kaşgarlı Mahmut, *a.g.e.*, cilt I, s.249-255

¹³¹ Gönül Öney, *İran Selçukluları ile Mukayeseli Olarak Anadolu Selçuklu Atlı Süvarileri*, Ankara 1969, s. 124

2.1.8. Elbiselerin Bakımı ve Muhafazası

Selçuklular Dönemi'nde elbiselerin bakımı ve muhafazasına da önem verilmiştir. Bu konuda elimizde çok detaylı bilgiler yoktur. Ancak elbiselerin bakımı ve muhafazası ile ilgili az da olsa bilgiler bulunmaktadır.

Selçuklu Türkleri elbiselerin bakım ve muhafazasına da önem veriyorlardı. Elbiseler özel malzemelerle yıkıyor, ütü ile bastırılıyor, bohçalarda özenle saklanıyor ve gerektiğinde yamanarak onarılıyordu.¹³²

2.2. Selçuklularda Sosyal Hayatta Kadın

İslamiyet'le birlikte toplumdaki yeri, konumu, özgürlüğü ve hakları güçlenen kadın, Selçuklular Dönemi'nde saygın bir yere sahip olmuştur. Bu saygınlık kadının toplum ve aile hayatında aktif bir rol almasını sağlamıştır.

Türk-İslam toplumunun merkezinde yer alan ve toplumdaki saygınlığı her zaman korunan kadının, Selçuklular Dönemi'nde önemi, özgürlüğü ve hakları artmıştır. İslam dininin en yüksek mükâfat olarak insanlara sunduğu "*cennet anaların ayağının altındadır*" hadisi şerifi ile anaya ve kadına verilen öneme dikkat çekilmiştir.

2.2.1. Türk Kadının Sosyal Hayattaki Konumu

Geçmişten günümüze kadar toplumlar kadına yaşamın içinde farklı roller ve değerler vermişlerdir. Ancak Selçuklularda kadının rolü ve değeri erkeğinkinden çok farklı değildi. Bu açıdan Türkler Orta Asya'dan beri kadına önem vermiş ve bu anlayışlarını İslamiyet'ten sonra da devam ettirmişlerdir. Selçuklu kadını Meşveret Meclisi'nin (Kurultay) toplantılarına katılması ve savaşlarda yer alması yönüyle siyasi yaşamda etkili olduğu gibi; evde çocuklarına bakması, çamaşır yıkaması, avcılık yapması, çarşıda alışveriş yapması ve tarlada çalışması yönü ile sosyal alanda da etkiliydi. Görüldüğü üzere Selçuklu kadını erkeği kadar sosyal yaşamda söz sahibiydi.¹³³

Tarihte Türkler tarafından yazılan eserlerde kadınlarla ilgili çeşitli bilgilere de yer verilmiştir. X. yüzyılda yazılan Dede Korkut Hikâyeleri'nde Türk kadını, "*iffetli sadık, akıllı ve dürüst*" olarak tanımlanmıştır.¹³⁴ Bu kaynakta Türk kadınına ahlaklı ve ilkeli bir varlık gözü ile bakılmıştır. Bu da Türklerin kadına sosyal yaşamda kendi

¹³² Mehmet Altay Köymen, *a.g.e.*, s.454

¹³³ Sevim Can, *Selçuklular Döneminde Kadın*, İstanbul 2008, s.149

¹³⁴ Mehmet Kaplan, "Dede Korkut Kitabı'nda Kadın", *Türkiyat Mecmuası*, cilt IX, 1951, s.105-108

çağdaşlarına kıyasla daha medenice yaklaştıklarını yansıması bakımından bize bir fikir vermektedir.

Karahanlılar Dönemi'nde Kaşgarlı Mahmut tarafından yazılan *Divan-u Lügat'it Türk'te* de Türk kadını ile ilgili bilgi verilmiştir. Bu kaynakta Türklerin kadına yüklediği anlamı daha açık bir şekilde görmekteyiz. *Divan-u Lügat'it Türk'te* ifade edildiğine göre kadın “*sabır, anlayış, olgunluk, sevimlilik ve temizlik*” gibi değerlerin temsilcisi olarak gösterilmiştir. Ayrıca yine aynı kaynakta kadınlar ile ilgili “*altun gibi temiz ruhlu kadın*”¹³⁵ gibi bir ifade kullanılması kadının; saflığın, temizliğin ve masumiyetin simgesi olarak görüldüğüne güzel bir örnektir.

Tarihte Türkler tarafından yazılan eserlerin yanı sıra yabancı bazı kaynaklarda Türk kadınının toplumdaki yerini göstermesi bakımından önemli bilgiler içermektedirler. Bu eserlerden başlıcası İbn-i Battuta'nın kaleme aldığı seyahatnamelerdir. İbn-i Battuta seyahatnamelerinde “*XIV. yüzyılda Anadolu kadınının misafir ağırladığını, çarşı ve pazarda serbestçe dolaştığını, ikramda bulunmaktan geri durmadığını, mis kokulu yemekler yaptığını, hatta yüzünü örtmediğini*” yazmıştır.¹³⁶ Bu da bize Türk toplumunda kadın-erkek ayrımının bağınazlık derecesinde olmadığını bize göstermektedir.

2.2.2. Düğün Süreci, Evlilik ve Aile

Kültürel değerlerin gelecek nesillere aktarılmasında kadınlar önemli bir rol oynamaktadırlar. “*Bir erkeği eğitmek bir kişiyi eğitmektir; ama bir kadını eğitmek bir toplumu eğitmektir*” sözü kadının sosyal yaşamda üstlendiği misyonu yansıması bakımından güzel bir örnektir. Kültürel değerleri özümsemiş bir kadın aile içinde ve toplumda nesiller arasında bir köprü vazifesi üstlenebilir. Bu açıdan kültürel değerlerin gelecek nesillere aktarılmasında kadına önemli bir görev düşmektedir. Ancak kültürel değerlerin gelecek nesillere aktarılmasında evlilik kurumuna ihtiyaç vardır. Doğal olarak iyi kurulmuş bir ailede evlenme, düğün, ölüm, giyim, giyim-kuşam ve süslenme gibi kadının başını çektiği gelenekleri çocukları öğretmek ve bu konuda örnek olmak toplumun kadına yüklediği misyonlar arasında gösterilebilir.¹³⁷

¹³⁵ Mehmet Altay Köymen, *Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi (Alp Arslan ve Zamanı)*, cilt III, Ankara 1992, s.305

¹³⁶ İbn-i Battuta, *Seyahatname*, (çev. A.Sait Aykut), İstanbul 2005, s.273

¹³⁷ Sevim Can, *a.g.e.*, s.151

Orta Asya Türklerinde evlenmek “*eb*” kelimesi ile ifade edilmiştir. Türklerde küçük aile tipi bulunmaktaydı. Evlenen çiftlere yeni bir çadır kurulur ve evlenen çiftlere baba evinden ayrı ve bağımsız yeni bir ortam oluşturulurdu. Ancak baba evi son erkek çocuğa bırakılırdı. Bu yüzden evlenmek “*ev-bark*” sahibi olmak anlamında kullanılmıştır. Ayrıca kadın da evin direği olarak düşünölmüştür.¹³⁸ Doğal olarak bu da bize kadının aile hayatı içinde bulunduğu konumu göstermektedir.

Evlilik kurumunun oluşturulması ve sürdürölməsi toplumların değeri yargılarına göre değışmektedir. Eski Türklerde göçebe yaşamın terk edilerek yerleşik yaşama geçilmesi ve Gök-Tanrı/Mani inançlarının bırakılarak İslamiyet’in benimsenmesi yeni kültürel değeri lerinin doğmasına sebep olmuştur. Selçuklular Dönemi Türk gelenek, görenek ve devlet anlayışının İslami değeri lerle kaynaştığı bir süreç olmuştur.¹³⁹

2.2.2.1. Evlilik Öncesi Süreç

Eski Çağlardan beri evlilikler farklı şekillerde yapılırdı. Evlilikler toplumdan topluma değışirdi. Türklerde ise yakın akraba ile evlilik çok fazla tercih edilmezdi. Bu yönü ile “*exzogami*” (*dıştan evlilik*) evlilik tarzı benimsenmiştir.¹⁴⁰ Evlilikte tek eşlilik (*monogami*) esastır. Ailede daha çok “*pederşahi*” (*babanın etkili olduğu*) aile yapısı vardı. Ancak miras veya mal paylaşımı söz konusu olduğunda zenginliğin el değıştirmemesi için “*endogami*” (*içten evlilik*) evlilikler de söz konusu olurdu.¹⁴¹

İslam toplumunda evlenmek bir hak idi. Evliliğin gerçekleşmesi için belli kıstaslar vardı. İslam hukukuna göre buluğ çağına varan ve akli baliğ olan herkes evlenebilirdi. Ancak akıl hastası olanlar, akli-baliğ olmayanlar, kan bağı bulunanlar, başkasının eşi olma ve dördüncü eşten sonra beşinci bir eş almak isteyenler İslam hukuku gereği evlenemezlerdi.¹⁴²

Selçuklu Türklerinde evlilikler, İslami prensipler çerçevesinde, gelenekler ve görenekler dâhilinde gerçekleştirilirdi.¹⁴³ Evlilikler Batı toplumlarından farklı olarak belli bir sürece yayılır ve aneler doğrultusunda yapılırdı. Evlilikler; söz, nişan, kına ve

¹³⁸ Bahaddin Ögel, *Dünden Bugüne Türk Kültürünün Gelişme Çağları*, İstanbul 1988, s.258

¹³⁹ Sevim Can, *a.g.e.*, s.151

¹⁴⁰ Abdülkadir İnan, “Türk Düşünlerinde (Exogomie) İzleri”, *Makaleler ve İnceleme*, cilt I, Ankara 1987, s.341

¹⁴¹ Hilmi Ziya Ülken, “*Aile*”, *Aile Yazıları*, cilt I, Ankara 1991, s.27-32

¹⁴² Hayreddin Karaman, *İslamiyet’in Getirdiği Aile Anlayışı, Sosyo-Kültürel Değişim Sürecinde Türk Ailesi*, cilt II, Ankara 1992, s.253

¹⁴³ Asife Ünal, *Yahudilik’te, Hristiyanlık’ta Ve İslâm’da Evlilik*, Ankara 1998, s.145-153

düğün gibi bir süreç ile dünür, mehir, kalın, saçığ ve çeyiz gibi ananeler doğrultusunda hayata geçirilirdi.

Selçuklularda evlilikler genel olarak aynı ırk, din veya sosyal grup içinde gerçekleştiriliyordu. Yerli unsurlarla da kan bağı kuran Türkler, onlardan kız almış ve Müslüman olan erkeklerine de kız vermişlerdir.¹⁴⁴

Selçuklu toplumunda evlilikler, genel olarak görücü usulüyle gerçekleşiyordu. Evlilik çağına gelen kadın veya erkek için uygun bir nasip aranılıyordu. Bu işi de genellikle gençlerin anne veya babaları, ya da toplumun önde gelen büyükleri üstleniyordu. Bazen de bir kızı beğenen erkek, durumu büyüklerine arz ediyor, onların görüşlerini alarak kızı ailesinden istetiyordu. Kız istemeye “*hutbe*” deniliyordu.¹⁴⁵

Evliliklerde genellikle çiftlerin ve ailelerinin birbirine denk olması şartı aranılıyordu. Aksi takdirde, aileler arasında var olan sosyal ve ekonomik farklılık evliliğin gerçekleşmesine mani olabiliyordu. Toplumda evlenilecek kadında aranan başlıca özellikler: Kadının; güzel, namuslu, ahlaklı ve zengin olmasıydı.¹⁴⁶

Gönül ilişkileri, evlilik öncesi görüşme süreci evliliğe zemin hazırlayabiliyordu. Birbirini beğenen çiftler buluşup görüşüyor ve belirli bir süreçten sonra evliliğe karar verebiliyorlardı. Erkek beğendiği kadına bir elçi gönderiyor ve görüşme talebini iletliyordu.¹⁴⁷ Eğer kadın da erkeğe karşı istekli ise buluşma gerçekleşiyordu. İslam hukukuna da uygun olan bu tanışma esası yalnız birbirine âşık olan çiftler arasında değil, aynı zamanda aracı ve görücü yoluyla evliliklerde de söz konusu olabiliyordu.¹⁴⁸ Bazı durumlarda da bir kızı beğenen erkek, durumu doğrudan kızın ailesine açıyor ve evlenme isteğini dile getiriyordu.¹⁴⁹ Bu tanışma faslından sonra devreye aileler girer ve aralarında evlenme akdi yaparlardı. Bundan sonraki süreç kız isteme ile devam ederdi. Kız isteme olayı sırasında da aracı ve görücüler devreye girerdi. Evlilik sürecinin sağlıklı bir şekilde devam etmesi için aracı ve görücülerin sağduyulu, deneyim sahibi ve güvenilir olmasına dikkat edilirdi. Ayrıca kız isteme sürecinde görev alan kişilere farklı isimler verilmiştir. Buna göre kız istemeye giden–dünürler arasında iletişimi sağlayan-

¹⁴⁴ Claude Cahen, *a.g.e.*, s. 107, 161, 162

¹⁴⁵ Sedat Bıçak, *Türkiye Selçuklu Toplumunda Kadın*, İstanbul 2007, s.70

¹⁴⁶ Sedat Bıçak, *a.g.e.*, s.72

¹⁴⁷ Ahmet Eflaki, *a.g.e.*, cilt I, İstanbul 1964, s.305

¹⁴⁸ Mehmet Akif Aydın, *İslam-Osmanlı Aile Hukuku*, İstanbul 1985, s.14

¹⁴⁹ Sedat Bıçak, *a.g.e.*, s.71

bu aracı ve görücülere “savcı/arkuçi” (sözcü-elçi); hısımlar-akrabalar arasında gidip gelen kişiye “yarıgçı” ve mektup götürüp getiren kişiye “yazıgçı” denirdi.¹⁵⁰

Erkek ile kız birbirini beğendikten sonra sıra kızı isteme olayına gelirdi. Türklerde dünürler arasında iletişimi ve uyumu araçlar ve görücüler “savcı/arkuçi” (sözcü-elçi) sağlardı. Erkek tarafı, kızın tarafından “kızımı aldum” şeklinde bir talepte bulunurdu. Bu talep nihakın yapılacağına vaadi olarak kabul edilirdi. Kız tarafı da erkek tarafının bu talebine “kızımı virдум” şeklinde cevap verirdi. Bu cevap verilen söze bağlı kalınacağına teminatı anlamına geliyordu.¹⁵¹ Bundan sonra nişan için gerekli hazırlıklara başlanırdı. İslam hukukunda nişan evlenme vaadidir ve Türk töresinden farklı olarak taraflara bir evlenme mecburiyeti yüklemez.¹⁵²

Eski Türklerde evlilik sırasında erkek tarafının kızın tarafına verdiği para, mal vb. şeylere “kalın” denirdi. Kalın, erkek tarafının sosyo-ekonomik durumuna ve dönemin koşullarına göre değişebiliyordu. Kalın; çeyize, annesinin süt hakkına veya ailenin kızın yetiştirmesine-emeğine karşılık olarak erkeğin nişanlısını ilk ziyaretinde verilirdi.¹⁵³

İslamiyet’in kabul edilmesiyle İslam hukukunun kadınlara sağladığı avantajlar da Türkler arasında görülmeye başlanmıştır. Bu avantajlardan biri de kadınlara “mehrin” verilmesi olmuştur. İslam hukukunun geçerli olduğu Selçuklularda da “mehir” geçerli olmuştur. Kız isteme olayında, erkek tarafına olumlu cevap verilmesi durumundan sonra sıra “mehrin” belirlenmesine gelirdi.¹⁵⁴ Peşin veya taksitlerle ödenebilen mehir, erkeğin evlenirken kadına verdiği para veya maldır. “Mehrin” en önemli özelliği kadının ailesine değil, bizzat kadının kendisine verilmesidir. Ayrıca kadın “mehri” dilediği gibi tasarruf edebilirdi.¹⁵⁵

Bu arada kızın süt hakkı Türk töresinde olduğu için bir açıklama yapmak gerekir. Eski Türklerde süt hakkına “yelü” denirdi. Süt hakkı olan “yelü” gelinin annesinin şahsında kız tarafına para veya mal karşılığı verilebiliyordu.¹⁵⁶ “Yelü” Selçuklu gelenek ve göreneklerinde de sürdürülmüştür. Buna en güzel örnek ise Tuğrul

¹⁵⁰ Reşat Genç, “XI. Yüzyılda Türklerde Evlenme”, *DTCF Antropoloji Dergisi*, S.7, Ankara 1975, s.299

¹⁵¹ Mehmet Altay Köymen, *Selçuklu Devleti Türk Tarihi*, Ankara 1989, s.308; Hayreddin Karaman, *a.g.e.*, s.264

¹⁵² Hayreddin Karaman, *a.g.e.*, s.236

¹⁵³ Bahaddin Ögel, *a.g.e.*, s.257-265

¹⁵⁴ Ahmet Eflaki, *a.g.e.*, cilt I, İstanbul 1964, s.305

¹⁵⁵ Mustafa Aksoy, *Sosyal Hayatımızda Başlık, Kadın ve Mehir Kavramlarını Sosyolojik Tahlili, Aile Yazıları*, cilt I, Ankara 1992, s.561-566

¹⁵⁶ Sevim Can, *a.g.e.*, s.155

Bey'in Abbasi halifesi El-Kaimbiemrillah Allah El-Muhammed'in kızı ile nişanlandığı zaman şahit olmaktayız. Tuğrul Bey nişanlısı Aslan Hatun'u ilk ziyaretinde ona 12 inciden oluşan değerli bir kolye hediye etmiştir.¹⁵⁷

Evliliklerin gerçekleşmesi için bundan sonraki süreci çeyiz hazırlanması takip etmiştir. Evlilik çağına gelmiş kız için çeyiz hazırlanması âdettendi. Çeyiz çoğunlukla bir evin ihtiyacı olan malzemelerden, elbiselerden ve ziynet eşyalarından oluşuyordu. Eğer böyle bir hazırlık yapılmazsa, bu durum toplum nezdinde hoş karşılanmıyor ve olumsuz bir hal olarak ifade ediliyordu.¹⁵⁸

Evlilik için gerekli olan eşyaların hazırlanması süreci ekonomik yönden biraz masraflı olurdu. Eşyaların masrafı halk arasında yapılan sıradan bir evlilik için çok büyük bir külfet tutmazdı. Ancak saray ve siyasi evlilikler sırasında bu maliyet 50 bin ile 100 bin dinar arasında bir maliyete ulaşacak kadar abartılabiliyordu. Hatta Abbasi halifeleri Selçuklu sultanları ile evlenmek suretiyle önemli ölçüde gelir elde etmişlerdir.¹⁵⁹

Türklerde düğüne yakın bir süreçte erkek ile kız arasında nikâh kıyılırdı. Nikâh kıyım işlemleri mahkemelerde kadı huzurunda yapılıyordu. Nikâhın İslam hukukuna göre geçerli olabilmesi için şahitler huzurunda yapılması gerekiyordu. Nikâhta evlenecek kız ve erkek bulunmazdı. Nikâh evlenecek kızın ve erkeğin iradesini beyan edebilecek kişi ya da vekillerin bir araya gelmesi ile olurdu. Ayrıca Selçuklu Türklerinde nikâh Hanefi ve Şafii mezheplerine göre kıyılırdı.¹⁶⁰ Ayrıca nikâh akidleri mahkeme kâtipleri tarafından defterlerde kayda alınıyor ve bir nüshası da nikâhı yapılan çiftlere veriliyordu¹⁶¹

2.2.2.2. Düğün Töreni

Selçuklularda düğün törenleri ayrı bir güzellik arz ediyor ve halkın katılımıyla birlikte şölen havası içinde yapılıyordu. Halk nezdinde yapılan düğün törenleriyle ilgili ayrıntılı bilgi bulunmamakla birlikte, Selçuklu meliklerinin ve melikelerinin düğün törenlerine bakarak sosyal hayatta halka ait düğün gelenekleriyle ilgili sonuca varmak mümkün görünüyor.

¹⁵⁷ Faruk Sümer, "Arslan Hatun", *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, S.44, Ekim 1986, s.108-113

¹⁵⁸ Ahmet Eflaki, *a.g.e*, cilt II, İstanbul 1989, s.141-143

¹⁵⁹ Osman Turan, *Selçuklular Tarihi ve Türk İslam Medeniyeti*, İstanbul 1993, s.369-406; Zekeriye Kitapçı, *Abbasi Hilafetinde Türk Hatunları Selçuklu Sultanları*, Konya 1994, s.13

¹⁶⁰ Sevim Can, *a.g.e*, s.158

¹⁶¹ Osman Turan, *Türkiye Selçukluları Hakkında Resmi Vesikalar*, Ankara 1988, s.42-43

Düğün törenlerinde temel amaç düğüne katılan halkı eğlendirmektir. Eğlence denilince akla ilk gelen ise müzik idi. Düğünlerde çeşitli müzik aletleri çalınıyordu. Bu müzik aletlerinden başlıca kullanılanlar def, davul, zurna, kaval ve darbuka idi. Törene katılan misafirler çalınan müziğe eşlik ediyor, zaman zaman da müziğin vermiş olduğu şevk ile nara atıyorlardı. Bir başka etkinlik ise oyuncu ve hokkabazların yaptığı gösteri idi. Bunlar yapmış olduğu gösterilerle halkı güldürüyor ve neşeli bir zaman geçirmelerini sağlıyorlardı.¹⁶²

Düğün törenlerinin en önemli kısmı yemek ikramıydı. Bu yemeğe “küden” adı verilirdi. Düğün sırasında “küden” denilen düğün yemeğinin verilmesi, vazgeçilmez bir Türk geleneğiydi.¹⁶³ Eski bir Türk geleneği olarak düğün törenlerinde davetlilere ziyafet verme âdeti Selçuklular Devri’nde de devam etmiştir. Törene katılan davetlilerin sayısı nispetince çeşit çeşit yemekler hazırlanıyor ve davetlilere sunuluyordu. Düğün yemekleri çok zengin bir çeşitlilik arz ediyordu. Yemeği müteakip Kur’an-ı Kerim okunuyor ve peşi sıra dualar ve salâvatlar okunuyordu.¹⁶⁴ Bu düğün yemeği tarafları kaynaştırır, toplumdaki dayanışmayı güçlendirir ve evliliği halka duyururdu. Ayrıca düğünlerde eğlenceli vakit geçirilmeye çalışılırdı. Bu eğlenceler Eski Türklerden beri vardı. Oğuz geleneklerinde düğünlerde kadınlı-erkekli eğlenilmekteydi.¹⁶⁵ Bu gelenek Selçuklular Dönemi’nde de devam etmiştir. Bu yüzden düğünler sırasında yarışmalar ve oyunlar tertip edilir ve hoşça vakit geçirilmeye çalışılırdı.¹⁶⁶

Düğün adetlerinden birisi de “saçı” geleneğiydi. Düğün sahibinin ekonomik gücüne göre düğün esnasında etrafa altın, gümüş, giysi ya da şeker saçılırdı.¹⁶⁷ Etrafa saçılan şeyler düğüne iştirak etmiş olan halk tarafından toplanıyordu. İkramlarda ve saçılarda tercih edilen şeker türü badem şekeriydi.¹⁶⁸ Mehmet Altay Köymen’in Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi eserinde kaydettiğine göre, “*Sultan Alp Arslan’ın kızının, Abbasi halifesi veliahdı ile evliliği sırasında taraflar arasında nikâh kıyıldıktan sonra dışarıda bulunanlara kâseler içindeki kıymetli mücevherler ve altın paralar dağıtıldığından*” bahsedilmektedir.¹⁶⁹ Günümüzde de bu gelenekler nispeten devam etmektedir. Bugün Anadolu’da geleneksel düğünlerde anne evinden çıkarken veya

¹⁶² Sedat Bıçak, *a.g.e.*, s.76-77

¹⁶³ Kenan Çetin, *a.g.e.*, s.232

¹⁶⁴ Sedat Bıçak, *a.g.e.*, s.77-78

¹⁶⁵ Osman Turan, *a.g.e.*, s.401

¹⁶⁶ Sevim Can, *a.g.e.*, s.160

¹⁶⁷ İbnü’l Adim, *Bugyetü’t-Taleb-i Fi Tarihi Haleb*, (çev. Ali Sevim), Ankara 1982, s.4

¹⁶⁸ Ahmet Eflaki, *a.g.e.*, cilt I, İstanbul 1964, s.435

¹⁶⁹ Mehmet Altay Köymen, *Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi*, cilt III, Ankara 1992, s.130

damadın evinden içeri girerken, gelin ve damadın üzerine para saçılmaktadır. Ayrıca düğünlerde yemekler ve ziyafetler tertip edilmekte ve çeşitli geleneksel oyunlar oynanmaktadır.

Selçuklu Türklerinde gerdek gecesine ayrı bir özen gösterilirdi. Gerdek gecesinde evlenen çiftlerin psikolojik olarak rahat etmeleri için uygun bir ortam hazırlanırdı. Bundan dolayı gerdek gecesinde yeni evlenen çiftler kendileri için tahsis edilmiş olan gerdek evine gidiyorlardı¹⁷⁰.

Selçuklu Türklerinde Türk erkeklerinin yabancı kızlarla evlendikleri de görülmektedir. Ancak bu yabancı kadınlarla yapılan evlilikler sırasında Türk geleneklerinden taviz verilmemiştir. Selçuklular Dönemi'nde gayrimüslim kadınlarla yapılan evlilikler sırasında Türk gelenek, görenek ve ananeleri uygulanmış ve geleneklere bağlılık sürdürülmüştür.¹⁷¹ Bu durum Türklerin gelenekleri konusunda ne kadar çok hassas olduklarını göstermesi bakımından bize güzel bir örnek teşkil etmektedir. Diğer taraftan Selçuklu hanedan üyelerinden bazı hükümdar kızlarının gayrimüslim erkeklerle evlendirildikleri de görülmektedir. Ancak Müslüman bir kadının gayrimüslim bir erkekle evlenmesi İslam hukukuna göre kesinlikle yasaktır.¹⁷² Burada İslam hukuku çiğnenmiş gibi gözükse de asıl amaç devletin çıkarları olmuştur. Bu tarz yapılan evliliklerde Türkler evlilikler yolu ile güçlü devletler ile akrabalık kurmuş ve bu akrabalıkları ittifaklara dönüştürerek bu güçlü devletlerin desteğini sağlamaya çalışmışlardır. Bazen Türk devletlerinin çıkarları bu tarz evliliklerin yapılmasını zorunlu kılmıştır.

Selçuklu Türklerinde dikkat çekici evliliklerden biri de “*leviratus*” tarzı evlenme usulüdür. Bu evlenme usulüne göre ölen kardeşin dul hanımı veya çocuksuz üvey anneyle kişinin evlendirilmesidir. Aslında bu evlilik tarzı yalnızca Türklerde yoktur. Denilebilir ki bu evlilik anlayışı hemen hemen birçok Eski Çağ toplumunda bulunmaktaydı. Doğal olarak bu anlayıştan Türkler de etkilenmiş ve böyle bir evlilik tarzı Türkler tarafından da uygulanmıştır. Zaten bu anlayışın asıl amacı; kadının sahipsiz kalmasını ve mal varlığının bölünmesini engellemek ile namus olarak görülen kadının korunmasını sağlamak ve ailenin bütünlüğünü korumasını sağlamaktır.¹⁷³ Bunun yanı sıra daha önceden ailede başka biri ile evli olan kadının, eşinin ölümünden

¹⁷⁰ Ahmet Eflaki, *a.g.e*, cilt I, İstanbul 1964, s.434

¹⁷¹ Sevim Can, *a.g.e*, s.165

¹⁷² Halil Cin, *İslam ve Osmanlı Hukukunda Evlenme*, Konya 1988, s.112-114

¹⁷³ Nejdet Sevinç, “Eski Türklerde Kadın ve Aile Hukuku”, *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, S.8, Ekim 1980,s.55

sonra aileden başka biri erkek ile evlendirilmesi kadının ne kadar çok özüksendiğini göstermektedir. Bu durum Türklerin kadını, namusu ve aileyi ne kadar çok içselleştirdiklerini bize göstermektedir.

2.2.2.3. Boşanma

Eşler arasında ortaya çıkan ve çözülemeyen meseleler bazen boşanma ile sonuçlanabiliyordu. İslâm hukuku, boşanmayı meşru saymış, ancak hoş karşılamamıştır. Hz. Peygamberin ifadesine göre “*Allah’ın en sevmediği mübah*” olarak ifade edilmiştir. İslâm hukukunda boşanma yetkisi erkeğe verilmiştir¹⁷⁴ Buna rağmen kadının da İslami prensipler çerçevesinde; eşinin zina yapması, kadının kötü muamele görmesi ve erkeğinin iktidarsız olması sebebi ile boşanma talep etme hakkı vardı.¹⁷⁵ Bunların dışında boşanma olaylarında, ana neden olarak maddi yetersizlikler de ön plana çıkıyordu. İhtiyaçlarının karşılanamaması ya da gerekli ihtimamın gösterilememesi kadın için ayrılık nedeni olarak kabul edilebiliyor ve kocasından boşanma talebinde bulunabiliyordu.¹⁷⁶ Ancak bu boşanma hakkının İslam hukuku gereğince erkek ile kadın arasında nikâh akdedildiğinde belirtilmesi gerekiyordu.¹⁷⁷ Bu açıdan düşünüldüğünde İslam hukuku kadına elini koluna bağlayarak erkeğine körü körüne bir teslimiyeti ön görmemiştir. Aksine şer’i prosedür gereği kadının boşanma hakkı nikah sırasında dini güvence altına alınmış ve bu güvence daha işin başında peşin hükümlere bağlanmıştır.

2.2.2.4. Siyasi Amaçlı Yapılan Evlilikler

Selçuklu Türklerinde toplumsal yaşamda evlilikler genellikle tek eşli idi, ancak çok eşli evliliklere de rastlanmaktaydı.¹⁷⁸ Çok eşli evliliklere siyasi sebeplerden dolayı hükümdarlar, toplumun üst kesiminde bulunanlar ve ekonomik koşulları iyi olanlar arasında rastlanmaktaydı. Genellikle birden fazla kadınla evlenen Selçuklu hükümdarları Eski Türk devletlerinde olduğu gibi ilk eşlerini diğer hanımlarından farklı tutarlardı. Selçuklu hükümdarlarının ikinci ve sonrasındaki hanımlarından ayrı tutulan ilk eşine “*başhatun*” denirdi. Başhatun hükümdarın yanında yönetime katılırdı. Başhatundan doğan erkek çocuklar tahta çıkardı. Ancak Selçuklu hanedanına ait diğer erkek çocukların tahta çıkamayacaklarına ilişkin kesin bir hüküm de yoktu. Bu yüzden

¹⁷⁴ Mehmet Soysaldı, *Kur’ân Ve Sünnete Göre Evlenme ve Boşanma*, İstanbul 1999, s. 76-86

¹⁷⁵ Halil Cin, *Eski Hukukumuzda Boşanma*, Konya 1988, s.28-29

¹⁷⁶ Sedat Bıçak, *a.g.e*, s.85

¹⁷⁷ Hayreddin Karaman, *a.g.e*, s.299

¹⁷⁸ Sedat Bıçak, *a.g.e*, s.69

başhatundan olmayan diğer çocuklar da taht mücadelesine girişip hükümdar olabilme hakkına sahiplerdi.¹⁷⁹

Selçuklu devletlerinde hanedan çevresindeki evliliklerde, devletin topraklarını genişletmek ve siyasi çıkarları gözetmek ön planda tutulmuştur. İlk zamanlarda Türk devletlerinde hanedanlara mensup şehzadeler veya melikeler karşılıklı olarak evlendirilmiştir. Ancak daha sonra Bizans, Gürcü ve Abbasi devletlerinin hanedan üyeleri ile siyasi evlilikler yapılmıştır. Diğer taraftan siyasi evliliklerin yapılmasında bazen dini nedenler de etkili olmuştur. Abbasi hanedan üyeleri ile yapılan evliliklerde dini duygular öne planda tutulmuştur. Selçuklu Devleti hanedan üyeleri itibar kazanmak amacı ile Abbasi hanedan üyeleri ile evlilik yapmak suretiyle akrabalık bağları kurmuşlardır. Bu durum Anadolu Selçuklularında yeni bir boyut kazanmıştır. Anadolu Selçukluları Dönemi'nde Hıristiyanlarla evlilikler artmıştır. Bu evliliklerin artmasının sebebi yöre halkının Türkleşmesini sağlamaktır.¹⁸⁰

Ancak devletin çıkarları söz konusu olduğu için evliliklerde din farkı gözetilmemiştir. Selçuklu hükümdarları gerek Hıristiyan olsun gerekse Müslüman olsun yüksek zümreye mensup prenseslerle evlenme yoluna gitmişlerdir. Buna en güzel örneklerden birine I. Kılıç Arslan Dönemi'nde rastlanmaktadır. Aksarayi'nin "*Müsaremetü'l Ahbar*" adlı eserinde verdiği bilgiye göre Danişmentliler, Bizans baskısına karşı Sultan I. Kılıç Arslan'dan yardım istemişlerdir. Bu yardımlarına karşılık Danişment Gazi, I. Kılıç Arslan'a; 100 bin dinar para, kızını ve Elbistan'ı vermeyi taahhüt etmişti. I. Kılıç Arslan, yapılan teklifi kabul etmiş ve Bizans'a karşı Danişmentlilere gerekli olan yardımı göndermiştir. Bu suretle Bizans tehlikesini bertaraf eden Danişment Gazi, söz verdiği üzere 100 bin dinar parayı I. Kılıç Arslan'a göndermiştir. Ancak Danişment Gazi, I. Kılıç Arslan'a haber göndererek kızının çeyizini hazırlamakla meşgul olduğunu ve gerdek vakti kızı ile birlikte Elbistan'ı vereceğini söyleyerek son iki vaadini yerine getirmemiştir. Bu duruma çok sinirlenen I. Kılıç Arslan yüz bin dinarı geri göndermiş ve beklenen evlilik de gerçekleşmemiştir.¹⁸¹

Anadolu Selçukluları Dönemi'nde siyasi amaçlı yapılan evliliklerden birine de Sultan II. Giyaseddin Keyhüsrev Dönemi'nde rastlanmaktadır. Alâeddin Keykubad'ın ölümünden sonra komşu hükümdarlar, taziye dileklerini bildirmek için yeni Sultan

¹⁷⁹ Sevim Can, *a.g.e.*, s.168

¹⁸⁰ Ali Güler, *İlk Yazılı Türkçe Metinlerde Aile ve Unsurları, Sosyo-Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi*, cilt I, Ankara 1992, s.71-72

¹⁸¹ Kerimüddin Mahmud-i Aksarayi, *Müsaremetü'l Ahbar*, (çev. Mürsel Öztürk), Ankara 2000, s. 20-21

Giyaseddin Keyhüsrev'e elçiler göndermişlerdir. Bu amaçla Haleb hükümdarı Melik Nasır, meşhur tarihçi Kemaleddin İbnü'l-Adim'i elçi olarak Selçuklu ülkesine göndermişti. İbnü'l-Adim, Giyaseddin Keyhüsrev'e hükümdarının baş sağlığı dileğini iletmiş ve onunla Alâeddin Keykubad arasında yapılan antlaşmaların yenilenmesini sağlamıştır.¹⁸² Daha sonra Giyaseddin Keyhüsrev, Tokat kadısı İzzeddin'i Haleb'e göndermiş ve aradaki dostluk bağlarını kuvvetlendirmek için Melik Nasır'ın kızı Gaziye Hatun'a talip olmuştur. Ayrıca kendi kız kardeşini de ona vermeyi teklif etmiştir. Bu teklifler taraflar arasında kabul edilmiş ve Melik Nasır'ın Halep'te bulunan sarayında nikâh töreni yapılmıştır. Tokat kadısı İzzeddin, Sultan Giyaseddin Keyhüsrev adına bu törende hazır bulunmuş ve nikâhı İbnü'l Adim kıymıştır. Çeyiz olarak 50 bin altın verilmiş ve tören sırasında da pek çok altın saçılmıştı. Bu arada Melik Nasır, İbnü'l Adim'i taraflar arasında yapılan anlaşma gereği Sultan Giyaseddin Keyhüsrev'in kız kardeşi Melike Hatun ile kendi adına nikâh kıymak üzere tekrar Anadolu'ya göndermiştir. Böylece yapılan evlilikler aracılığıyla kurulan akrabalık bağı sonucunda iki ülke arasındaki ilişkiler en üst seviyeye çıkmış, hatta bu bağ sayesinde Haleb hükümdarı Selçuklu egemenliğini kabul etmiştir.¹⁸³

2.2.3. Kadınların İktisadi Hayattaki Yeri

Selçuklular Dönemi'nde tarımın geçim kaynağı olmasından dolayı insan ve kol gücüne dayalı bir ekonomik yapı ortaya çıkmıştır. Köy yaşamında tarlada insan gücüne olan ihtiyaç aile fertlerinin tamamının ekonomik etkinliklere katılmasını zorunlu hale getirmiştir. Selçuklular Dönemi'nde kadın ile erkek beraber tarlada çalışmış ve evin ekonomisine katkıda bulunmuşlardır. Şehir yaşamında ise toplumun kadına yüklediği anlam, kadının gücünün sınırlı olması, İslam Dini'nden kaynaklanan haremlik-selamlık düşüncesi ve çarşı-pazar ekonomisinin etkin olması kadının çalışma alanını kısıtlamıştır. Ancak şehirlerde esnafılık yapan kadınlar da yok değildi.

Selçuklu kadının köylerde ve şehirlerde ekonomik hayattaki etkinliği hakkında bilgilerimiz çok değildir. Bu yüzden Selçuklu kadınının ekonomik hayattaki etkinliği az da olsa sarayda ve haremde görevli olan kadınlar ile ilgilidir. Bu kadınlar sarayda ve haremde yapılan görev taksimatına göre hareket ederlerdi. Buna en güzel örneklerden biri sarayda ve haremde hanedan üyelerinin eğitimi ile uğraşan kadınların varlığıdır.

¹⁸² İbnü'l Adim, *a.g.e*, s.3

¹⁸³ İbnü'l Adim, *a.g.e*, s.4

Selçuklularda hanedana mensup meliklerin eğitiminde kadınlar da etkili olmuştur. Meliklerin güçlü bir yönetici olması, kaliteli bir eğitim alması ve iyi bir terbiye ile büyümeleri için bu kadınlar çaba sarf ederlerdi. Eğitimlerini tamamlayan melikler zamanla yerel yönetimlere vali olarak atanırlardı. Bu açıdan düşünüldüğünde bu saray kadınlarına bir tür atabey de demek yanlış olmaz. Sarayda kız ve erkek çocukların eğitimiyle ilgilenen kadın öğretmenler de mevcuttu. Buna en güzel örnek ise Anadolu Selçuklu sarayında görev yapan ve adından bahsettiren Usta Hatun'dur. Usta Hatun Selçuklu haremde yıllarca görev almış; melikler ve melikelerin eğitimde önemli bir rol oynamıştır.¹⁸⁴

Selçuklular Dönemi'nde kadınlar saray hizmetlerinin yürütülmesinde önemli bir rol oynamışlardır. Buna kanıt olarak Anadolu Selçuklularını örnek gösterebiliriz. Anadolu Selçuklularında sarayda eğlenceler ve şenlikler düzenlenirdi. Bu içkili, müzikli ve raksli eğlenceler-şenlikler sırasında erkek ve kadın sanatkarlar görev alırlardı. Ayrıca kentlerde, kervansaraylarda ve özel eğlencelerde şarkı söyleyen ve raks eden kadınlar bulunurdu.¹⁸⁵

Selçuklu sarayında kadınların görevleri bunlarla sınırlı değildi. Bu görevin dışında kadınlara farklı görevler de verilirdi. Bu açıdan bakıldığında Selçuklu kadınlara verilen görevlerden biri de hatunların hazinesine bakan görevli kadınlardı. Selçuklu hatunlarının kendi masraflarını karşıladıkları özel hazineleri bulunurdu. Bu hazinenin mali işlerini düzenleme görevi bir saray kadınına verilirdi.¹⁸⁶

Toplum hayatında da kadının iktisadi etkinliği vardı. Ancak bu etkinlik daha önceden de ifade ettiğimiz gibi çok ön planda değildi. Ahi Teşkilatı vasıtası ile kadınlar ekonomik hayatta yerlerini almışlardır. Buna en güzel örneklerden birine Kayseri'de rastlamaktayız. Ahi Evren, Kayseri'de Türkmen kadınlarını organize etmiş, onları örgüçülük ve dokumacılığa yönlendirmiştir. Bu doğrultuda, debbağlanan derilerin yünleri kadınlar tarafından Külâh-duzlar (Örgüçüler) mahallesinde işlenmiş ve elde edilen halı ve kumaş gibi ürünler İstanbul ve benzeri beldelere satılmıştı.¹⁸⁷ Yine Denizli'de de dayanıklı yöre pamuğundan altın işlemeli pamuk elbiseler dokuyan kadınlar, bu işi ciddi bir şekilde icra etmiş, hatta yaptıkları bu işten dolayı vergi dahi

¹⁸⁴ Ahmed Eflaki, *a.g.e*, cilt II, İstanbul 1995, s.311.

¹⁸⁵ Osman Turan, *ag.e*, s.38

¹⁸⁶ Vlademir Gordlevski, *a.g.e*, s.303

¹⁸⁷ Mikail Bayram, *Fatma Bacı Ve Bacıyân-ı Rûm*, Konya 1994, s. 39-52

vermişlerdi.¹⁸⁸ Öte yandan kaynaklardan anlaşıldığına göre, gayrimüslim kadınlar ticaret konusunda daha serbest hareket ediyorlardı. Örneğin Hıristiyan bir kadın, Konya’da kuyumcu dükkânı işletiyordu.¹⁸⁹

Selçuklular Dönemi’nde maharetli kadınlar elle yaptıkları dikiş ve süslemelerle bezendirdikleri ürünleri şehrin çarşı ve pazarlarında satarak para kazanmaya çalışmışlardır. Kadınlar çadırcılık, keçecilik, boyacılık, halı ve kilimcilik; oya-dantelcilik, dokuma, örgücülük, nakışçılık, kumaşçılık ve giysi dikimi gibi geleneksel Türk el sanatlarıyla uğraşmışlardır. Bunun yanı sıra kadınların Anadolu Selçuklularında bir esnaf teşkilatı olan Ahilerin kadın kolunu oluşturan Bacıyan-i Rum’daki faaliyetleri dikkat çekicidir.¹⁹⁰ Bu da Selçuklu kadınlarının toplum hayatını ve ekonomisini canlandırdıklarını göstermesi bakımından önemlidir.

Selçuklular Dönemi’nde kadınların toplumsal ekonomiye yaptıkları katkılar arasında hattatlık ve kitapların ciltlenmesi gibi işler de vardı. Ali Mazahari, Selçuklu kadınlarının kitapların ciltlenmesinde ve hat yazısı yazmakta oldukça maharetli olduğundan ve kufi yazısı yazmakta birbirleriyle yarıştıklarından bahsetmiştir.¹⁹¹ Selçuklular Dönemi’nde de hattatlık ve kitapların ciltlenmesinde kadınlar etkili olmuşlardır.

Orta Çağ’da hem Hıristiyan Avrupa’da hem de İslam dünyasında kadınlar falcılık ve büyücülükle uğraşmışlardır. Gelecekte haber almak ve umut beklemek falcılık ve büyücülüğün ortaya çıkmasına neden olmuştur. Eski Türk gelenekleri içinde de yer alan bu durum Selçuklular Dönemi’nde de devam etmiştir. Selçuklu toplumunda falcı ve büyücü kadınlar bulunurdu. Bu durumdan etkilenen Selçuklu idarecileri sarayda falcılara itibar etmişlerdir. Selçuklu Dönemi’nde sarayda falcılıkla meşgul olan kadınlar bulundurulmuştur.¹⁹²

Selçuklular Dönemi’nde kadının mesleki olarak görev yaptığı alanlardan birisi de ebelik idi. Çocuk doğum uzmanı olarak görev yapan ebeler aynı zamanda, doğumdan itibaren süttten kesilinceye kadar çocuğun sağlık sorunları ile ilgileniyorlardı. Bu şekliyle bir nevi çocuk doktorluğu yapmış oluyorlardı.¹⁹³

¹⁸⁸ İbn-i Battuta, *Seyahatname*, cilt I, (çev. A.Sait Aykut), İstanbul 2004, s. 408

¹⁸⁹ Osman Turan, *Türk Cihan Hâkimiyeti Mefkûresi Tarihi*, İstanbul 1995, s. 130

¹⁹⁰ Mikail Bayram, *Bacıyan-ı Rum Selçuklular Zamanında Genç Kızlar Teşkilatı*, Konya 1987, s.48-49

¹⁹¹ Ali Mazahari, *Ortaçağ’da Müslümanların Yaşayışları*, İstanbul 1972, s.190

¹⁹² Mehmet Altay Köymen, *a.g.e.*, s.175; Erdoğan Merçil, *Türkiye Selçuklularında Meslekler*, Ankara 2000, s.181

¹⁹³ Erdoğan Merçil, *a.g.e.*, s. 111-112

2.2.4. Kadınların Toplumsal Yardımlaşmaya ve Dayanışmaya Katkıları

Vakıf, bir kişinin mal varlığını veya malının bir kısmını karşılıksız olarak Allah rızası için kamu yararına hibe etmesidir. İslam Dini'nin iyiliği ön görmesi, yardımlaşmaya önem vermesi ve dayanışmayı özendirilmesi Türk-İslam Devletleri ve Selçuklular Dönemi'nde darü'shifa, imarethane, zaviye, medrese, aşevi vb. sosyal hayır kurumlarının açılmasını sağlamıştır. Selçuklular Dönemi'nde Anadolu'da birçok hayır kurumu oluşturulmuş ve bu hayır kurumlarının masrafları emlaklar ve araziler tahsis edilerek karşılanmaya çalışılmıştır.

Selçuklular Dönemi'nde kadınlar kurdukları vakıflar aracılığı ile toplum hayatına önemli bir katkıda bulunmuşlardır. Buna vakıflar arasında sebil, mabet, çeşme, medrese, mektep, imaret, zaviye, kütüphane, hastane, vb. hayır kurumları olduğu gibi vakıf müesseselerinin sürekli ve düzenli bir şekilde işletilmesini temin etmek için bina, arazi, nakit para gibi gelir kaynaklarını teşkil eden vakıflar da bulunmaktaydı.

Vakıfta bulunma gelişi güzel yapılmazdı. İslam hukuku ve örfi hukukun ön gördüğü koşulların yerine getirilmesi gerekirdi. Bu göre; vakıftan sorumlu müteveli heyeti tarafından vakfedilecek malın miktarı, geliri, büyüklüğü ve kullanım durumu belli esaslara bağlanırdı. Bu durum Anadolu Selçukluları Dönemi'nde Konya başkadısı tarafından nezaret edilmiştir.¹⁹⁴

Selçuklular Dönemi'nde sosyal hayır kurumlarının yapılmasında yalnızca erkekler etkili olmamış, kadınlar da erkekler kadar etkili olmuştur. Selçuklular Dönemi'nde Türk kadınları iyilik, yardım, fazilet, vb. dini-insani duygularla hareket ederek mal ve mülklerini vakfetmişlerdir. Bu dönemde sosyal devlet anlayışı gereği birçok darü'shifa (hastane-şifahane) kurulmuştur. Âlimler tarafından idare edilen Darü'shifalarda doktorlar sabahları erkenden hastaları ziyaret eder, kendilerine gereken ilaç ve yemekleri yazarlardı. Görevli diğer personel ise hastaları sabah-akşam kontrol eder; hastalara, yemeklerini, ilaçlarını ve şuruplarını dağıtırlardı. Darü'shifalarda (hastane-şifahane) hastaların tedavisi ile tıp eğitimi birlikte verilirdi. Darü'shifalarda verilen eğitim-öğretim usta çırak ilişkisine bağlı olarak sürdürülürdü.¹⁹⁵ Şifahanelerde kadın hastalar için ayrı bölümler de bulunmaktaydı.¹⁹⁶

Selçuklular Dönemi'nde kadınlar tarafından kurulan vakıflar sınırlı sayıdadır. Ancak dönemin diğer devletleri düşünüldüğünde, Türk kadınının bu tür sosyal faaliyetlere

¹⁹⁴ H. Mehmet Günay, "Vakıf Maddesi", İ.A, İstanbul 2012, s.477

¹⁹⁵ Gönül Cantay, *Anadolu Selçuklu ve Osmanlı Darü'shifaları*, Ankara 1992, s.2

¹⁹⁶ Osman Turan, *a.g.e*, s.348

girmesi toplumdaki yerini ve önemini göstermesi bakımından bir emsaldir. Bu döneme ait kadınların kurduğu en önemli vakıf eseri, Kayseri'deki Gevher Nesibe Hatun Şifahanesi'dir.¹⁹⁷

Selçuklu hatunları da kurdukları zaviyeler ve yaptıkları hayırlar ve hayır kurumları vasıtası ile bir takım sosyal hizmetlerde bulunmuşlardır.¹⁹⁸

Tekke-Zaviye kelimesi herhangi bir tarikata mensup dervişlerin bir şeyhin etrafında toplanarak birlikte yaşadıkları ve gelip geçen yolculara bedava yiyecek, içecek ve yatacak yer sağlayan yerleşme merkezleri için kullanılmıştır. Dini ve tasavvufi bir yer olan Tekke- Zaviyeler 11.yüzyıldan itibaren tamamen mistik ve dini bir mahiyet kazanmıştır. Asli görevlerinin yanı sıra eğitim-öğretime katkıda bulunması, halk ile din âlimlerinin kaynaşmasını sağlaması ve kültür alış verişini gerçekleşmesi gibi görevler de icra etmekteydi.

Malazgirt Savaşı'ndan sonra Tekke-Zaviyelerin Anadolu'nun Türkleşmesi ve İslamlaşmasına da önemli katkıları olmuştur. Tekke-Zaviyelerde bulunan dervişler, âlimler ve müritler Anadolu'nun fethinden sonra Rum halkına karşı hoşgörülü ve sıcak davranmışlardır. Bizans'ın zulmü ve baskısından bıkan Anadolu halkı ise Tekke-Zaviyelerde yaşayan bu dervişlerin kendilerine karşılık beklemeden iyilik yaptığını, iyi davrandığını görünce İslamiyet'i kabul etme noktasında tereddüt etmemişlerdir. Bu durum da Anadolu'nun kısa sürede Türkleşmesine ve İslamlaşmasına katkı sağlamıştır.

Anadolu'da XIII. asırdan itibaren tasavvuf hareketleri yaygınlaşmıştır. Bu hareketin doğal sonucu olarak Anadolu'da çok sayıda zaviye açılmıştır. Açılan bu Tekke-Zaviyelerin en önemlilerinden biri Sadreddin Konyevi tarafından Konya'da kurulmuştur. İfade edildiğine göre bu zaviye saraya bezemektedir.¹⁹⁹

Hayır işlerine düşkün olan Selçuklu kadını zaviye yapımına da katkıda bulunmuştur. Ancak Selçuklu kadınları tarafından kurulan zaviyeler hakkında kaynaklarda yeterli bilgi yoktur. Buna rağmen bazı kaynaklar Mevlana'nın kızının bir zaviye kurduğundan bahsetmektedir.²⁰⁰ Ayrıca Mevlana'nın kadın müritlerinden birisinin zaviyesinin olduğu da bilinmektedir.²⁰¹

¹⁹⁷ Afet İnan, *Kayseri'de Gevher Nesibe Şifaiyesi*, Ankara 1969, s.228

¹⁹⁸ Zekeriya Kitapçı, *a.g.e*, s.205-260

¹⁹⁹ Ahmet Yaşar Ocak, "*Zaviye Maddesi*", İ.A, İstanbul 1985, s.468-469

²⁰⁰ Osman Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, İstanbul 1971, s.524

²⁰¹ Abdülbaki Gülpınarlı, *Mektuplar*, İstanbul 1963, s.123-253

2.2.5. Kadının Gündelik Hayattaki Yeri

Gündelik yaşamda Selçuklu kadını ev işleri, çocuk bakımı, yemek yapmak vb. işlerle ilgileniyordu. Evin çekip çevrilmesi kadının görevleri arasında idi. Bu yüzden Selçuklu kadını görev ve sorumluluklarını yerine getirirken zamanının büyük çoğunluğunu evde geçiriyordu. Bu yönü ile Selçuklu toplumunda ev işleri kadının hayatında önemli bir yer tutuyordu.²⁰²

Selçuklu kadının toplumsal yaşamda sorumlu olduğu uğraşlardan biri de misafir ağırlamaktı. Selçuklular Dönemi'nde Türk misafirperverliğinin en güzel örneklerine rastlamak mümkündür. Misafir ağırlamak günlük hayatın bir parçasıydı. Misafirlerini güler yüzle karşılamak en ağır şekilde ağırlamak ve güzel ikramlarda bulunmak adetten sayılmıştır.²⁰³

Kadının günlük hayata uğraşları arasında çocuk bakımı önemli bir yer tutuyordu çocuk bakımı kadının hamilelik sürecinden başlayarak çocuğun doğumu gelişimi ve büyümesi sürecinde devam ediyordu. Kadının çocuğunu doğurması risk içerdiğinden dolayı için bu sürecin sağlıklı bir şekilde atlatılabilmesi için kadın ebelerle ihtiyaç duyuluyordu.²⁰⁴ Doğum esnasında kadın büyük sancılar çekiyor ve fenalıklar geçiriyordu. Ancak bu acı ve cefaya rağmen Türk kadının doğum konusunda çok maharetli olduğu bilinmektedir. Rivayetlere göre Türk kadını birlikte olduğu kervanı durdurmaya dahi gerek duymadan doğum yapabildiğinden bahsetmektedir.²⁰⁵

Selçuklu toplumunda erkek çocuk sahibi olmak kız çocuğu sahibi olmaya tercih edilmekteydi. Ancak kız çocukları da cinsiyetlerinden dolayı ihmal edilmezlerdi. Bu durum Eski Türk toplumundan beri devam eden ve İslami dönemde de varlığını sürdüren Türk ataerkil aile yapısının bir uzantısı idi.²⁰⁶ Doğumdan sonra çocuk anne sütü ile doyuruluyordu.²⁰⁷

Ancak anne sütünün yetersiz olduğu durumlarda sütanneler devreye girerdi. Bu hususta Mevlana'nın oğlu Sultan Veled'in sütannesi olan Kirmana Hatun tarafından doyurulması güzel bir örnek olarak kabul edilebilir.²⁰⁸

²⁰² Sedat Bıçak, *a.g.e.*, s.48-49.

²⁰³ Ahmet Eflaki, *a.g.e.*, cilt I, s.47.

²⁰⁴ Erdoğan Merçil, *a.g.e.*, s.111-112

²⁰⁵ Claude Cahen, *a.g.e.*, s.109.

²⁰⁶ Sedat Bıçak, *a.g.e.*, s.53

²⁰⁷ Ahmet Eflaki, *a.g.e.*, cilt II, s.240.

²⁰⁸ Ahmet Eflaki, *a.g.e.*, cilt II, s.230.

Çocuğun küçük yaşlarda en büyük koruyucusu annesi idi. Anne, çocuğunu beşikte uyutur, içerde ve dışarıda korurdu.²⁰⁹ Çocuk okul çağına geldiği zaman çocuğu okula gönderme, çocuğun ihtiyaçlarını karşılama ve çocuğun eğitim hayatını takip etme kadının sorumluluğundaydı.²¹⁰

Selçuklu kadının günlük hayatta uğraşlarının en başında gelen çalışma alanı mutfak idi. Selçuklu kadını gün içinde kahvaltı, öğle yemeği ve akşam yemeğini hazırlamakla mükellefti. Selçuklularda zengin bir mutfak kültürü vardı. Bu zenginlik yöresel kültürlerle ve damak tadına göre bölgeden bölgeye farklılıklar gösteriyordu.²¹¹ Ancak bu yöresel farklılıklar Türk mutfağına bir parçalanmışlık değil aksine bir zenginlik katmıştır. İbn-i Battuta Anadolu'da yediği yemeklerden övgü ile bahsetmiş Selçuklu mutfağı ve Türk kadının maharetine övgülerde bulunmuştur.²¹²

²⁰⁹ Ahmet Eflaki, *a.g.e*, cilt II, s.240.

²¹⁰ Mevlana, *Mesnevi*, cilt III, (çev. Amil Çelebioğlu), İstanbul 2000, s.307-309

²¹¹ Mehmet Altay Köymen, *Selçuklular Zamanında Beslenme Sistemi, Türk Mutfağı Sempozyumu Bildirileri*, Ankara 1982, s.35-45.

²¹² İbn-i Battuta, *a.g.e*, cilt I, s.400.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. SELÇUKLULARDA SOSYAL ORGANİZASYONLAR VE MUTFAK KÜLTÜRÜ

3.1. Selçuklularda Sosyal Organizasyonlar

Türklerde sosyal organizasyonlar ve etkinlikler spor, eğlenceler ve cenaze-yas törenleri şeklinde görülmekteydi. Bu sosyal organizasyonlar Türkler arasındaki dayanışmayı artırmaktaydı. Türk toplulukları ve devletleri toplum içindeki dayanışmayı veya toplum-devlet arasındaki birlik ve beraberliği güçlendirmek için bu tarz etkinliklere önem vermiş ve bu etkinliklerin yapılmasını sağlamışlardır.

3.1.1. Spor Etkinlikleri

Eski Türklerde göçebe yaşamdan dolayı spor ve toplum iç içeydi. Aynı zamanda sosyal organizasyonların savaşa hazırlık şeklinde olması barış döneminde Türklerin sporla ilgilenmelerini zorunlu hale getirmiştir. Türkler bu alışkanlıklarını İslamiyet'ten sonra da devam ettirmişlerdir. İslamiyet'in de sporu engelleyici bir hükmü bulunmamaktaydı. Bu durum Türklerin İslamiyet'ten sonra da sporla ilgilenmelerine ortam hazırlamıştır.

İslamiyet'ten sonraki süreçte Türkler yaşadıkları yerlerde yerleşim alanlarına yakın bölgeleri spor alanı olarak kullanmışlardır. Türkler köy ve kasabalarda yaralanmaları engelleyici alanları güreş, cirit, ok atışları, atlı sporlar vb. spor türleri için kullanmışlardır. Selçuklular Dönemi ile ilgili bulunan kayıtlarda Anadolu'da spor örgüt ve tesislerine rastlanmaktadır. Bu amaçla Anadolu'da Amasya, Bursa, Manisa, Sivas, Konya, Erzurum, Erzincan, Kayseri; Rumeli'de ise Edirne, Gelibolu, Selanik, Sofya, Belgrat gibi şehirleri bu gibi etkinlikler için kullanmışlardır.²¹³ Selçuklu Türklerinde güreş tutmak, seğırtmek, ayakta seğırtmek, süngü oynamak, kılıç- kalkan oynamak, ok atmak, amut getirmek, yürümek, yelmek, çelik-çomak oynamak, top oynamak gibi sporlar yapılmaktaydı.²¹⁴

Eğlenceler, şölenler, kutlamalar ve bayramlarda bir araya gelen Selçuklu Türkleri bu organizasyonlar sırasında spor etkinliklerine de yer verirdi. Bu

²¹³ Atif Kahraman, *Cumhuriyete Kadar Türk Güreşi*, Ankara 1989, s.27; Doğan Yıldız, *Çağlar Boyu Türklerde Spor*, İstanbul 2002, s.81

²¹⁴ Atif Kahraman, *a.g.e*, s.107

organizasyonlar sırasında yapılan spor etkinlikleri insanların hoşça vakit geçirmesini sağlardı. Bu etkinliklere bazen hükümdar ve hanedan ailesi de iştirak ederdi.²¹⁵ Bunun yanı sıra Selçuklu sultanlarının sosyal etkinliklere iştirak etmekle kalmadıkları ve bu etkinliklerin dışında kendilerinin de sporla ilgilendikleri bilinmektedir. Bu duruma en güzel örneğe; İbni Bibi'nin yazmış olduğu "*Selçukname*" adlı eserinde rastlamaktadır. İbni Bibi Selçuknamesi'nde, "*Sultan Alparslan'ın elinde sürekli bir gürz taşıdığını, çok iyi bir çevgen oyuncusu olduğunu ve çok iyi ok atığını*" belirtmiştir. Ayrıca Alâeddin Keykubad'dın da hafta da iki kez, çevgen oynadığını ve bu spor sevgisinin yansıması olarak büyük kentlerde çevgen alanlarının yaptırıldığını dile getirmiştir.²¹⁶

Yine Selçuklu hükümdar ve hanedan üyeleri Konya'da buldukları sırada Ruzbe Ovası'nda, Amasya'da buldukları sırada Ok Meydan'ında, Kayseri'de buldukları sırada ise Meşher Yaylası'nda cirit, top, mızrak ve çevgen oynarlardı. Bu organizasyonlar haftanın ilk günü olan pazartesi ve haftanın dördüncü günü olan perşembe günleri yapılırdı. Mehterhane eşliğinde yapılan bu etkinliklere bölgede toplanan halk da izlemek üzere katılırdı. Haftanın beşinci günü olan cuma günlerinde ise aynı meydanlarda o şehrin gençleri toplanarak kendi aralarında spor yarışmaları yaparlardı.²¹⁷

3.1.1.1. Güreş

Güreş, Eski Türklerden beri devam eden geleneksel ata sporudur. Eski Türkler bayramlarda ve özel günlerde özellikle güreşe yer vermekteydiler. Güreşe olan bağlılık tutku düzeyindeydi. Eski Türkler tarafından sonbahar aylarında sadece güreşin yapıldığı büyük şenlikler düzenlenirdi.²¹⁸ Eski Türkler savaşa hazırlık yapmak için güreş yaparlardı.²¹⁹ Bu gelenek Selçuklu Türkleri tarafından sürdürülmüş ve günümüze kadar yaşatılmıştır. Selçuklu Türkleri güreş müsabakalarını sosyal organizasyonlar sırasında savaşa hazırlık yapmak, halkı eğlendirmek, yapılan etkinliklere canlılık kazandırmak ve toplumsal dayanışmayı arttırmak için yaparlardı. Yiğitliğin ve mertliğin simgesi olarak kabul edilen güreş; bayramlarda, düğünlerde, dini törenlerde, festivallerde ve hatta ölen

²¹⁵ Doğan Yıldız, *a.g.e*, s.3

²¹⁶ İbni Bibi, *Selçukname*, (çev. Mükrimin Halil Yinanç), İstanbul 2010, s.123

²¹⁷ Atf Kahraman, *a.g.e*, s.14

²¹⁸ Doğan Yıldız, *a.g.e*, s.34

²¹⁹ İbrahim Kafesoğlu, *Türk Milli Kültürü*, İstanbul 1998, s.287

yiğitlerin mezarlarının yanı başında ölen kişinin mertliğine ve cesaretine izafen yapılırdı.²²⁰

3.1.1.2. Cirit

Cirit de güreş gibi Eski Türklerden beri devam eden ve günümüzde de Anadolu'nun çeşitli şehirlerinde yapılan geleneksel Türk sporudur. Savaşa hazırlık yapmak amacıyla Eski Türkler cirit oyunu düzenlerlerdi. Cirit oyunu bayramlarda, bahar aylarında, düğünlerde ve şenliklerde çok üstün olan biniciler tarafından davul ve zurna eşliğinde oynanırdı. Cirit oyunu Selçuklu Türkleri döneminde de devam etmiştir. Selçuklu Türkleri morallerini yükseltmek, binicilik kabiliyetlerini arttırmak, savaşa hazırlık yapmak, formda kalmak ve sporculuk vasıflarını geliştirmek amacıyla cirit oynarlardı.²²¹

3.1.1.3. Avcılık

Eski Türklerde avcılık bir tutku idi. Nisan ve mayıs aylarında ilk gök gürlemesi ile başlayan sazlı, sözlü, türkülü ve eğlenceli bahar bayramları tertiplenirdi. Bu etkinlikler sırasında at yarışları, avcılık ve çeşitli müsabakalar düzenlenirdi. Bilhassa binlerce vahşi ve zararlı hayvanın telef edilmesiyle sonuçlanan sürek avları gerçek bir savaş manevrası mahiyeti taşıyordu.²²² Eski Türklerin mutfak ihtiyacını karşılamak ve savaşa hazırlık yapmak²²³ amacı ile sürdürdükleri avcılık Selçuklu Türkleri Dönemi'nde de devam etmiştir. Selçuklu hükümdarları için av bir tutku haline dönüşmüştü. Hükümdarlar tarafından yılda iki kez av partileri düzenlenirdi. Bu av partileri genel eğlenceler şeklinde ve geniş katılımlı olarak yapılırdı. Bu organizasyonlar av etlerinin pişirilerek büyük ziyafetlerde içkili rakslı müzikler eşliğinde tüketilmesi ile sona ererdi. Gündelik hayatta yapılan yemeklerde av etine yer verilmiştir. Sarayda ise hükümdar ve gelen konuklar için hazırlanan özel sofralarda av eti eksik olmazdı.²²⁴

Selçuklu Dönemi ilgili Er- Ravendi tarafından yazılan "*Rahat-üs ve Ayet-üs Sürûr*" adlı eserde "*eğlence için av avlamak hükümdarlar için helal olmuştur*" ifadesi kullanılmıştır. Er-Ravendi kullandığı bu ifade ile avın ve avlanmanın hükümdarlar için dinen yasal olduğunu ve dinen hükümdarlar için avlanmanın yasak olduğuna dair bir

²²⁰ Murat Şahin, *Türk Spor Kültüründe Aba Güreşi*, Ankara 2008, s.1

²²¹ Güven Özbay, *Türklerde Spor Kültürü*, Ankara 1999, s.225

²²² İbrahim Kafesoğlu, *a.g.e.*, s.288

²²³ Deniz Erim, *Türkiye Selçukluları Devletinde Spor ve Eğlence Hayatı*, Afyon 2007, s.26

²²⁴ Osman Turan, *Türkiye Selçukluları Hakkında Resmi Vesikalar*, İstanbul 1998, s.28

engellin bulunmadığını vurgulamaya çalışmıştır.²²⁵ Doğal olarak bu açıklama Selçuklular Dönemi'nde muhtemelen avın dinen yasal olup olmadığı ile ilgili tartışmaların varlığını ispatladığı gibi hükümdarların ava ve avlanmaya olan tutkularını bize aktarması bakımından önem arz etmektedir.

Selçuklular Dönemi'nde ava merak salmaları yönü ile Tuğrul Bey ve Melikşah ün yapmışlardı. Özellikle tam donanımlı bir şekilde ava çıkan Tuğrul Bey, yanında 20 katır yükü kadar yiyecek götürür, kırlarda uygun yerlerde sofralar kurdurup buyruğundakilere ve bölge halkına ikramda bulunmaktan geri kalmazdı. Avlanmaya olan tutkusu ile ün yapan diğer bir Selçuklu hükümdarı olan Melikşah ise siyasi faaliyetlerinden ara bulduğu sıralarda ava ve avlanmaya çıkardı.²²⁶

3.1.1.4. Diğer Sporlar

Selçuklular Dönemi'nde spor etkinlikleri veya sosyal organizasyonlar olarak kabul edilebilecek diğer etkinlikler arasında kılıç ve kalkan oyunlarını saymak da mümkündür. Savaş hazırlığı yapmak, kişisel yeteneklerini geliştirmek, şenlikler sırasında halkın hoşça vakit geçirmesini sağlamak ve savaşçıların cesaretlerini herkese göstermek için kılıç ve kalkan oyunları oynadıkları görülmüştür.

Selçuklu Türkleri sporu toplum hayatından ayrı tutmamışlardır. Günlük hayata toplum hayatı ile sosyal hayat içi içe idi. Bu yüzden Selçuklularda spor eğitimi küçük yaşlarda çocuklara verilirdi. Çocuklar aldıkları spor eğitimi ile küçük yaşlardan itibaren hem sosyalleşiyorlar hem de kişisel yeteneklerini geliştiriyorlardı.²²⁷

3.1.2. Toplumsal Eğlenceler ve Sarayda Düzenlenen Eğlenceler

Eski Türklerde toplumsal eğlencelere önem verilmiştir. Bu toplumsal eğlenceler ve şenlikler toplumsal birlik ve beraberliği güçlendirmiştir. Türklerde tarih boyunca; Nevruz, Hıdır Elez, Hızır Nebi, Savaş Dönüşü Şenlikleri, Tahta Çıkma Törenleri, Avlanma Şenlikleri, İlkbahar Şenlikleri, Evlenme Törenleri, Hasat Mevsimi Şenlikleri, Kurban Bayramı Şenlikleri, Ramazan Bayramı Şenlikleri, Sünnet Düğünleri, Askere Gitme Törenleri, Kurtuluş Günleri Şenlikleri vb. şenlikler toplumun büyük bir kesimi

²²⁵ Muhammed b. Ali b. Süleyman Er-Ravendi, *Rahat-üs ve Ayet-üs Sürûr*, (çev. Ahmet Ateş), cilt II, Ankara 1999, s.398.

²²⁶ Atif Kahraman, *a.g.e*, s.192

²²⁷ Deniz Erim, *a.g.e*, s.39

tarafından kutlanan ve bazıları halen günümüzde de kutlanmakta olan organizasyonlardır.²²⁸

Selçuklu Türklerinde eğlenceler sarayda ve toplumda yapılırdı. Bu eğlenceler sırasında halk bir araya gelirdi. Bu durum insan ilişkilerinin gelişmesine de katkı sağlardı. Selçuklular Dönemi'nde sarayda ve halk arasında eğlence hayatı faal idi. Savaşlar ve Anadolu'ya yerleşme çabaları sürecinde bu eğlence kültürü Ön-Asya'ya da taşınmıştır.²²⁹

Selçuklular Dönemi'nde hükümdar ve devlet ricali eğlenceye çok düşkünlerdi. Bu yüzden sarayda müzikli, içkili ve rakslı eğlenceler sık sık tertip edilirdi. Selçuklu hükümdarlarının düğün törenleri, tahta çıkma törenleri, zafer merasimleri, av şenlikleri, yabancı misafir-elçilerin kabulü ve bayramlar çeşitli oyunlar için vesile olurdu. Bu eğlencelere yeteneğine güvenen ve eğlencelere kaynaklık yapabileceğine inanan sanatçılar katılırdı. Ayrıca içki ve raks müzikle birlikte sunulan bu eğlencelere katılan sanatçılar; çeşitli gösterilerle izleyicilere hünelerini gösterir ve çeşitli oyunlar oynarlardı.²³⁰

Saray eğlencelerinde müzik, dans ve şarap birbirine bağlı öğelerdi. Bu öğeler eğlence hayatının sembolüydü. Er-Ravendi, "*Rahat-üs ve Ayet-üs Sürur*" adlı eserinde şarabın dini yönüne değinerek: "*İçki içmek şeraiti muhalif ise de ve o mirdarın cezayı mucip olduğu hakkında pek çok hadis rivayet edilmiş ise de, daha önceki dinlerde, mezheplerde helal bulunuyordu. O zamanlar da kimse onu içmekten çekinmiyordu. Acem hükümdarları eğlence meclislerinin süs ve azametini onunla temin ediyorlardı.*"²³¹ savunmasını yapmış ve saray eğlencelerinde şarabın içilmesinin normal karşılanması gerektiğini ifade etmiştir.

Saray eğlencelerini tertipleyen kişilerin şanı ve itibarı ile eğlencelerin büyüklüğü arasında bir paralellik vardı. Hükümdarlar şanlarına, şereflerine ve itibarlarına yakışır eğlenceler tertiplemeye çalışırlardı. Bu yüzden saray eğlenceleri hükümdarların itibarlarını göstermek ve herkese büyüklüklerini kanıtlamak istemelerinden dolayı çok renkli, ışılı, hareketli ve görkemli olurdu.²³² Bu konuda daha çok Türkiye Selçuklu Devleti ön plana çıkmaktadır. Türkiye Selçuklu Devleti hükümdarı İzzeddin Keykavus,

²²⁸ Murat Şahin, *a.g.e.*, s.23

²²⁹ Deniz Erim, *a.g.e.*, s.44

²³⁰ Osman Turan, *a.g.e.*, s.39.

²³¹ Muhammed b. Ali b. Süleyman Er Ravendi, *a.g.e.*, s.350

²³² Özden Süslü, *a.g.e.*, s.185

sarayda sık sık eğlenceler düzenmiş ve bu eğlencelerin haftalarca sürmesini sağlamış olduğu rivayet edilmiştir.²³³

Bu şenlikler, sadece saray eğlenceleri ile sınırlı kalmamıştır. Hükümdarların tahta çıkma merasimleri sırasında da çeşitli kutlamalar ve şenlikler tertiplenip düğünlerde olduğu gibi “saçı” dağıtılırdı. Tarihi kaynakların kaydettiğine göre Türkiye Selçuklu Sultanı İzzeddin Keykavus, babasının ölümünden sonra Selçuklu tahtına çıkmak için Kayseri’den Konya’ya geldiği sırada Aksaray şehri büyükleri ve iğdişleri tarafından; daha sonra Konya’da tahta oturduğu sırada devlet ricali tarafından saçılarla karşılanmış ve adet gereği saçılar havaya atılmıştır.²³⁴

3.1.3. Bayram ve Bayram Kutlamaları

Selçuklular Dönemi’nde Ramazan ve Kurban Bayramı inançlar gereği düzenli bir şekilde kutlanırdı. Resmi bayram kutlamaları, sabahın erken saatlerinde sultan, oğulları, yöneticiler ve sarayın diğer erbabıyla birlikte “*bayramgah*” denilen yere giderek bayram namazının kılması ile başlar, saraya döndükten sonra kutlamaların yemek ve eğlence kısmıyla devam ettirildi. Bu esnada sultan; hanedan mensuplarının, devlet ricalinin ve halkın tebriklerini kabul eder, daha sonra gözün bir daha asla göremeyeceği şekilde donatılmış salonlarda yemekler yenir, şaraplar içilir, şairler şiir söyler, müzisyenler de sanatlarını icra ederlerdi.²³⁵

Bu dini bayramların yanı sıra geleneksel Türk bayramları da Selçuklular tarafından göz ardı edilmemiştir. Bu bayramlardan ilki “*yeni gün*” anlamına gelen ve baharın müjdecisi olarak kabul edilen “*Nevruz*”, gece ve gündüzün eşit olduğu yılın ilk günü olarak kabul edilen 21 Mart tarihinde kutlanmaktaydı.²³⁶ Nevruz kutlamalarında sultan genellikle bir resm-i kabul düzenler, törende valiler tarafından kendisine hediyeler sunulurdu. En gözde hediyeler Arap atları, cins develer ve değerli savaş aletleri idi. Hediyelerin sultana takdim edilmesinden sonra yeme-içme faslına geçilir, şairler şiir söyler ve müzisyenlerin çaldığı müzikler eşliğinde büyük eğlenceler tertip edilirdi.²³⁷

²³³ Salim Koca, *Sultan İzzetin Keykavus*, Ankara 1997, s.100

²³⁴ Salim Koca, *a.g.e.*, s.99

²³⁵ Cihan Piyadeoğlu, “Gazneliler ve Selçuklularda Bayram ve Bayram Kutlamaları”, *Turkish Studies*, Volume 5/4 folk, İstanbul 2010, s.1413

²³⁶ Cihan Piyadeoğlu, *a.g.m.*, s.1413

²³⁷ Cihan Piyadeoğlu, *a.g.m.*, s.1413

Selçuklular tarafından kutlanan ikinci geleneksel bayram ise “*Mihriyan Bayramı*” idi. Daha çok İran coğrafyasının bir bayramı olan Mihriyan Bayramı sonbaharın başlangıcını temsilen 23 Eylül–22 Ekim arasını kapsayan günlerde kutlanırdı. Mihriyan Bayramı’nın en önemli özelliği Nevruz Bayramı’nda olduğu gibi en üst seviyede hediyelemelerin yapıyor olmasıdır. Özellikle sultana tabi bulunan kişilerin her Nevruz ve Mihriyan Bayramı’nda hediye göndermesi zorunluluk olarak kabul edilmektedir.²³⁸ Diğer taraftan Mihriyan Bayramı’nı kutlayan bir diğer devlet ise Gazneliler idi. Selçuklular Dönemi’nde hükümdarlara takdim edilen hediyelere Gazneliler Dönemi’nde de rastlanmaktadır.²³⁹ Gazneliler Dönemi’nde Sultan Mesud sabahleyin bayram tebriklerini kabul etmek için tahta oturur ve kendisine verilen hediyeleri kabul ederdi. Öğle namazından sonra eğlence meclisi kurulur ve bayram tüm şartları yerine getirilmek suretiyle en güzel şekilde kutlanırdı.²⁴⁰

Selçuklular tarafından kutlanan üçüncü geleneksel bayram ise “*Sede Bayramı*” idi. Rivayet edildiğine üzere İran mitolojisine göre; “*Bir gün, cihan hükümdarı Huşeng, birkaç kişi ile dağlara gitmişti. Uzaktan kara vücutlu ve kendisine koşar bir varlık gördü ki iki gözü kanlı ve ağzı dumanlı idi. Huşeng eline bir taş aldı ve şahlara yaraşır kuvvetle ejderhaya savurdu. Şahın attığı taş, büyük bir kayaya isabet etti ve taşlar parça parça oldu. Ama, bunların birbirine çarpışmasından bir parıltı çıktı ve bu parıltı ile taşın içi aydınlandı. Yılan ölmedi, ama taşın içindeki ateş meydana çıktı...*” İşte bu rivayetle anlaşılıyor ki, İran’ın mitolojik krallarından biri Huşeng ateşi bulmuş. Böylece kendisine saldırmaya hazırlanan yılanı kaçırtmış. Bu buluşu Tanrı’nın kendisine bir armağanı sayan Şah Huşeng, ateşi kastederek “*Bu, Tanrının nurudur, aklın varsa bunu kutsal saymalısın*” der ve her yıl kutlanması için “*Sede*” diye bir bayram koyar. Eski bir Pers Bayramı olan bu bayram daha çok Büyük Selçuklular tarafından kutlanmıştır. Sede Bayramı canlı bir şekilde kutlanırdı. Kutlamalar sadece halkla sınırlı kalmazdı, bizzat sultanlar bayram kutlamalarına doğrudan katılırlardı. Her kesiminden insanın katılmış olduğu bu bayramlarda, halk şevkle eğlenmiş ve ateş yakmıştır.²⁴¹

Selçuklu sultanları bayram zamanlarında seferlerde oldukları sırada kutlamaları buldukları yerde yaparlardı. Bu duruma en güzel örnek olarak Büyük Selçuklular Dönemi’nde rastlamaktayız. İbnü’l Esir’in, “*El Kamil Fi’t Tarih*” adlı eserinde Sultan

²³⁸ Güler Nuhoglu, *Beyhaki Tarihine Göre Gaznelilerde Devlet Teşkilatı ve Kültür*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul 1995, s.177

²³⁹ Erdoğan Merçil, *Muhtaroğulları*, İstanbul 1995, s.90

²⁴⁰ Cihan Piyadeoğlu, *a.g.m*, s.1417

²⁴¹ Cihan Piyadeoğlu, *a.g.m*, s.1418

Melikşah'ın Aralık 1091-Ocak 1092 tarihleri arasında Bağdat'ta yapmış olduğu seferin Sede Bayramı zamanına denk geldiğinden bahsetmektedir. Bu yüzden Sultan Melikşah Bağdat'ta bazı eğlenceler ve kutlamalar tertiplenmesini sağlamıştır. Bu kutlamalar için Dicle'deki Sumeyriyye (gece sohbetleri yapılan gemi) ve büyük kayıklarda büyük mumlar yakılmış ve her kayıkta da büyük bir çadır kurulmuştu. Bağdat halkı da eğlenceyi seyretmek için Dicle Nehri kenarına gelerek geceyi burada geçirmiştir. Ayrıca Dicle Nehri'nin üzerinde pek çok yerde meşaleler yakılmıştı. Devlet erkânı gemilerle Dicle'de dolaşarak değişik eğlence ve oyunlar düzenlemiş büyük gemilere odun yüklenerek ateşler yakılmıştı. Daha önce eşi benzeri görülmeyen böyle bir kutlama için şairler de şiirler söylemişlerdir.²⁴²

3.1.4. Düğünler Sırasında Yapılan Sosyal Organizasyonlar

Selçuklular Dönemi'nde yapılan sosyal organizasyonlar arasında düğünleri saymak mümkündür. Saraylarda yapılan düğünler o dönem hakkında bize düğün organizasyonunun nasıl olduğu konusunda fikirler vermesi bakımından önemlidir. Sarayda yapılan düğünler ihtişamlı, gösterişli ve dillere destan bir şekilde yapılırdı. Muazzam bir şekilde yapılan saray düğünleri hükümdarların ve şehzadelerin şanlarına yakışır bir şekilde haftalarca devam ederdi.²⁴³

Selçuklu saray düğünleri ile ilgili en çarpıcı örneklerden biri Alâeddin Keykubat'ın Eyyubi hükümdarı Melik adil'in kızı Gaziye Hatun ile 1227'de Malatya'da yaptığı düğündür. Bu düğün inanılmaz derecede gösterişli, hareketli ve uzun süreçli olmuştur.²⁴⁴ Harput Artuklu hükümdarı Nizameddin Ebu Bekir'in de Sultan Alâeddin Keykubat'a sağdıç olduğu bu düğünde büyük miktarda paralar harcanmış; Mısır, Şam, Musul ve Anadolu'da temin edilen oyuncular, hokkabazlar ve kavalcılar Malatya'ya çağrılarak eğlenceler düzenlenmiş ve bu eğlencelerde sanatçıların yeteneklerini teşhir etmelerine olanak sağlanmıştır. Zevk, sefa ve eğlence ile geçen 7 günden sonra, düğünün 8. günü Sultan Alâeddin Keykubat halka açık bir eğlence meclisi düzenlemiştir. Bu mecliste Şam tarafından gelen misafirlere “büyük bir hazine” değerinde “şaçı” dağıtılmıştır. Düğünün Malatya faslı bittikten sonra Sultan Alâeddin

²⁴² İbnü'l Esir, *a.g.e*, cilt VIII, s.173

²⁴³ Ahmet Altıntaş, *a.g.e*, s.94

²⁴⁴ Osman Turan, *a.g.e*, s.369

Keykubat, Kayseri'ye doğru hareket etmiş ve yol boyunca uğradığı şehir ve kasabalarda bu vesile ile eğlenceler tertiplemiştir.²⁴⁵

Selçuklular Dönemi'nde sosyal organizasyonlar arasında en yaygın olanlardan biri de sünnet düğünleriydi. Sünnet düğünleri çok gösterişli ve renkli bir şekilde yapılırdı. Şehzadelerin ve toplumun önde gelen kişilerin çocuklarının sünnet düğünlerinin görkemli bir şekilde kutlandığı görülmüştür. Mevlana'nın altı ve yedi yaşında olan çocukları Alâeddin ve Bahaeddin'in sünnetlerini Afyon Karahisar kale komutanı Bedreddin Gevhertaş yaptırmış, sultanın da iştirak ettiği düğünde emirler ve naibler hazır bulunmuştu. Kaynağın ifadesine göre, “hiçbir devirde misli görülmemiş” bir düğün olmuştur.²⁴⁶ Farklı bölgelerin düğünlerinde icra edilen eğlence şekli de her halde farklı olmaktaydı. Mevlevi çevrelerinden birinin çocuğunun sünnet düğünü tam 16 gün devam etmiş ve Mevlana bu düğün boyunca sema yapmaya devam etmiştir.²⁴⁷

3.1.5. Selçuklularda Eğlence Hayatı

Selçuklularda sultanların ve halkın eğlence hayatına düşük oldukları bilinmektedir. Saray çevresinden veya devlet erkânından birilerinin düğünleri, çocuklarının sünnetleri, sultanların tahta oturuları, milli-dini bayramlar, askeri zaferler ve yurt içi gezileri büyük eğlencelerin yapılmasına neden oluyordu. Bu eğlenceler sırasında içkiler tüketiliyor, çeşitli gösteriler düzenleniyor, kadın-erkek müzisyenler ve ses sanatçıları sanatlarını icra ederek oyunlar oynuyorlardı. Bu gibi organizasyonlarda yapılan gösteriler ve eğlenceler sadece sarayla sınırlı kalmıyor, sultan tarafından kutlamaların ve eğlencelerin halk kanadında da devam ettirilmesi sağlanıyordu.²⁴⁸

Sultanların düzenlediği eğlencelerde şiir, müzik ve dans hiç eksik olmazdı. Bu organizasyonlarda söylenen şiirlerin konusu genellikle aşk, şarap, yiğitlik ve sultanları öven methiyeler olurdu.²⁴⁹ Bu anlamda sultanlar şairleri ve edipleri bol ihsanlarla ihya ederlerdi.²⁵⁰ Eğlence meclislerinde yemekler yenilip, içkiler içildikten sonra şiirler okunurdu. Bu anlamda şiir sultanların eğlence meclislerinin ayrılmaz bir parçasıydı.²⁵¹ Selçuklu sultanlarının düzenlediği eğlencelerde şiirin, sazlı enstrümanlar ve şarkıcılar

²⁴⁵ Osman Turan, *a.g.e.*, s.369

²⁴⁶ Ahmet Eflaki, *a.g.e.*, cilt I, s.331

²⁴⁷ Ahmet Eflaki, *a.g.e.*, cilt I, s.30

²⁴⁸ Ahmet Altıntaş, *a.g.e.*, s.97

²⁴⁹ Hasibe Mazıoğlu, *Selçuklular Devrinde Anadolu'da Şairler*, Ankara 1993, s.299.

²⁵⁰ H. Fehmi Turgal, *Münnecim Başına Göre Anadolu Selçukluları*, İstanbul 1935, s.24

²⁵¹ Ahmet Altıntaş, *a.g.e.*, s.97

hazır bulunurdu. Çalgılar çalınarak, şarkılar söylenir, gecenin geç saatlerine kadar eğlenilir ve sarhoş olunurdu.²⁵²

Ayrıca bu eğlenceler için ara sıra Anadolu dışından da sanatkârlar getirilirdi. Bu sanatkârlar eğlenceler sırasında hünerlerini sergiler ve toplanan insanları doyasıya coştururlardı.²⁵³

3.1.6. Matem (Yas) ve Cenaze Törenleri

Eski Türklerde bir kişinin ölmesi halinde yas törenleri yapılırdı. Kırılarda ise ölünün bulunduğu çadırın etrafında süratli atlarla dolaşılır ve saçlar kesilir, saç-baş dağıtılır, yüz-kulak bıçakla çizilerek kan aktırılır. Ölünün atları kuyrukları kesilmek suretiyle kurban edilip yas yemeği yapılırdı. Eski Türklerde bu törenlere “*yuğ töreni*” denirdi.²⁵⁴ İslamiyet’in kabul edilmesi ile Türkler eski geleneklerinin tamamını terk etmemişlerdir. Bu yüzden Selçuklular Dönemi’nde Eski Türk gelenekleri kısmen devam etmiştir. Bu gelenekler arasında yas törenleri de yer almaktadır.

Selçuklular Dönemi’nde yas törenleri hakkındaki bilgilerimiz daha çok sultanların vefatı ile ilgili bilgi veren kaynaklara dayanmaktadır. Selçuklu sarayında, sultanların vefatından sonra saray çevresi ve devlet erkânı üç gün boyunca yas tutardı. Selçuklu sultanların yas törenlerine halk da katılabilirdi. Yas merasimi boyunca tahta çıkan yeni sultan, ölen eski sultana izafen beyaz atlas elbisesini giyerdi. Devlet erkânı ve resmi görevliler ise külahlarını ters çevirerek elbiselerinin üzerine beyaz örtüler çekerlerdi. Ağlama, üzüntü ve matem ile geçen üç günün sonunda yeni sultan, yasin bittiğini ifade etmek üzere beyaz elbiselerini çıkarır, küçük, büyük, resmi ve sivil herkesin taziyesini kabul eder ve emirlere hilatlar dağıtarak yeni sultan seçilmenin gereği olarak tahta çıkma şenliklerini başlatırdı.²⁵⁵

Cenazenin defnedilmesi ile yapılan yas törenlerinin süresi farklı şekillerde olabiliyordu. Selçuklu Türklerinde 3 gün, 7 gün veya 40 gün yas törenleri devam edebiliyordu. Bir cenaze için bazıları üç günlük yas tutarken, bir başkası 7 veya 40 gün yas tutabilmekteydi. Bu süreler içerisinde ne gibi işlemlerin yapıldığı çok net olmamakla beraber bütün yas törenlerinde Kuran-ı Kerim’in okutulup hatimler indirildiği bilgilerimiz arasında yer almaktadır. İlk üç gün boyunca yas kıyafeti

²⁵² Ahmet Altıntaş, *a.g.e.*, s.99

²⁵³ Osman Turan, *a.g.e.*, s.39

²⁵⁴ İbrahim Kafesoğlu, *a.g.e.*, s.306

²⁵⁵ Ahmet Altıntaş, *a.g.e.*, s.111

içerisinde kalınır, ağıtlar yakılır ve bazen de saçlar tıraş edilirdi.²⁵⁶ Gıyaseddin Keyhüsrev'in naşının Konya'da nakledildiği gün şairlerin ona yaktığı ağıtlar kaynaklara intikal etmiştir. Şahadetinin duyulması üzerine oğlu İzzeddin Keykavus Malatya'da ve diğer oğlu Alâeddin Keykubat da Tokat'ta üç gün boyunca babalarının yasını tutmuşlardı. Mevlevi kaynaklarına göre; Baha Veled'in ölüm haberini duyan Alâeddin Keykubat, yedi gün boyunca saraydan çıkmamış, 40 gün boyunca ata binmemiş ve tahtını bırakarak hasıra oturmuş, fakirlere ve dervişlere adaklar adayarak halka bol bol yemekler vermiş, kaledeki cuma mescidinde hatimler indirtmişti.²⁵⁷

Bu dönemde cenaze törenlerinde elbiseyi ve külahı ters giymek veya başı açık olarak bulunmak çok yaygın bir gelenektir. Bazen cenaze törenleri çok gösterişli ve gürültülü bir şekilde olurdu. Bu törenlerde mersiyeler (şiir) okunur, ölen kişinin yaptıkları anlatılır ve ölen kişi yâd edilirdi.²⁵⁸ Ölünün 40. günün ayrı bir önemi vardı. Bu günde helva veya yemek yapılıp dağıtılırdı.²⁵⁹ Ayrıca önemli şahsiyetlerin cenazelerinin defninde acele edilmeyerek çevre şehirlerden gelecek erkân beklenirdi.²⁶⁰

Görüldüğü üzere Eski Türklerin sevinçli ve matemli günlerine ait birçok gelenek Selçuklular Dönemi'nde de devam ettirilmiştir. Bu durum bize Türk kültürünün sürekliliğini göstermesi bakımından önem arz etmektedir.

3.2. Selçuklularda Mutfak Kültürü

Toplumların mutfak kültürü, yaşadıkları coğrafya ve geçim kaynaklarına bağlı olarak gelişir. Eski Çağlardan başlayarak Sanayi İnkılâbı'na kadar toplumların genelde geçim kaynakları tarım olmuştur. Bu gelişme toplumların mutfak kültürlerini şekillendirmiş ve birtakım benzerlikler ortaya çıkarmıştır. Ancak toplumların geçim kaynağı tarım olmasına rağmen mutfak kültürleri arasında farklılıklar da gözlenmiştir. Bu durumun ortaya çıkmasında toplumların değer yargıları, gelenekleri ve inançları etkili olmuştur. Doğal olarak devirler ve çağlar boyunca yeme-içme alışkanlıkları ve mutfak kültürü toplumdan topluma değişmiştir.

Türkler kitleler halinde Malazgirt Savaşı'ndan sonra Orta Asya'dan Anadolu'ya göç etmişlerdir. Bu göç hareketi sırasında birçok milletle etkileşime girmiş, onlarla iç içe yaşamış ve dolayısıyla yeme-içme ve mutfak kültürü bu etkileşim sonrasında devam

²⁵⁶ Ahmet Altıntaş, *a.g.e.*, s.112

²⁵⁷ Ahmet Eflaki, *a.g.e.*, cilt I, s.29-80; Ahmet Altıntaş, *a.g.e.*, s.112

²⁵⁸ Ahmet Eflaki, *a.g.e.*, cilt II, s.4

²⁵⁹ İbni Battuta, *İbni Battuta Seyahatnamesi I-II*, (çev. Münir Çevrili), İstanbul 1993, s.222

²⁶⁰ Ahmet Eflaki, *a.g.e.*, cilt II, s.93

ede gelen süreçte şekillenmiştir. Anadolu'ya göç eden Türkler hem geçtikleri yerlerdeki toplumlardan aldıkları hem de Orta Asya'dan getirdikleri kültürlerini Ön-Asya'ya taşımışlardır. Ancak Türkler Ön-Asya'ya geldikten sonra göçebe yaşamı terk ederek yerleşik yaşamı benimsemiş; Gök Tanrı inancını terk ederek İslamiyet'i kabul etmişlerdir. Bu durum Türklerin mutfak kültürlerini de etkilemiş ve Selçuklu mutfak kültürünün şekillenmesine temel oluşturmuştur.

Türk mutfak kültürü köklü bir yapıya sahiptir. Bu yapıyı toplumun ve siyasi organizasyonun her alanında görmek mümkündür. XI. yüzyılda, Selçuklu saraylarında Türk hükümdar ve beylerinin aşçıbaşılarının denetimlerinde mutfakları ve içkicibaşılarının nezaretlerinde de şaraphanelerinin varlığı bilinmektedir. Ayrıca her Türk evinin bir odasının günümüzde olduğu gibi mutfak olarak tanzim edildiğini ve evin bu kısmına, yemek pişirilen yer anlamında “aşlık” denildiğini görüyoruz. Yine XI. yüzyılda Türklerden bazıları sofraya “tergi” diyorlardı. Bundan alınarak sofraya kurmaya “tergi urmak” deniliyordu. Bazı Türk illeri ise “tepsi” kelimesini bugünkü gibi hem tepsi hem de sofraya anlamında kullanıyorlardı.²⁶¹

Anadolu'daki Türk mutfağı XI. yüzyılda Selçuklular Ön-Asya'ya geldikten sonra oluşmaya başlamıştır. Türk mutfağında bulunan birçok yiyecek-içecek yemek isimleri ile ilgili davranış kalıpları günümüze kadar gelmiştir.²⁶² Bu yemek, yiyecek ve içecek isimlerine; parça yemeği, etli pide (etli ekmek), yufka yemeği, tutmak, yahni, hoşmerim, bulamaç, çörek, pekmez, sucuk, pastırma, yoğurt, ayran, peynir, boza ve kavut (helva) örnek olarak verilebilir.²⁶³ Bunun yanı sıra güveç, tencere, sac ve şiş gibi mutfakla ilgili günümüz Türk mutfağında ve kültüründe halen yer almaktadır.²⁶⁴

Anadolu'nun fethinden sonra Selçuklu Türkleri bir süre İznik'te oturmuşlardır. Ancak zamanla dışarıdan çağrılan İslam-Türk nüfusu Kafkaslardan ve Yakın Doğu'dan gelirken beraberlerinde yemek kültürlerini de getirmiştir.²⁶⁵

Ayrıca Türk mutfağının zenginliği Anadolu'yu gezen seyyahlarında dikkatini çekmiştir. Bu konuya en dikkat çeken kişilerden biri de İbn-i Battuta'dır. İbn-i Battuta

²⁶¹ Reşat Genç, “XI. Yüzyılda Türk Mutfağı”, *Turkish Cuisine*, <http://www.turkishcuisine.org/pages.php?ParentID=1>

²⁶² Mehmet Akman, *Selçuklular Öncesi Dönemler ve Selçuklular Dönemi*, www.konyalezzet.com/index.php?p?İçerik&id=145

²⁶³ M. Saip Sürücüoğlu, “Selçuklularda Beslenme ve Mutfak Kültürü”, *Türk Mutfak Kültürü Üzerine Araştırmalar*, cilt XV, Ankara 2008, s.63-109

²⁶⁴ Mehmet Akman, *Selçuklu Öncesi Dönemler ve Selçuklu Dönemleri*, www.konyalezzet.com/index.php?p?İçerik&id=145

²⁶⁵ M. Saip Sürücüoğlu, *a.g.m*, s.63-109

Anadolu’da yediği yemeklerden övgü ile bahsetmiş ve dünyanın en güzel insanları ve “*en temiz halkı Anadolu’da yaşar ve en leziz yemekler Anadolu’da pişer*” diyerek Selçuklu mutfağından övgüyle bahsetmiştir.²⁶⁶

3.2.1. Ekmek Çeşitleri

XIII. yüzyılda Anadolu’da yaşayan insanların en önemli geçim ve beslenme kaynağı buğday idi. Selçuklular Dönemi’nde buğday taneleri daha olgunlaşmadan veya olgunlaştıktan sonra keyifle yenirdi. Özellikle kış aylarında olgunlaşan buğday taneleri ateşte kızartılarak yenirdi. Bu dönemde buğday’dan; bulgur, içkiler ve ekmek yapılırdı.²⁶⁷

3.2.1.1. Yufka Ekmeği

İçinde başka hububat tanesi bulunmayan katıksız-temiz buğdaya “*arı buğday*” denir. Bu temizlenmiş ve yıkanarak öğütülmüş buğday unundan yapılan ekmeğe de “*arı buğday ekmeği*” denirdi. Selçuklular Dönemi’nde yufka ekmeği vardı. Hükümdarın ziyafet sofrası için hazırlanan yufkanın da en temiz buğday unundan yapılması yakışırdı.²⁶⁸ Günümüzde de Yufka ekmeği Anadolu’nun birçok köyünde ve kasabasında hala yapılmaktadır.

Yufkadan “*dürüm*” ve “*börek*” yapılırdı. Dürüm, yufkanın içerisine yağlanan tulum peynirinin dürülmesi sonucunda elde edilirdi. Börek ise yufkanın içerisine peynirin konulması ve bu yufkanın ikiye katlanarak pişirilmesi sonucu elde edilirdi. Ayrıca dürüm ve böreğin dışında “*çukmın*”, “*sinçüy*”, “*çörek*”, “*kömeç*”, “*közmek*” ve “*kömbe*” gibi birçok ekmek çeşidi de Selçuklular Devri’nde tüketilirdi.²⁶⁹

3.2.1.2. Tandır Ekmeği

Selçuklular Dönemi’nde Anadolu’nun hemen hemen her tarafında tandır yapılırdı. Evlerin alt katında yahut tek katlı evlerin bir odasında tandır bulunurdu. Tandır için derin bir çukur kazılırdı. Bu çukurun tam dibinde ağzının yan ilerisine doğru bir hava deliği “*baca*” bulunurdu. Tandırda yakılan odun, çalı, çırpı ve tezek dumanları

²⁶⁶ İbn-i Battuta, *a.g.e.*, cilt I, s.400.

²⁶⁷ Mehmet Akman, *Selçuklular Öncesi Dönemler ve Selçuklular Dönemi*, www.konyalezzet.com/index.php?p?İçerik&id=145

²⁶⁸ Mehmet Zeki Oral, “Selçuklu Devri Yemekleri ve Ekmekleri”, *Turkish Cuisine*, www.turkishcuisine.org/pages.php?Parent,ID=1&Firstlevel=8

²⁶⁹ M. Saip Sürücüoğlu, *a.g.m.*, s.63-109

bacadan dışarı çıkardı. Tandırın içi desti toprağı ile güzelce sıvanırdı. Hazırlanarak ısıtılan tandırın kenarlarına yapıştırılan hamurla ekmek ve tandırın içerisine sarkıtılan tencereler vasıtasıyla yemek pişirilirdi.²⁷⁰

3.2.1.3. Arpa Ekmeğı

Selçuklular Dönemi'nde arpa ekmeğı büyük bir keyifle tüketilirdi. Arpa ekmeğinin yapımı şu şekilde idi. İlk önce 250 gr arpa unu ve sıcak su bir kaptaki karıştırılırdı. Hamur balçık halini getirilirdi. Daha sonra hamurun üstü kapatılarak bir gece bekletilirdi. Hazır olan hamura 1 gün sonra 500 gr arpa unu ilave edilirdi. Tuz ve yeterince su ilave edilip hamur yoğrulmaya başlanırdı. Hamur pürüzsüz bir kıvama gelince 8-10 parçaya ayrılırdı. Ayrılan hamurun ortasına ceviz büyüklüğünde bir delik açılırdı. Böylece hazırlanan hamur tandır veya fırında pişirilirdi.²⁷¹

3.2.1.4. Girde Ekmeğı

Selçuklular Dönemi'nde yapılan ekmek türlerinden bir diğeri de Girde ekmeğı idi. Girde ekmeğı ise şu şekilde yapılırdı. Unun ortası açılarak azar azar su ilave edilmek suretiyle yoğrulmaya başlanırdı. Hamur kıvama geldikten sonra üzeri nemli bezle kapatılır ve 10 dakika bekletilip tekrar yoğrulurdu. Bu işlem 3 defa tekrar edilirdi. Daha sonra hamur yumruk büyüklüğünde bezelere ayrılırdı. Bezeler tahta üzerinde oklava yardımıyla açılırdı. Hazırlanan yufkalar saca yayılarak ya da tandıra yapıştırılarak pişirilirdi.²⁷²

3.2.2. Aperatif Yiyecekler

3.2.2.1. Börek

Selçuklularda börek ve çeşitleri tüketilirdi. Genelde sac veya tandır ocağında pişirilirdi. Çoğunlukla kıymalı, kıkırdaklı peynirli ve otlu börekler yenirdi.

Böreğın yapımı ise şu şekilde idi. Un ve ince kaya tuzu karıştırılırdı. Yeterince su aldıktan sonra sertçe yoğrulmaya başlanırdı. Hamur yeterince toplanınca 5 bezeye bölünürdü. Bezelerin üzerine nemli bez koyulup dinlenmeye alınırdı.

²⁷⁰ Mehmet Zeki Oral, "Selçuklu Devri Yemekleri ve Ekmekleri", *Turkish Cuisine*, www.turkishcuisine.org/pages.php?ParentID=1&Firstlevel=8

²⁷¹ Ömür Akkor, *Selçuklu Mutfağı*, İstanbul 2013, s.95

²⁷² Ömür Akkor, *a.g.e.*, s.105

Diğer taraftan ıspanaklar iyice yıkanıp gelişi güzel parçalara bölünürdü. Soğanlar yemeklik tarzında kıyılırdı. Daha sonra tavaya kavurma ve sadeyağ koyulup ardından soğan eklenirdi. Soğanla beraber 5 dakika kavrulup ıspanak, tuz ve karabiber eklenirdi. Tüm malzeme ıspanaklar sönünceye kadar 10 dakika daha kavrulur ve altı kapatılırdı. Hazırlanan içi başka bir kaba yayılır ve soğutulurdu. Bu arada bezeler oklava yardımıyla yufka büyüklüğünde açılırdı. Soğutulan içten ortasına yayılır ve zarf şeklinde kapatılırdı. En son sac ocağında pişirilirdi.²⁷³

3.2.2.2.Kulice (Simit)

Kulice (simit) ise şu şekilde yapılırdı. Arpa unu ve sıcak su bir kaptaki karıştırılıp üzeri kapatılırdı. Hazırlanan hamur 1 gece bekletilirdi. Bekletilen hamur bir gün sonra arı buğday unu, tereyağı ve tuz eklenip yoğrulmaya başlanırdı. Su gerektiği kadar azar azar eklenirdi. Hamur kıvama gelince küçük parçalar koparılıp elle yuvarlanırdı. 30 santimlik şeritler haline gelince iki ucu suyla ıslatılıp yapıştırılırdı. Hazırlanan simitler tandırda veya fırında pişirilirdi.²⁷⁴

3.2.3. Etlı Yemekler

Eski Türklerin temel geçim kaynağı hayvancılıktı. Tarihlerin başlangıcından beri hayvancılıkla uğraşan Eski Türkler, ekonomilerini hayvancılığa dayandırmışlardır. Bu yüzden et ve et ürünleri Türk mutfak kültüründe önemli bir yere sahiptir.²⁷⁵ Eski Türkler et ve et ürünlerini taze tükettikleri gibi konserve yaparak ve gerektiği zaman tüketmek için muhafaza da ederlerdi.²⁷⁶

Selçuklu mutfağında; koyun, keçi, kuzu, oğlak, tavuk, av kuşları ve balık tüketilen başlıca et ve et ürünleriydi. Selçuklular Dönemi'nde bu hayvan türlerinin etleri ve kaz-tavuk etleri ile kebaplar yapılırdı.²⁷⁷

3.2.3.1. Kebaplar

Selçuklular Dönemi'nde et ve et ürünlerinden yapılan yemeklerin başında kebab gelmekteydi. Kebap genellikle özel bir yemek türü olup, fırınlarda pişirilirdi. Bu yüzden

²⁷³ Ömür Akkor, *a.g.e.*, s.109

²⁷⁴ Ömür Akkor, *a.g.e.*, s.110

²⁷⁵ M. Saip Sürücüoğlu, *a.g.m.*, s.63-109

²⁷⁶ İbrahim Kafesoğlu, *a.g.e.*, s.318

²⁷⁷ Mehmet Zeki Oral, "Selçuklu Devri Yemekleri ve Ekmekleri", *Turkish Cuisine*, www.turkish-cuisine.org/pages.php?ParentID=1&Firstlevel=8

Selçuklular Dönemi'nde pişirilen kebaba “*furun (fırın) kebabı*” denirdi. Ancak kebap yalnızca sık et olarak tüketilmezdi. Kebabın yanında pilav da pişirilerek yenirdi.²⁷⁸ Selçuklular Dönemi'nden kalma bir gelenek olarak günümüzde “*etli pilav*” Anadolu'nun çeşitli bölgelerinde sünnet, düğün, mevlit vb. vesilelerle davetlerde en temel yemek olarak ikram edilmektedir.²⁷⁹

3.2.3.2. Biryen

Biryen Anadolu coğrafyasının çok aşına olduğu etli bir yemek türüdür. Selçuklular Dönemi'nde en çok tüketilen etli yemekler arasında yer alırdı. Sık etten yapılan Biryen, genellikle fırında pişirilerek yeme kıvamına getirilirdi. Selçuklular Dönemi'nde biryen kebabı çok özel bir yemek türü olup ağır yemek sofralarında ve özel davetlerde konuklara sunulurdu.²⁸⁰

Selçuklularda Dönemi'nde yapılan ve halen günümüzde de büyük bir ustalıklarla yapılarak tüketilen biryen kebabı; kuyu, çevirme ve tandırda olmak üzere üç şekillerde yapılmaktadır.

3.2.3.3. Söğürme

Söğürme hindi, tavuk, kaz veya etten yapılabilirdi. Hindi, tavuk, kaz veya et kesildikten sonra özen ile temizlenirdi. Daha sonra temizlenmiş olan hindi, tavuk, kaz veya etler tuz ve baharat ile terbiye edilirdi. Terbiye işlemi tamamlandıktan sonra hindi, tavuk, kaz veya et parçacıkları bakırdan veya saçtan yapılmış olan tavaya konarak pişirilirdi. Ancak söğürme yalnızca tavada pişirilmezdi. Aynı zamanda fırında veya tandırda da söğürme pişirilebilirdi.²⁸¹

3.2.3.4. Yahniler

Selçuklular Dönemi'nde tüketilen et ve et ürünlerinden biri de yahni idi. Yahnisi sığır veya koyun etinden yapılırdı. Sığırdan veya koyundan alınan parçalar

²⁷⁸ Mehmet Önder, *Selçuklu Devri Yemekleri, Geleneksel Türk Yemekleri ve Beslenme*, Konya 1982, s.249- 254; M. Saip Sürücüoğlu, *a.g.m*, s.63-109

²⁷⁹ S.Güler, S.Bodur, Mehmet Akman, “Konya Düğün Yemeği Üzerine Bir Çalışma”, *Beslenme ve Diyetik Dergisi*, 25:2, s.38-40

²⁸⁰ M. Saip Sürücüoğlu, *a.g.m*, s.63-109

²⁸¹ M. Zeki Oral, “Selçuklu Devri Yemekleri ve Ekmekleri”, *Turkish Cuisine*, www.turkish-cuisine.org/pages.php?ParentID=1&Firstlevel=8

temizlendikten sonra parçalara bölünürdü. Daha sonra parçalara ayrılmış olan etler; tuz, soğan ve baharat ile terbiye edilerek pişinceye kadar kaynatılırdı.

Yahni yemeği farklı şekillerde pişirilebilirdi. Yahni olarak pişirilmesi için seçilen et parçalarının arasına soğan bırakılırsa yemek “soğanlı yahni”, sarımsak bırakılırsa “sarımsaklı yahni”, nohut bırakılırsa “nohutlu yahni” ve tavuk bırakılırsa “tavuklu yahni” adını alırdı.²⁸² Günümüzde de yahni yemeği Anadolu’nun farklı bölgelerinde yöresel değişikliklere rağmen yapılmakta ve afiyet ile tüketilmektedir.

3.2.3.5. Ateşte Kuzu

Ateşte kuzu yemeği Selçuklular Dönemi’nde önemli bir ziyafet yemeği idi. Ateşte kuzu şu şekilde yapılırdı. Bahçede odun ateşi yakılırdı. Kuzu, kaya tuzuyla iyice ovulurdu. Ateşin üzerine çevirme düzeneği kurulurdu. Et, ateşten en az yarım metre uzakta olmalıydı. Kuzu, bir oduna takılır ve ateşin üzerine oturtulurdu. Yaklaşık 3 saat boyunca ara ara çevrilerek pişirilirdi.²⁸³

3.2.3.6. Tirit

Selçuklular Dönemi’nde en çok sevilen yemeklerin başında tirit gelirdi. Tirit, günümüzde de Doğu ve Güneydoğu’da ziyafetlerde ikram edilen bir yemektir. Tirit’in yapımı şu şekilde olurdu. Su ve kemikler, tuz ve karabiber ilave edilerek tencereye koyulurdu. Bu karışım yaklaşık 2 saat kaynatılırdı. Ekmekler kâselere parçalanırdı. Sarımsak ezip süzme yoğurtla karıştırılırdı. Haşlama suyu ekmeklerin üzerine dökülürdü. Üzerine sarımsaklı yoğurt ilave edilirdi. Nane yapraklarıyla servis edilirdi.²⁸⁴

3.2.3.7. Kalya-i Birinci (Kavurmalı Pilav)

Kalya-i Birinci (Kavurmalı Pilav) şu şekilde yapılırdı. Kuzu kolunun sinirleri ayıklanıp kuşbaşı tarzında kesilirdi. Kuyruk yağı da küçük parçalara bölünürdü. Tavada önce yağ eklenip eritilirdi. Yağ erimeye başlayınca kuzu etleri ilave edilirdi. Çevire çevire kavurmaya başlanırdı. Bir saat kadar pişirmeye devam edilirdi. Pişmeye yakın tuzu ilave edilirdi. Diğer yandan pirinç bol suyla yıkanırdu. Bir kaşık sadeyağ ile pirinç

²⁸² M. Zeki Oral, “Selçuklu Devri Yemekleri ve Ekmekleri”, *Turkish Cuisine*, www.turkish-cuisine.org/pages.php?ParentID=1&Firstlevel=8

²⁸³ Ömür Akkor, *a.g.e.*, s.126

²⁸⁴ Ömür Akkor, *a.g.e.*, s.135

tencerede kavurmaya başlanırdı. 5 dakika kavrulduktan sonra suyu ve tuzu ilave edilirdi. Su kaynamaya başlayınca kısık ateşe alınırdı. Suyu çekince altı kapatılıp 15 dakika dinlendirmeye alınırdı. Sadeyağın kalanı bir kapta yakınıp ve pilav dinlenirken üzerine dökülürdü.²⁸⁵

3.2.3.8. Fırın Kebabı

Yukarıda da bahsettiğimiz gibi fırın kebabı Selçuklular Dönemi'nin önemli etli yemekleri arasında yer alırdı. Fırın kebabı, şu şekilde yapılırdı. Oğlak eti tuzla ovulurdu. Bakır leğene koyulurdu. Etrafına küçük sadeyağ parçaları atılırdı. Akşamdan serin fırına atılırdı. Sabah fırından çıkarılıp kemiklerinden ayrılırdı. Ekmeği yağlanıp yanında soğanla servis edilirdi.²⁸⁶

3.2.4. Süt Ürünleri

Selçuklular Dönemi'nde süt elde etmek için inek, koyun, keçi, manda ve deve kullanılırdı. Bu hayvanların sütünden yoğurt, ayran, peynir, kaymak ve yağ gibi yiyecek-içecekler yapılırdı. Ayrıca süt ve süt ürünleri tek başına kullanıldığı gibi, çeşitli yemeklerin yapımında da kullanılırdı.²⁸⁷

3.2.4.1. Tutmaç

Anadolu Selçukluların yemek menüsünün başında “*tutmaç*” yer alırdı. Tutmaç, XI. yüzyılda Selçuklu Türklerinin en meşhur yemeği idi.²⁸⁸ Selçuklular Dönemi'nde tutmaç, inceltilmiş hamurun dört köşe küçük kesilerek üzerine kıyma konması ve üçgen şeklinde katlanmasıyla yapılırdı. Daha sonra sıcak suda haşlanan tutmaç, sarımsaklı yoğurt ve eritilmiş tereyağı ile yenirdi.²⁸⁹ İçine konan katıkların çok bol ve besleyici olmasına dikkat edilirdi. Tutmaç; kaşıkla değil, şiş denilen bir çeşit çatal ile yenirdi. Tutmacın taneleri yenildikten sonra suyu da içilirdi. Tutmaç günümüzde ufak tefek değişikliklerle mantı olarak tüketilmektedir.²⁹⁰

²⁸⁵ Ömür Akkor, *a.g.e*, s.137

²⁸⁶ Ömür Akkor, *a.g.e*, s.147

²⁸⁷ M Saip Sürücüoğlu, *a.g.m*, s.63-109

²⁸⁸ Reşat Genç, “XI. Yüzyılda Türk Mutfağı”, *Turkish Cuisine*, <http://www.turkishcuisine.org/pages.php?ParentID=1>

²⁸⁹ Mehmet Önder, *a.g.e*, s.249- 254

²⁹⁰ Bahaddin Ögel, “Türk Mutfağının Gelişmesi ve Türk Tarihi”, *Turkish Cuisine*, www.turkish-cuisine.org/pages.php?ParentID=1&Firstlevel=7

3.2.4.2. Keşkek

Keşkek Selçukluların yöresel yemeklerinden biridir. Keşkek için önce buğday bir tencerede haşlanırdı. Daha sonra soğan ile kavrulurdu. Bazen içine et de konulurdu. Tahta kaşık ile iyice dövülürdü. Bundan sonra üzerine et suyu dökülürdü. Nihayet üzerine sosu dökülür ve sofraya bırakılırdı. Anadolu'da keşkek Selçuklulardan sonra, sevilen bir yemek olarak tüketilmektedir.²⁹¹

3.2.4.3. Sütlaç

Sütlaç, süt ürünlerine örnek olarak gösterilmektedir. Selçuklular Dönemi yemekleri arasında daha çok tatlı kıvamında tüketilen yiyecekler-muhallebi ve kazandibi gibi-tatlılar arasında yer almaktadır.²⁹²

3.2.5. Tatlı Yiyecekler

Selçuklular Dönemi'nde şeker ve şekerli yiyecekler tüketilmiştir. Bu şekerli yiyecekler arasında; şeker, bal, helva, pekmez vb. tatlılar bulunmaktaydı. Selçuklular Dönemi'nde çarşı ve pazarlarda şekerli yiyecekler ve helva satan dükkânlara rastlanmaktaydı.²⁹³ Bu durum Selçuklular Dönemi'nde Türklerin damak tadına ve mutfak kültürüne ne kadar düşkün olduklarını göstermesi bakımından güzel bir örnektir.

Selçuklu Türkleri tatlıya düşkündü. Bu tatlıların arasında en çok pekmez ve bal gelmekteydi. Bu yüzden Selçuklular Dönemi'nde Anadolu'nun farklı bölgelerinde üzüm bağları yetiştirilirdi. Elde edilen üzümlerden az önce de bahsettiğimiz gibi tatlılar elde edilirdi.²⁹⁴

Selçuklular Dönemi'nde şeker yapılmakta ve yenilmekteydi. Ancak şeker yalnızca toplumda tüketilen bir yiyecek olmaktan ziyade resmi devlet törenleri ve merasimlerde de halka dağıtılırdı. Selçuklular Dönemi'nde hükümdarların tahtta çıkma törenleri, şehzadelerin sünnet düğünleri ve hükümdarların evlenmeleri sırasında geleneksel olarak halka şeker dağıtılırdı.²⁹⁵

²⁹¹ Mehmet Akman, *Selçuklular Öncesi Dönemler ve Selçuklular Dönemi*, [www.konyalezzet.com/index.php? p?İçerik &id =145](http://www.konyalezzet.com/index.php?p?İçerik&id=145)

²⁹² Mehmet Önder, *a.g.e*, s.249-254.

²⁹³ Mehmet Akman, *Selçuklular Öncesi Dönemler ve Selçuklular Dönemi*, [www.konyalezzet.com/index.php?=-icerik &id = 145](http://www.konyalezzet.com/index.php?=-icerik&id=145)

²⁹⁴ M. Saip Sürücüoğlu, *a.g.m*, s.63-108.

²⁹⁵ M. Zeki Oral, "Selçuklu Devri Yemekleri ve Ekmekleri", *Turkish Cuisine*, www.turkish_cuisine.org/pages.php?ParentıD=1&Firstlevel=8

3.2.5.1. Nukul

Selçuklular Dönemi'nde şekerli tatlılar arasında hamur işleri de önemli bir yer almaktaydı. Nukul da buna örnek olarak gösterilebilen bir tatlıydı. Nukul yaparken önce hamur yoğrulur, yoğrulan bu hamur 3mm kalınlığında açılırdı. Sonrasında üstüne kıyma, ceviz içi ve toz şeker serpilirdi. Daha sonra bu hamur bir kenarından tutularak yuvarlanır her yuvarlandığı kattan sonra tabakalar arasına bir kat kıyma veya ceviz bırakılırdı. Bu işlemden sonra kesilerek tepsiye yayılır ve fırında pişirilirdi.²⁹⁶

3.2.5.2. Helvalar

Selçuklular Dönemi'nde tüketilen şekerli tatlılar arasında helvalar da önemli bir yer teşkil etmekteydi. Helvalar, içine konulan malzemelerin çeşitlilik göstermesi nedeniyle farklı isimler almaktaydı. En çok yapılan ve en bilinen helvalar 3'e ayrılırdı: Yağda kavrulmuş unun üzerine pekmez, bal şerbeti veya şeker şerbeti dökülerek “*un helvası*”, aynı işlemin un yerine irmikle yapılması sonrasında “*irmik helvası*” ve un veya irmiğin yerine nişastanın kullanılmasıyla “*nişasta helvası*” elde edilirdi.

Selçuklular Dönemi'nde bu helva türlerinin yanında başka helva türleri de yapılmaktaydı. Bu helvaların başında; memnuniye, susam helvası, tahin helvası, badem helvası, ceviz helvası, kâğıt helvası ve keten helvası gelirdi.²⁹⁷

Selçuklular Dönemi'nde türetilen bazı helvalar ve yapıları şöyleydi;

3.2.5.2.1. Ceviz Helvası

Ceviz, havanda pelte haline gelene kadar dövülürdü. Dövülen ceviz bir tepsiye dökülürdü. Parça şekeri de havanda dövülüp iyice un haline getirilince cevize ilave edilirdi. Ceviz ve şekeri yoğrulmaya başlanırdı. Ceviz ve şeker hamur haline gelene kadar yoğrulmaya devam edilirdi. Hamur haline getirildikten sonra kaşık yardımıyla servis edilirdi.²⁹⁸

3.2.5.2.2. Badem Helvası

Badem içleri sıcak suda 10 dakika ıslatılırdı. Islanan badem içleri havana alınırdı. Badem içleri havanda pelte haline gelene kadar dövülürdü. Dövülen badem

²⁹⁶ Ömür Akkor, *a.g.e.*, s.169; M. Zeki Oral, “Selçuklu Devri Yemekleri ve Ekmekleri”, *Turkish Cuisine*, www.turkish-cuisine.org/pages.php?ParentID=1&Firstlevel=8

²⁹⁷ M. Zeki Oral, “Selçuklu Devri Yemekleri ve Ekmekleri”, *Turkish Cuisine*, www.turkish-cuisine.org/pages.php?ParentID=1&Firstlevel=8

²⁹⁸ Ömür Akkor, *a.g.e.*, s.168

içleri bir tepsiye dökülürdü. Parça şekeri de havanda dövülüp iyice un haline getirildikten sonra badem içleri ilave edilirdi. Badem içi ve şekeri yoğrulmaya başlanırdı. Badem içi ve şeker hamur haline gelene kadar yoğrulmaya devam edilirdi. Hamur haline getirilince kaşık yardımıyla servis edilirdi.²⁹⁹

3.2.5.2.3. Memnuniye

Sadeyağ tencereye koyulup ocak yakılırdı. Sadeyağ irmiği ilave edilip ağır ağır kavrulurdu. Yaklaşık yarım saat kısık ateşte kavurmaya devam edilirdi. İrmik kavrulurken pekmez ya da balla su karıştırılıp şerbet hazırlanırdı. İrmik kavrulduğunda şerbeti ilave edilirdi. 10 dakika daha kaynatılıp altı kapatılırdı. Tencerenin kapağı kapatılıp 20 dakika dinlendirilip servis edilirdi.³⁰⁰

3.2.5.3. Dane ve Muza'fer

Türkçede “zerde” denilen bu yemek za'fıranla sarı renk verilmiş, bir nevi pirinç tatlısıdır. Önce pirinç-çorbada olduğu gibi suda suluca pişirilirdi. İyice piştikten sonra üzerine kâfi miktarda şeker ilave olunurdu; ayrıca bir kapta su ile ısıtılmış za'fıranın sarımtırak renkteki suyu alınırdı. Kendisi de ufalanırdı. Akabinde şekerli pirincin üzerine dökülerek karıştırılırdı. Sonra bir miktar nişasta alınırdı. Soğuk suda ezilirdi. Önce hazırlanan şekerli, za'fıranlı kısmı üzerine dökülürdü. En son birazcık kaynatılır ve böylece “zerde” elde edilirdi.³⁰¹

3.2.6. Kuruyemiş ve Çerezler

Selçuklular Dönemi'nde çerez ve türevleri sazlı sözlü eğlence meclislerinde tüketilirdi. En çok tüketilen çerezler arasında ceviz ve kuru üzüm yer almaktaydı. Ceviz ve kuru üzümün dışında keçiboynuzu ve fıstık da bahsedilen diğer çerezlerdi.³⁰² Günümüzde de kuru üzüm ve ceviz içi çerez olarak tüketilmektedir.

3.2.7. İçecekler

Selçuklu Dönemi'nde Türkler birçok besin maddesinden içecekler yapabiliyorlardı. Bu içecekler; alkollü ve alkolsüz olmak üzere ikiye ayrılırdı. Selçuklu

²⁹⁹ Ömür Akkor, *a.g.e.*, s.171

³⁰⁰ Ömür Akkor, *a.g.e.*, s. 161

³⁰¹ M. Saip Sürücüoğlu, *a.g.m.*, s.63-109

³⁰² M. Saip Sürücüoğlu, *a.g.m.*, s.63-109

Türklerinin en çok sevdiği içeceklerin başında “ayran”, “boza”, “kızıl süçük”, “şarap” ve “çeşitli şerbetler” gelirdi.

3.2.7.1. Ayran

Ayranın hammaddesi yoğurt idi. Yoğurda bir miktar su ilave edildikten sonra deriden yapılan yayıkla çalkanarak yağı ayrılıp alındıktan sonra ayran elde edilirdi.³⁰³

3.2.7.2. Boza

Bozanın hammaddesi ise arpa ve buğday idi. Arpa ve buğdaydan yapılan bu içecek alkolsüz idi.³⁰⁴

3.2.7.3. Kızıl Süçük

Kızıl süçük alkollü bir içecekti. Kızıl süçük şarap üzümünün kaynatılarak soğutulması sonrasında elde edilirdi.³⁰⁵

3.2.7.4. Şarap

Şarap Eski Türklerden beri içilen bir içecektir. Eski Türkler “Ant içme” törenlerinden sonra şarap içerlerdir.³⁰⁶

Alkollü bir içecek olan şarap kırmızı üzümünden yapılırdı. Üzüm taneleri sıkıldıktan sonra elde edilen üzüm suyu mayalanarak bir süre dinlenmeye bırakılırdı. Uygun ortamda bir süre dinlenen bu üzüm suyu içilecek kıvama gelirdi. Selçuklu sarayında ve toplumunda yapılan iştret âlemlerinde şarap vazgeçilmez içkiydi.³⁰⁷ Selçuklular Dönemi’nde mis kokulu ve ıtırli şerbetlerden bahsetmek de mümkündür. Bazen meyvelerden ve süttten yapılan şerbetlere kokular da ilave edilir ve bu şerbetler mevlitlerde, misafir ağırlamada ve bayramlarda konuklara ikram edilirdi.³⁰⁸

³⁰³ M. Zeki Oral, Selçuklu Devri Yemekleri ve Ekmekleri, *Turkish Cuisine*, www.turkishcuisine.org/pages.php?ParentID=1&Firstlevel=8

³⁰⁴ M. Saip Sürücüoğlu, *a.g.m.*, s.63-109

³⁰⁵ M. Saip Sürücüoğlu, *a.g.m.*, s.63-109

³⁰⁶ Abdülkadir İnan, “Eski Türklerde ve Folklorunda “Ant” ”, *Türkoloji Dergisi*, turkoloji.cu.edu.tr/makale.../tum_list.php?...Abd%FClkadir%20%DDnan

³⁰⁷ M. Zeki Oral, “Selçuklu Devri Yemekleri ve Ekmekleri”, *Turkish Cuisine*, www.turkish-cuisine.org/pages.php?ParentID=1&Firstlevel=8

³⁰⁸ M. Zeki Oral, “Selçuklu Devri Yemekleri ve Ekmekleri”, *Turkish Cuisine*, www.turkishcuisine.org/pages.php?ParentID=1&Firstlevel=8

Selçuklular Dönemi'nde türetilen bazı şerbetler ise şunlardır;

3.2.7.5. Pekmez Şerbeti

Pekmezle su karıştırılırdı. Sürahiye koyulup soğuk olarak servis edilirdi.³⁰⁹

3.2.7.6. Nardenk Şerbeti

Narlar ortadan ikiye ayrılırdı. Kabuğuna kaşıkla vurularak içi bir kaba çıkarılırdı. Nar taneleri bakır elekte ezilerek süzülürdü. Elekte süzülen nar suyu temiz bir tülbentten süzülerek tencereye koyulurdu. Şekeri ilave edilip tencerenin altı açılırdı. Rengi koyulaşınca ve kıvam alıncaya kadar kaynatılırdı. Soğutulduktan sonra sulandırılarak servis edilirdi.³¹⁰

3.2.7.7. Limonlu Bal Şerbeti

Üç adet limon rendelenip suyu sıkılırdı. Hazırlanan limon suyu bir bardak suyla kaynatılırdı. Kaynayan limon suyu sürahiye alınırdu. Üzerine bir bardak daha su ve bal ilave edilirdi. İyice karıştırılırdı. Kalan su ilave edilerek soğuk olarak servis edilirdi.³¹¹

3.2.7.8. Kar Şerbeti

Su ve nişasta karıştırılırdı. Bir süzgeçten geçirilerek tencereye koyulurdu. Üzerine pekmez ilave edilip 15 dakika kaynatılırdı. Altı kapatılıp soğumaya bırakılırdı. Şerbetten yapılmak istendiği zaman hazırlanan karışım, dağ kırıyla sulandırılıp servis edilirdi.³¹²

3.2.7.9. Buhsun

Küpe tüm malzeme koyulurdu. Mayalanmaya bırakılırdı. Her gün kontrol edilirdi. Köpüklenmeye başlayınca köpükleri üzerinden alınırdu. Asitlenmeye başlanınca servis edilirdi.³¹³

³⁰⁹ Ömür Akkor, *a.g.e.*, s.184

³¹⁰ Ömür Akkor, *a.g.e.*, s.185

³¹¹ Ömür Akkor, *a.g.e.*, s.186

³¹² Ömür Akkor, *a.g.e.*, s.187

³¹³ Ömür Akkor, *a.g.e.*, s.195

3.2.8. Sebzeler, Meyveler ve Sebze-Meyve Yemekleri

Selçuklu Dönemi'nde tarlada; pırasa, tere, ıspanak, marul, kereviz, turp ve kabak; bahçelerde; soğan, sarımsak ve maydanoz vb. gibi sebzeler yetiştirilirdi. Bu sebzelerden bazıları kış için kurutulabildiği gibi pişirilerek yemek de yapılabiliyorlardı. Selçuklu Dönemi'nde domates, patates, patlıcan, bamyaya vb. sebzeler henüz tanınmadığı için daha çok kara pazı ve kabaktan yemekler yapılırdı.³¹⁴ Bunların dışında “*kalye*” adı verilen sebze yemeği de yapılırdı. Bu yemek, yağla kavrulduktan sonra kaynatılmış, etsiz patlıcan ve kabaktan yapılırdı. Bazı meyvelerden de kalyeler yapılırdı. Bu meyvelerden en yaygın olanı erikti. Erik kurusu temizce yıkanarak suya konurdu. Erik suyu, suluca bir pekmez kıvamına gelinceye kadar kaynatılmaya devam edilirdi. Daha sonra üzerine eritilmiş tereyağı ve dövülmüş ceviz içi konarak yenilirdi.³¹⁵

Suda haşlanıp yağda kavrulmuş sebzelerden hazırlanan sebze yemeklerine “*borani*” denirdi. Ispanak, sirkeotu, evelek, ebegümece, kuzukulağı gibi yaprak sebzeler sıcak suda haşlandıktan sonra suyu sıkılırdı. Kıvamını tutturmak kaydı ile yağda kavrulurdu. Daha sonra üzerine sarımsaklı yoğurt dökülerek yenilirdi.

Bazen sebzeler pirinç veya bulgurla pişirildikten sonra üzerine yoğurt dökülerek de borani hazırlanabiliyordu. Sebzelerin bulgur veya pirinçle pişirildikten sonra üzerlerine sarımsaklı yoğurt dökülerek yenilmesine yemeklere Anadolu'nun muhtelif yerlerinde “*aş*” denildiği gibi, yalnız bulgur veya pirinçten sulu olarak lapadan daha suluca pişirilen ve içine kavurma, kıyma, yağ konularak yenen yemeklere de “*aş*” denirdi.³¹⁶

Selçuklular Dönemi'nde yetiştirilen meyveler arasında ise hurma, turunç, incir, nar, elma, kavun, karpuz, armut ve üzüm yer almaktaydı. Selçuklular meyveleri taze olarak tükettikleri gibi kış için de kurutarak onları tüketilmişlerdir.³¹⁷

³¹⁴ Mehmet Akman, *Selçuklular Öncesi Dönemler ve Selçuklular Dönemi*, www.konyalezzet.com/index.php?p=icerik&id=145

³¹⁵ M. Zeki Oral, “Selçuklu Devri Yemekleri ve Ekmekleri”, *Turkish Cuisine*, www.turkishcuisine.org/pages.php?ParentID=1&Firstlevel=8

³¹⁶ M. Zeki Oral, “Selçuklu Devri Yemekleri ve Ekmekleri”, *Turkish Cuisine*, www.turkishcuisine.org/pages.php?ParentID=1&Firstlevel=8

³¹⁷ M. Saip Sürücüoğlu, *a.g.m*, s.63-109

3.2.9. Yağlar

Eski Türklerin Orta Asya’da temel geçim kaynakları hayvancılık olduğu için kolaylıkla yağ elde ederlerdi. Eski Türklerde süttten elde edilen taze tuzlanmamış tereyağa “*sağyağ*” denilirdi.

Selçuklular Dönemi’nde Eski Türklerde olduğu gibi “*tereyağ*”(sağyağ) elde edilirdi. Ancak bu yağın dışında; “*yakrı*” (iç yağı), “*susamyacı*” (küç), “*cevizyağı*” ve “*findıkyacı*” gibi yağlar da kullanılırdı. Selçuklular Dönemi’nde yağ, çok tüketilen besin maddelerinden biriydi. Yağ; tek başına, ekmeğe sürülerek, eritilip ekmek batırılarak veya yemeklere eklenerek tüketiliyordu.³¹⁸

3.2.10. Çorbalar

Selçuklular Dönemi’nde Şehriye Çorbası (sarmucuk), Bulamaç Çorbası, Herise Çorbası, Buğday Çorbası, Yoğurt Çorbası (Düğün Çorbası)³¹⁹ ve Ciğer Çorbası³²⁰ gibi çorbalar yapılırdı. Bu çorbalardan bazıları, üzerine kızartılmış tereyağı dökülerek tüketilirdi.

Selçuklular Dönemi’nde yapılan çorbalardan Buğday Çorbası en çok tüketilen çorbalardan biriydi. Bu çorba farklı şekillerde yapılırdı: Buğday dövülür ve kabuğu alınırđ. El değirmenlerinde çekilen buğday, küçük parçalar halinde ufaltılırdı. Aşlık veya çorbalık şeklinde hazırlanmış olan buğday icabında çömlekte veya tencerede kaynatılarak pişirilir, tuz atılır, yoğurt veya ayranla karıştırılırdı. Daha sonra üzerine yağ dökülür, biraz da kurutulmuş nane tozu serpilerek sofraya getirilirdi. Buna “*Buğday Çorbası*”, “*Ayran Çorbası*” veya “*Yoğurt Çorbası*” da denirdi.³²¹

Günümüzde de “*Buğday Çorbası*”, “*Ayran Çorbası*” veya “*Yoğurt Çorbası*” Anadolu’nun farklı bölgelerinde aperatif yemek olarak yapılmakta ve yemekten önce veya yemek sırasında tüketilmektedir.

³¹⁸ M. Saip Sürücüoğlu, *a.g.m.*, s.63-109

³¹⁹ Mehmet Önder, *a.g.e.*, s.249-254

³²⁰ Ömür Akkor, *a.g.e.*, s. 89

³²¹ M. Zeki Oral, “Selçuklu Devri Yemekleri ve Ekmekleri”, *Turkish Cuisine*, www.turkish-cuisine.org/pages.php?ParentID=1&Firstlevel=8

SONUÇ

Selçuklular, siyasi ve kültürel faaliyetleri ile Ön-Asya Türk tarihine temel oluşturmuşlardır. X. Yüzyılda Ön-Asya'ya gelen Selçuklu Türkleri siyasi etkinlikleri ile İran, Anadolu ve Mezopotamya coğrafyasına hâkim olmuşlardır. Bu durum günümüz Ön-Asya Türk tarihine geçiş için bir başlangıç olmuştur.

Anadolu'da X.yüzyıldan sonra etkinlik gösteren Selçuklu Türkleri, Anadolu coğrafyası ile kaynaşmışlardır. Anadolu'yu hem Türkleştirmiş hem de Müslümanlaştırmışlardır. Anadolu'nun yerli halkıyla kaynaşan Selçuklu Türkleri, geldikleri Ön Asya'yı çabuk benimsemişlerdir.

Selçukluların Ön Asya ve Anadolu'ya gelişleri ile başlayan Osmanlı öncesi tarihi süreç, günümüz tarihi için de bir dönüm noktası olmuştur. Bu süreçte Türkler, fethettikleri Anadolu coğrafyasını Türkleştirmişler, İslami özümsemiş olarak beraberinde getirdikleri, yemek kültürünü Ön-Asya'ya taşımışlar ve sosyal etkinliklerini-organizasyonlarını sürdürerek yeni bir toplumsal dokuya kavuşmuşlardır.

Selçukluların Ön-Asya'ya gelişleri ile İslamiyet'i kabul etmeleri aynı zamanda birtakım değişiklikleri de beraberinde getirmiştir. Ancak bu değişikliklerin çok fazla olduğunu veya çok köklü olduğunu söylemek mümkün değildir. Eski Türklerin yaşayışları ile İslamiyet'teki yaşayış birbirine benzediği için Selçukluların İslamiyet'ten sonraki yaşayışlarında çok ciddi değişiklikler olmamıştır. Yeni dinin etkisi ile yaşantılarında at eti yemek, Şamanizm'e inanmak, kımız içmek, göçebe yaşamı sürdürmek v.b birtakım yenilikler ortaya çıkmıştır.

Selçuklular Dönemi'nde yaşanan siyasi, kültürel, ekonomik ve sosyal gelişmeler Eski Türk devletlerinden çok farklı değildi. Bu durumun temel sebebi: Eski Türklerin Orta Asya'da yaşayışları ile İslami yaşayış arasında ciddi bir farkın olmamasıdır. Nitekim Eski Türklerdeki tek Tanrı inancı, temizlik-ahlak anlayışı, kurban kesme, cennet-cehennem anlayışı v.b özellikler İslamiyet'teki dünyevi ve uhrevi anlayışlarla birbirine benzemektedir. Ancak buna rağmen Türkler İslamiyet'i kabul ettikten sonra yaşayışları ve kültürlerinde birtakım değişiklikler olmuştur. Ancak bu değişiklikler köklü bir düzeyde olmamıştır.

Selçuklu Türklerinin Ön Asya'ya gelişi ile Türklerin İslamiyet'i kabul etmesi yaklaşık bir sürece denk gelmiştir. Doğal olarak İslami prensipleri kabul eden Türkler

Ön Asya'daki kültürü de alarak Türk İslam kültürüne katkı sağlamışlardır. Türkler bu süreçte İslam kültürünü de olumlu yönde etkilemişlerdir. Türkler Nevruz Bayramı, Ergenekon Bayramı, kız isteme, giyim kuşam, yemek kültürü, misafirperverlik v.b Orta Asya'daki kültürlerini İslami dönemde de nispeten devam ettirmişlerdir. Bu durum Türk Arap veya Türk İslam sentezinin doğal bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır.

Selçuklular Ön-Asya'ya geldikten sonra yerleştikleri bölgedeki insanlar ile kaynaşmışlar ve karşılaştıkları insanların kültürlerinden etkilenmişlerdir. Bu etkileşim Türklerin benliklerini kaybetmelerine neden olmamıştır. Aksine güçlü bir kültüre sahip olan Türkler, varlıklarını günümüze kadar sürdürmüşlerdir.

Selçuklular, Eski Türkler ile günümüz Türkleri arasında bir köprü olarak kabul edilebilir. Tezimizin muhtelif kısımlarında ifade edildiği gibi geçmişteki kültürel etkinliklerin bugün de devam ettiğine şahit olmaktayız. Bu durum Türk kültüründeki sürekliliğin Selçuklular vasıtası ile devam ettiğini bize göstermiştir.

Tezimiz ile Selçukluların Anadolu'da iskânı, Ön-Asya'da ortaya çıkan yeni toplum yapısı, Anadolu'da Türk gelenek-göreneklere ele alınmış; Türk kültürünün tarihi süreçte devamlılığının nasıl olduğu izah edilmeye çalışılmıştır.

Sonuç olarak tezimiz ile Türklerin yeni bir din olan İslamiyet'i kabul etmesi ve Türklerin yeni bir coğrafyada hayat bulmasına rağmen kültürlerini nasıl devam ettirdiklerini göstermesi bakımından bazı saptamalarda bulunmaya çalışılmıştır. Ayrıca tezimiz Selçukluların, Eski Türk kültürü ile günümüz Türk kültürü arasında nasıl bir köprü olduklarını ifade etmeye çalışması bakımından önem arz ettiği kanaatindeyim.

BİBLİYOGRAFYA

- Akdağ, Mustafa, *Türkiye'nin İktisadi ve İçtimai Tarihi*, cilt II, İstanbul 1995
- Akman, Mehmet, Selçuklular Öncesi Dönemler ve Selçuklular Dönemi,
www.konyalezzet.com/index.php? İçerik&id = 145
- Aktaş, Vahap, *Anadolu Selçuklu Devleti'nin Siyasi ve Sosyal Yapısı Üzerine Bir İnceleme*, Fırat Üniversitesi Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Elazığ 2000
- Aksoy, Mustafa, *Sosyal Hayatımızda Başlık, Kadın ve Mehîr Kavramlarının Sosyolojik Tahlili, Aile Yazıları*, cilt I, Ankara 1992
- Akkor, Ömür, *Selçuklu Mutfağı*, İstanbul 2013
- Akyüz, Yahya, *Türk Eğitim Tarihi*, Ankara 2013
- Alaaddin Ata Melik Cüveynî, *Tarih-i Cihangüşa*, (çev. Mürsel Öztürk), cilt II,
Ankara 1988
- Altıntaş, Ahmet, *Türkiye Selçuklularında Sosyal ve Ekonomik Hayat*, İnönü Üniversitesi Basılmamış Doktora Tezi, Malatya 1998
- Anadol, Cemal- Abbasova, Fazile, *Türk Kültür ve Medeniyeti*, İstanbul 2001
- Atasay, Nurhan, *Selçuklu Kıyafetleri Üzerine Bir Deneme*, Sanat Tarihi Yıllığı, cilt IV,
1970-1971
- Aydın, Mehmet Akif, *İslam-Osmanlı Aile Hukuku*, İstanbul 1985
- Aydoğdu, Mehmet, *Anadolu Selçuklu Kervansarayları Üzerine Bir İnceleme*,
Fırat Üniversitesi Yüksek Lisans Tezi, Elazığ 2003
- Bakır, Abdülhalik, *Orta Çağ İslam Dünyası'nda Tekstil Sanayi Giyim-Kuşam ve Moda*, Ankara 2005
- Balaban, Mustafa, *Anadolu Selçuklu Devleti'nde Para*, Fırat Üniversitesi Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Elazığ 1997
- Barkan, Ömer Lütfü, *Kolonizatör Türk Dervişleri*, İstanbul 1966
- Baykara, Tuncay, *Türkiye'nin Sosyal ve İktisadi Tarihi*, Ankara 2000
- Bayram, Mikail, *Bacıyan-ı Rum Selçuklular Zamanında Genç Kızlar Teşkilatı*,
Konya 1987
- Bayram, Mikail, *Fatma Bacı Ve Bacıyân-ı Rûm*, Konya 1994
- Bıçak, Sedat, *Türkiye Selçuklu Toplumunda Kadın*, Marmara Üniversitesi Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2007

- Can, Sevim, *Selçuklular Dönemi 'nde Kadın*, İstanbul 2008
- Cantay, Gönül, *Anadolu Selçuklu ve Osmanlı Darüşşifaları*, Ankara 1992
- Cahen, Claude, *Osmanlıdan Önce Anadolu'da Türkler*, (çev. Erol Üyepazarcı), İstanbul 1979
- Ceran, Ahmet Şerif, *XIII. Asırda Anadolu Selçuklularında Müslim-Gayrimüslim Münasebetleri*, Selçuklu Üniversitesi Basılmamış Doktora Tezi, Konya 1992
- Cin, Halil, *İslam ve Osmanlı Hukukunda Evlenme*, Konya 1988
- Cin, Halil, *Eski Hukukumuzla Boşanma*, Konya 1988
- Çelik, Aydın, *Kuruluş Dönemi Fatımiler Devleti Siyasi Tarih (909-969)*, Elazığ 2007
- Çetin, Kenan, *Selçuklu Medeniyet Tarihi*, İstanbul 2011
- Eflaki, Ahmet, *Menakibü'l Arifin – Ariflerin Menkibeleri*, cilt I/II, İstanbul 1995
- Eflaki, Ahmet, *Menakibü'l-Arifin - Ariflerin Menkibeleri*, cilt I, İstanbul 1964/cilt II, (çev. Tahsin Yazıcı), İstanbul 1989
- Erim, Deniz, *Türkiye Selçuklular Devleti 'nde Spor ve Eğlence Hayatı*, Afyon Kocatepe Üniversitesi Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Afyon 2007
- Ersan, Mehmet-Alican, Mustafa, *Selçukluları Yeniden Keşfetmek*, İstanbul 2012
- Esin, Emel, *Türk ul Acemlerin Eseri Samarra'da Cevsak ül-Hakanı'nın Duvar Resimleri*, Sanat Tarihi Yıllığı, cilt V, İstanbul 1975
- Genç, Reşat, "XI. Yüzyılda Türklerde Evlenme", *DTCF Antropoloji Dergisi*, S. 7, Ankara 1975, s. 297-310
- Genç, Reşat, "XI. Yüzyılda Türk Mutfağı", *Turkish Cuisine*, www.turkishcuisine.org/pages.php?ParentID=1
- Güler, Ali, *İlk Yazılı Türkçe Metinlerinde Aile ve Unsurları, Sosyo-kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi*, cilt I, Ankara 1992
- Gülpınarlı, Abdülbaki, *Mektuplar*, İstanbul 1963
- Günay, H Mehmet, "Vakıf Maddesi", *İslam Ansiklopedisi*, İstanbul 2012, s.475-479
- Gordlevski, Vlademir, *Anadolu Selçuklu Devleti*, (çev. Azer Yaran), İstanbul 1988
- Gökyay, Orhan Saik, *Dedem Korkut'un Kitabı*, İstanbul 1973
- Gregory Abu'l Farac, *Abu'l Farac Tarihi*, cilt I/II, (çev. Ömer Rıza Doğrul), Ankara 1999
- Güler, S-Bodur, S-Akman, M., "Konya Düğün Yemeği Üzerine Bir Çalışma", *Beslenme ve Diyetetik Dergisi*, S. 25/2, s.38-40
- İbnü'l Adim, *Bugyetü't -Taleb-i Fi Tarihi Haleb*, (çev. Ali Sevim), Ankara 1982

- İbn-i Battuta, *Seyahetname*, cilt I/II, (çev. Münir Çevrili), İstanbul 1993
- İbn-i Batuta, *Seyahatname*, cilt I, (çev. A.Sait Aykut), İstanbul 2004
- İbn-i Battuta, *Seyahatname*, (çev. A.Sait Aykut), İstanbul 2005
- İbni Bibi, *Selçukname*, (çev. Mükrimin Halil Yinanç), İstanbul 2010
- İbni Bibi, *El Evamirü'l Alaiyye Fil-Umuril Alaiyye*, cilt I/II, (çev. Mürsel Öztürk), Ankara, 1996
- İbnü'l Esir, *El Kamil Fi't Tarih*, cilt IX, (çev. A. Ağıratça-A. Özaydın), İstanbul 1986
- İbnü'l Esir, *El Kamil Fi'l-Tarih*, cilt X, (çev. A. Ağıratça-A. Özaydın), İstanbul 1987
- İbni Fadlan, *Seyahatname*, (çev. Lütfü Doğan), İstanbul 1954
- İnan, Afet, *Kayseri'de Gevher Nesibe Şifaiyesi*, Ankara 1969
- İnan, Abdülkadir, "Türk Düğünlerinde Exogamie İzleri", *Makaleler ve İncelemeler*, cilt I, Ankara 1987, s.341-349
- İnan, Abdülkadir, "Eski Türklerde ve Folklorda "Ant" ", *Türkoloji Dergisi*, turkoloji.cu.edu.tr/makale.../tum_list.php?...Abd%FCIkadir%20%DDnan
- Nebi Bozkurt, "Sarık Maddesi" İslam Ansiklopedisi, İstanbul 2009, s.152-153
- Kafesoğlu, İbrahim, *Selçuklu Tarihi*, İstanbul 1972
- Kafesoğlu, İbrahim, *Türk Milli Kültürü*, İstanbul 1998
- Kafesoğlu, İbrahim, *Sultan Melikşah*, İstanbul 1973
- Kafesoğlu, İbrahim, "Alparşan Maddesi", İslam Ansiklopedisi, İstanbul 1989, s.526-531
- Kahraman, Atıf, *Cumhuriyete Kadar Türk Güreşi*, Ankara 1989
- Kaplan, Mehmet, "Dede Korkut Kitabında Kadın", *Türkiyat Mecmuası*, cilt IX, İstanbul 1951, s.99-112
- Karaman, Hayrettin, *İslamiyet'in Getirdiği Aile Anlayışı, Sosyo-Kültürel Değişim Sürecinde Türk Ailesi*, cilt II, Ankara 1992
- Kaşgarlı Mahmut, *Divanü Lügati't Türk*, (çev. Besim Atalay), TTK, cilt V, Ankara 1998
- Kaşgarlı Mahmut, *Divanü Lügati't Türk*, (çev. Seçkin Erdi, Serap Tuğba Yurteser), İstanbul 2005
- Kitapçı, Zekeriya, *Abbasi Hilafetinde Türk Hatunları Selçuklu Sultanları*, Konya 1994
- Kerimüddin Mahmud-i Aksarayı, *Müsaremeretü'l Ahbar*, (çev. Mürsel Öztürk), Ankara 2000
- Koca, Salih, *İzzettin Keykavus*, Ankara 1997

- Komasyon, *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi*, cilt VII/VIII, İstanbul 1989
- Köymen, Mehmet Altay, *Tuğrul Bey ve Zamanı*, İstanbul 1976
- Köymen, Mehmet Atay, *Alparslan ve Zamanı*, cilt I, İstanbul 1972
- Köymen, Mehmet Altay, *Alparslan ve Zamanı*, cilt III, Ankara 2000
- Köymen, Mehmet Altay, "Alparslan Zamanı Türk Giyim Kuşamı", *Selçuklu Araştırma Dergisi*, S. 3, Ankara 1971, s.61-79
- Köymen, Mehmet Altay, *Selçuklular Zamanında Beslenme Sistemi, Türk Mutfağı Sempozyumu Bildirileri*, Ankara 1982
- Köymen, Mehmet Altay, *Selçuklu Devleti Türk Tarihi*, Ankara 1989
- Köymen, Mehmet Altay, *Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi (Alp Arslan ve Zamanı)*, cilt III, Ankara 1992
- Mazahari, Ali, *Orta Çağ'da Müslümanların Yaşayışları*, İstanbul 1972
- Mazıoğlu, Hasibe, *Anadolu Selçuklular Döneminde Şairler*, Ankara 1993
- Merçil, Erdoğan, "Selçuklularda Rüşvet", *Bellekten*, S. 261, s.445-465
- Merçil, Erdoğan, *Gazneliler Devleti Tarihi*, Ankara 1989
- Merçil, Erdoğan, *Müslüman Türk Devletleri Tarihi*, Ankara 1997
- Merçil, Erdoğan, *Selçukname*, cilt II, İstanbul 1977
- Merçil, Erdoğan, *Muhtacoğulları*, İstanbul 1995
- Merçil, Erdoğan, *Türkiye Selçuklularında Meslekler*, Ankara 2000
- Merçil, Erdoğan, "Selçuklular ve Türkçe", *Bellekten*, S. 248, s.111-118
- Mevlana, Celaleddin Rumi, *Mesnevi*, cilt III, (çev. Amil Çelebioğlu), İstanbul 2000
- Muhammed b. Ali b. Süleyman Er-Ravendi, *Rahat-üs Sudûr ve Ayet-üs Sürur*, (çev. Ahmet Ateş), TTK, cilt II, Ankara 1999
- Nizamü'l Mülk, *siyasetname*, (çev. Nurettin Bayburtlugil), İstanbul 1998
- Nuhoğlu, Güller, *Beyhaki Tarihine Göre Gaznelilerde Devlet Teşkilatı ve Kültür*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul 1995
- Ocak, Ahmet Yaşar, "Zaviye Maddesi", *İslam Ansiklopedisi*, İstanbul 1985, s.468-469
- Oral, M. Zeki, "Selçukîlerde Giyim Eşyası", *Türk Etnografya Dergisi*, cilt V, Ankara 1963, s.14-20
- Oral, Mehmet Zeki, *Selçuk Devri Yemekleri ve Ekmekleri, Turkish Cuisine*, www.turkish-cuisine.org/pages.php?ParentID=1&FirstLevel=8
- Ögel, Bahaddin, *Türk Kültür Tarihine Giriş*, cilt V, Ankara 1991

- Ögel, Bahaddin, *İslamiyet'ten Önceki Türk Kültür Tarihi*, cilt V, Ankara 1962
- Ögel, Bahaddin, *Türk Kültür Tarihe Giriş*, Ankara 1978
- Ögel, Bahaddin, *Dünden Bugüne Türk Kültürünün Gelişme Çağları*, İstanbul- 1988
- Ögel, Bahaddin, “Türk Mutfağının Gelişmesi ve Türk Tarihi”, *Turkish Cuisine*,
www.turkish-cuisine.org/pages.php?ParentID=1&FirstLevel=7
- Öney, Gönül, *İran Selçukluları ile Mukayeseli Olarak Anadolu Selçuklu Atlı Av Sahneleri*, Ankara 1969
- Önder, Mehmet, “Mevlevi Kıyafetleri”, *Türk Etnografya Dergisi*, cilt I, Ankara 1956, s.77-82
- Önder, Mehmet, “Selçuklu Devri Kadın Başlıkları”, *Türk Etnografyası Dergisi*, cilt XIII, Ankara 1973, s.1-8
- Önder, Mehmet, *Selçuklu Devri Yemekleri, Geleneksel Türk Yemekleri ve Beslenme*, Konya 1982
- Özbay, Güven, *Türklerde Spor Kültürü*, Ankara 1999
- Piyadeoğlu, Cihan, “Gazneliler ve Selçuklularda Bayramlar ve Bayram Kutlamaları”, *Turkish Studies*, Volume 5/4 folk, İstanbul-2010
- Sarre, Friedrich, *Küçük Asya Seyahati*, (çev. Dâr Çolakoğlu), İstanbul 1998
- Şentürk, Ahmet, *Anadolu Selçuklularının Yaşayış Biçimlerine ve Sanatlarına Genel Bir Bakış*, Marmara Üniversitesi Yayınlanmamış Yüksek Lisan Tezi, İstanbul 1991
- Sevim, Ali-Merçil, Erdoğan, *Selçuklu Devletleri Tarihi*, Ankara 1995
- Sevinç, Nejdet, “Eski Türklerde Kadın ve Aile Hukuku”, *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, S. 8, Ekim 1980, s.17-74
- Şimşek, Sami, “Başa Giyilen Başlıklar”, *Türk Folklor Araştırmaları Dergisi*, S.139-140, Şubat 1961, s.2333
- Sürücüoğlu, M. Saip, *Selçuklarda Beslenme ve Mutfak Kültürü, Türk Mutfak Kültürü Üzerine Araştırmalar*, cilt XV, Ankara 2008
- Sümer, Faruk, “Selçuklu Tarihinde İğdişler”, *Türk Dünyası Araştırmaları*, S.35, Nisan 1985, İstanbul, s.9-23
- Sümer, Faruk, “Arslan Hatun”, *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, S. 44, Ekim 1986, s.8-13
- Süslü, Özden, *Tasvirlerle Göre Anadolu Selçuklu Kıyafetleri*, Ankara 1989
- Soysaldı, Mehmet, *Kur'ân ve Sünnete Göre Evlenme ve Boşanma*, İstanbul 1999

- Şahin, Murat, *Türk Spor Kültüründe Aba Güreşi*, Ankara 2003
- Tokalak, İsmail, *Bizans-Osmanlı Sentezi*, İstanbul 2010
- Turan, Osman, *Selçuklular ve İslamiyet*, İstanbul 1998
- Turan, Osman, *Selçuklar Tarihi ve Türk- İslam Medeniyeti*, İstanbul 1993
- Turan, Osman, *Türkiye Selçukluları Hakkında Resim Vesikalar*, İstanbul 1998
- Turan, Osman, *Türkiye Selçukluları Hakkında Resmi Vesikalar*, Ankara 1988
- Turan, Osman, *Türk Cihan Hâkimiyeti Mefkûresi Tarihi*, İstanbul 1995
- Turan, Osman, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, İstanbul 1971
- Turgal, H. Fehmi, *Münnecim Başına Göre Anadolu Selçukluları*, İstanbul 1935
- Ummar, Bilge, *Türkiye Halkının Ortaçağ Tarihi*, İstanbul 1998
- Urfalı Mateos, *Vekayinâme*, (çev. Hrand D. Andreasyan), Ankara 2000
- Ülken, Hilmi Ziya, "Aile", Aile Yazıları, cilt I, Ankara 1991
- Ünal, Asife, *Yahudilik'te, Hristiyanlık'ta ve İslâm'da Evlilik*, Ankara 1998, s.145- 153
- Üremiş, Ali, *Türkiye Selçuklularında Tasavvufi Hareketler*, İnönü Üniversitesi Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Malatya 1996
- Yıldız, Doğan, *Çağlar Boyu Türklerde Spor*, İstanbul 2002

EKLER

RESİMLER

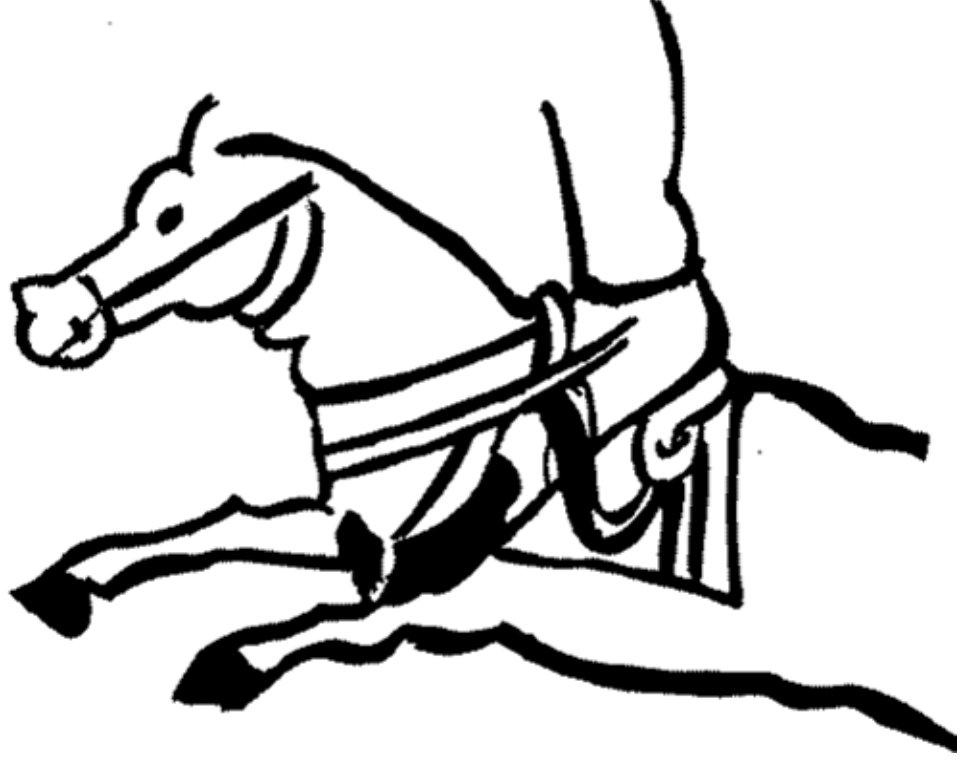
Başa giyilen börk³²²

³²² Özden Süslü, *a.g.e*

Selçuklular Dönemi'nde ayağa giyilen çarık³²³

³²³ Özden Süslü, *a.g.e*

Ayağa giyilen izme³²⁴

³²⁴ zden Ssli, *a.g.e*

Dolak³²⁵

³²⁵ Özden Süslü, *a.g.e*

Dolak³²⁶

³²⁶ Özden Süslü, *a.g.e*

Dolak³²⁷

³²⁷ Özden Süslü, *a.g.e*

Başka bir gerdanlık türü³²⁸

³²⁸ Özden Süslü, *a.g.e*

Farklı bir gerdanlık türü³²⁹

³²⁹ Özden Süslü, *a.g.e*

Kadınlar tarafından takılan gerdanlık³³⁰

³³⁰ Özden Süslü, *a.g.e*

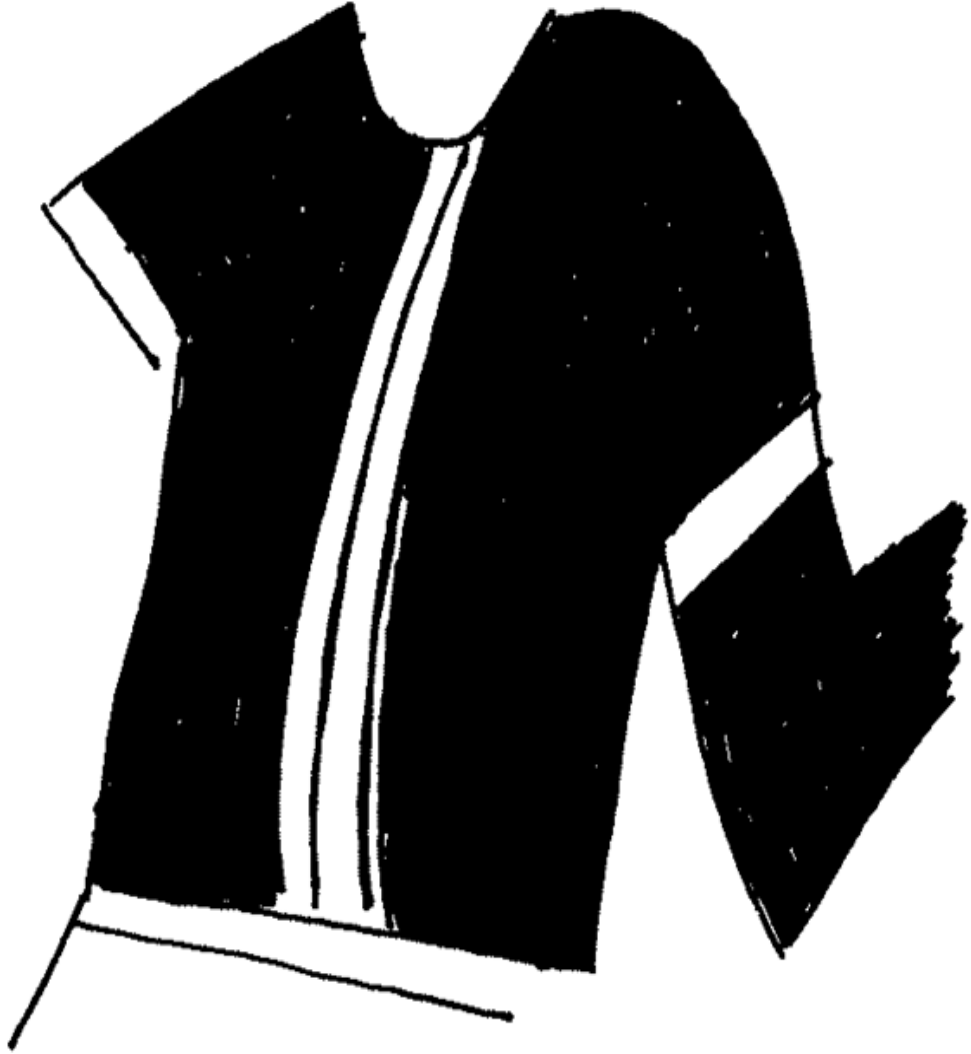
Bir başka gömlek çeşidi³³¹

³³¹ Özden Süslü, *a.g.e*

Gömlek³³²

³³² Özden Süslü, *a.g.e*

Kaftan³³³

³³³ Özden Süslü, *a.g.e*

Bele takılan kemer³³⁴

³³⁴ Özden Süslü, *a.g.e*

Mest³³⁵

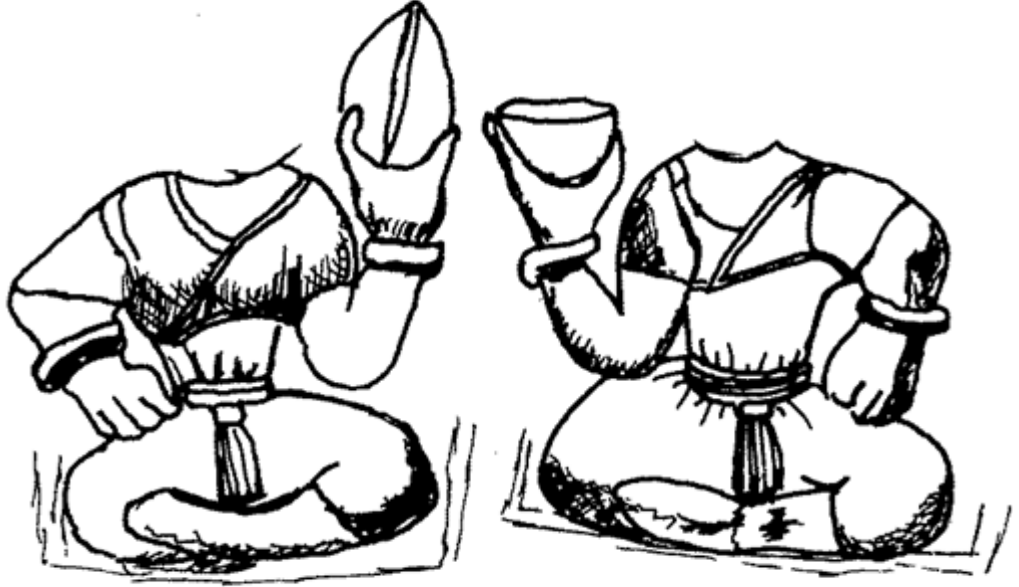
³³⁵ Özden Süslü, *a.g.e*

Mest³³⁶

³³⁶ Özden Süslü, *a.g.e*

Pantolan³³⁷

³³⁷ Özden Süslü, *a.g.e*

Potur³³⁸

³³⁸ Özden Süslü, *a.g.e*

Farklı bir saç türü³³⁹

³³⁹ Özden Süslü, *a.g.e*

Bir tür saç şekli³⁴⁰

³⁴⁰ Özden Süslü, *a.g.e*

ÖZGEÇMİŞ

Seyfettin KAYA 1977 yılında Elazığ'ın Palu ilçesinde doğdu. İlk, orta ve lise eğitimini Palu, yüksek öğrenimini Elazığ'da tamamladı. 1996 yılında kazandığı Fırat Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümünden 2000 yılında mezun oldu. 2009 yılında Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih programında yüksek lisansa başladı.